

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA OBČANSKÉ VÝCHOVY A FILOZOFIE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Globalizace: společensko - politické důsledky činnosti
nadnárodních korporací**

Adéla Koryntová

Vedoucí práce Doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.

Praha 2012

Prohlašuji, že tuto diplomovou práci, která je mým původním autorským dílem, jsem vypracovala samostatně na základě zdrojů a pramenů uvedených v použité literatuře, které ve své práci řádně cituji s uvedením úplného odkazu na příslušný zdroj.

V Praze dne

Poděkování

Děkuji panu docentu Havlíkovi za odborné vedení této práce, Luboši Gobymu za její pravopisnou korekturu a Dominice Andraškové za pomoc s anglickým překladem anotace.

Anotace

Diplomová práce „ Globalizace: společensko – politické důsledky činnosti nadnárodních korporací “ se zabývá rozbořem následků aktivit nadnárodně působících společností v procesu globalizace na podkladě soudobé sociologické literatury. První dvě kapitoly se tedy věnují procesu globalizace a jeho nejdůležitějším aspektům, třetí již pojednává přímo o nadnárodních společnostech, jejich vývoji, fungování a specifických rysech, aby pak mohla představit důsledky, které vyplývají z jejich činnosti. Závěrečná kapitola se zaměřila na společensky odpovědné chování.

Klíčové pojmy: globalizace, nadnárodní korporace, kapitalismus, vliv západního světa, soudobá společnost, společenská odpovědnost podniků

Annotation

This thesis entitled “Globalization: the sociopolitical consequences of the activities of supranational corporations” examines the effects of actions of supranational organizations in the process of globalization, on the basis of contemporary sociological literature. In the first two chapters I assess the process of globalization itself and its most important aspects. The third chapter inspects the supranational corporations, their development, functioning and characteristic attributes and then presents the consequences of these actions. The final chapter focuses on socially responsible behavior.

Key words: globalization, supranational corporations, capitalism, influence of the West, contemporary society, social responsibility of businesses

Úvod	8
1. Co je globalizace?	10
1.1 Nejednotné pojetí termínu globalizace	11
1.2 Počátky globalizace	17
1.3 Vývoj globalizace aneb jak lidstvo dospělo do její fáze	20
1.3.1 Kolonialismus	21
1.3.2 Dělbá práce	23
1.3.3 Vývoj vědy a techniky.....	25
1.3.4 Změna politicko – hospodářského kurzu západního světa	25
2. Aspekty globalizace	27
2.1 Technický pokrok	27
2.2 Média ve světě globalizace	29
2.3 Globální problémy.....	32
2.3.1 Ekologie.....	33
2.3.2 Problematika třetího světa.....	34
2.3.3 Chudoba	38
2.4 Vliv západního světa.....	40
2.5 Ekonomický systém kapitalismu v procesu globalizace.....	41
2.6 Důraz na ekonomický akcent v dnešní společnosti.....	44
2.7 Hlavní aktéři globalizace	45
3. Nadnárodní korporace v globalizovaném světě	47
3.1 Co vlastně znamená termín nadnárodní korporace?.....	47
3.2 Vývoj nadnárodních korporací.....	48
3.3 Fungování	52
3.3.1 Rozhodování	52
3.3.2 Organizační struktura	53
3.3.3 Franchising.....	54
3.3.4 Outsourcing.....	55
3.4. Čím se nadnárodní korporace vyznačují	56
3.4.1 Mobilita	56
3.4.2 Komparativní výhoda.....	58
3.4.3 Snaha o maximalizaci zisku.....	59
3.4.4 Značka	61
3.4.5 Velikost	62
3.5 Důsledky činnosti nadnárodních korporací.....	63
3.5.1 Omezení politické moci státu.....	64
3.5.2 Sociální zabezpečení na ústupu	67
3.5.3 Socializace nákladů a privatizace zisků	68
3.5.4 Prekarizace práce	69
3.5.5 Polarizace společnosti.....	71
3.5.6 Porušování lidských práv	74
3.4.6 Unifikace	79
3.5.7 Dopady na životní prostředí	81

4. Společenská odpovědnost podniků	84
4.1 Společensky odpovědné chování pod drobnohledem	85
4.2 Fair trade	87
Závěr	90
Použitá literatura	97
Tabulky a obrázky	103
Příloha.....	104

ÚVOD

Slovo globalizace je dnes a denně hojně užívaným pojmem, se kterým jsme si zvykli potkávat se na stránkách tisku i na internetu, slycháváme jej z úst politiků i ekonomů a aktivně jej používáme i my. Je to však pojem, který má jasně danou definici? Co si pod ním představí současní sociologové a jak jej vymezují? To jsou otázky, na které se budu snažit odpovědět hned na začátku. Načrtnu tedy spektrum vnímání toho, co vše může být pod tímto slovem chápáno. Je totiž potřeba nejdříve nastínit, co je to éra globalizace a jaké jsou její hlavní rysy, kterými je charakterizována současná epocha, tak často nazývána právě globalizací. Zrovna na její půdě se totiž setkáváme s jedním z nejdůležitějších hráčů, kteří v jejím rámci působí, s nadnárodními korporacemi. Tato práce se zaměří především na globalizaci ekonomickou, protože v její sféře se pohybují nadnárodní společnosti, jejichž problematika tvoří ohnisko práce, kterým se bude zabývat především třetí kapitola. Ovšem již první dvě kapitoly, které se věnují tématu globalizace, načrtnou kontext, ve kterém se nadnárodní společnosti pohybují a bez kterého by nebylo možné zasadit stěžejní kapitolu do patřičných souvislostí.

Jsou to velké nadnárodní koncerny, které určují naši současnou epochu, nebo je to globalizovaný svět, který vytyčuje mantinely jim? Čím se tyto gigantické podniky vyznačují a jaké mohou být důsledky jejich činnosti? Lze jejich chování nějakým způsobem usměrnit nebo jsou ničím neomezenými vládci současnosti? To jsou stěžejní otázky, na které bude tato práce hledat odpovědi. Aby se o to však mohla pokusit, je třeba nejprve vytyčit rámec světa globalizace a naznačit nejdůležitější historické souvislosti vedoucí k jeho vzniku. Proto se v této práci budu soustředit nejprve na pojem globalizace, její dějinný kontext a charakteristické rysy, což poskytne ucelený obraz o tom, čím se dnešní doba liší od těch předchozích, časově ohraničí a vymezí ji vlastními specifiky a rovnou naznačí, jakou roli v ní zaujímají nadnárodní koncerny, jejichž postavení je zmiňováno již v prvních dvou kapitolách. Až poté se bude kapitola třetí věnovat přímo nadnárodním společnostem, jejich historickému vývoji, konceptu jejich fungování, rozhodování, možnostem jejich organizačních struktur a stěžejním vlastnostem.

Tím představí nadnárodní společnosti tak, aby se poté mohla zabývat nejdůležitějšími a nejčastěji zmiňovanými společensko – politickými důsledky, které vyplývají z jejich činnosti v rámci procesu globalizace, jakými jsou přispívání k polarizaci společnosti a omezování politické moci státu společně s oslabováním sociálního zabezpečení a prekarizováním práce, socializování nákladů současně s maximalizováním privatizace zisků, porušování lidských práv a ekologické škody.

Kapitola čtvrtá a poslední se pak zaměří na společensky odpovědné chování podniků, které se dnes stává trendem nejen v oblasti nadnárodních společností a které by mohlo naznačit cestu ekonomických subjektů správným směrem, který eliminuje negativní dopady podnikání na společnost a životní prostředí.

Cílem této práce bude rozkrýt úlohu, kterou nadnárodní společnosti hrají v současném světě, naznačit možnosti jejich pohybu i aktivit a důsledky, které z nich plynou pro společnost. K tomu bude využívat sociologickou literaturu, která se touto problematikou zabývá. Té je opravdu hojně, protože se jedná o popis a kritiku současného stavu společnosti, které se velká část současných sociologů věnuje.

Potíž je spíše v tom, že knižní vydání nemohou dostatečně aktuálně postihovat současná čísla a nejnovější případy vlivu nadnárodních společností, proto jsem se rozhodla fakta z některých knih doplnit či podpořit nejaktuálnějšími informacemi z elektronických zdrojů. Vzhledem k tomu, že téma této práce je úzce spjato s ekonomickou sférou, použila jsem i ekonomicky zaměřenou literaturu, jejíž údaje systematicky podkládají informace z literatury sociologické. Stěžejně ji využívám pouze při popisu vývoje, fungování a organizační struktury nadnárodních společností, který takto detailně v sociologické literatuře chybí, ač i tyto souvislosti je třeba přiblížit, protože dokreslují rámeček možností, kterými tyto společnosti disponují, a pomohou je blíže charakterizovat.

1. Co je globalizace?

Jak ukáže tato kapitola, definovat termín globalizace není vůbec snadný úkol. Přesto je potřeba mít nějaké povědomí, co může pod tímto pojmem být chápáno v obecných souvislostech, a to ještě dříve, než nám svůj pohled rozkryjí autoři sociologických a ekonomických publikací. Proto jsem se rozhodla uvést nejprve několik definic, které by měly vysvětlit tento termín v nejjednodušší možné formě.

Anglický internetový slovník pod tímto pojmem nachází vysvětlení rovnou dvě. První se vztahuje přímo ke globalizaci výroby, která se rozšiřuje na další nebo všechny části světa. Druhé vysvětluje globalizaci jako integraci a rozvoj po celém světě, které má za následek ztrátu některých kulturních identit.¹

Další internetový otevřený slovník v angličtině přináší definice hned tři, všechny zaměřené ekonomicky. První představuje globalizaci jako proces umožňující provozovat finanční a investiční trhy na mezinárodní úrovni převážně v důsledku deregulace a vylepšené komunikace. Druhá datuje její vznik do roku 1980, od kterého na světovém trhu dominují nadnárodní společnosti, které zmenšují prostor národních vlád při řízení svých ekonomik. Konečně třetí definice uvádí globalizaci jako proces, ve kterém podniky mezinárodně rozšiřují svou působnost.²

Ve slovníku *Ekonomie a sociálních věd* najdeme pouze pojem globalizace (ekonomiky), který je ztotožněn s termínem internacionalizace, který je pak stručně charakterizován jako „rozšíření pole působnosti podniku nebo ekonomiky za hranice státu.“³

¹ Globalization. *Dictionary.com* [online]. 2008 [cit. 2012-11-06]. Dostupné z: <http://dictionary.reference.com/browse/globalization>

² Globalization. *The free dictionary by Farlex* [online]. 2012 [cit. 2012-11-06]. Dostupné z: <http://www.thefreedictionary.com/globalization>

³ ECHAUDEMAISON, C., D. a kol. *Slovník ekonomie a sociálních věd*. Praha: EWA Edition, 1995, s. 101 a 124.

1.1 Nejednotné pojetí termínu globalizace

Objasnit konečně pojem globalizace není vůbec jednoduché, protože co autor textu o globalizaci, to jiné pojetí. Globalizace je podstatně zpochybňovaný pojem, u něž neexistuje jednota jeho definování.⁴ Mnoho autorů ani neuvádí žádnou definici a jejich vnímání globalizace lze zjistit pouze přečtením celého textu nebo alespoň několika kapitol. „ O tom, co je to vlastně globalizace a zda jde ve skutečnosti o něco nového, se vedou vášnivé spory.“⁵

K demonstraci různorodosti postojů jsem na začátek vybrala dvě definice formulované na jedné straně ze sociologického a na druhé z ekonomického pohledu. Začnu s obecnou definicí Giddensovou, kterou použil ve své Sociologii: „Sociální, politické a ekonomické vazby, které překračují hranice jednotlivých zemí, zásadním způsobem ovlivňují osud jejich obyvatel. Pro tuto rostoucí vzájemnou závislost lidí ve světové společnosti se obecně používá termín globalizace.“⁶

Následuje definice ekonomů Rolného a Laciny: „Různé pokusy o definici globalizace se shodují v tom, že se jedná o dlouhodobý proces vzájemného sblížení zájmů lidí celé planety na všech úrovních společenského života. Je to tedy proces kulturní, politický a ekonomický. Jeho výrazným specifikem je skutečnost, že není a priori založen na nějaké ideologické unifikaci světa.“⁷

Literatura, ze které primárně vycházím, má sociologickou povahu a spíše jí odpovídá Giddensova definice, která zmiňuje proces stále větší závislosti obyvatel určitého místa na vazby překračující jeho hranice. Jedná se o dva úzce propojené procesy lokalizace a globalizace⁸, ve kterých se hroutí „komunikace mezi stále globálnějšími a exteritoriálnějšími elitami a čím dál tím víc lokalizovanou většinou.“⁹ To je ovšem v rozporu s tvrzením uvedené ekonomické definice, která

⁴ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 27.

⁵ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 14.

⁶ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 82.

⁷ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 13.

⁸ BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 7.

⁹ BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 9.

říká, že se jedná o dlouhodobý proces sblížení zájmů lidí celé planety. Zde lze oponovat tvrzením Naomi Klein, že v procesu globalizace je stále větší kus světa ovládnut stále menším počtem zájmových skupin.¹⁰ Toto tvrzení podporuje i ke globalizaci kritický postoj Davida Rothkopfa, který už v její definici uvádí, že globalizace je nový systém, který soustřeďuje příliš velkou hospodářskou moc do rukou velmi malého počtu lidí a zároveň prohlubuje propast mezi těmi, kteří vlastní, od těch, co nemají nic.¹¹

Dále ekonomická definice tvrdí, že se na její formulaci různé pokusy o definici globalizace shodují. To je skutečně odvážné tvrzení. Podle mého názoru se různé pokusy o definici globalizace totiž shodnou pouze v tom, že se většinou neshodnou téměř na ničem. Pro porovnání uvedme další definici ekonomky, která říká: „Globalizace je chápána jako dlouhodobý proces civilizačních proměn, při nichž klesá význam geografických vzdáleností a hranic mezi jednotlivými segmenty světové populace a naopak se zvyšuje propojenost a závislost jednotlivých subjektů ekonomiky.“¹² Toto definování také pojmenovává globalizaci jako dlouhodobý proces, poté začíná ze široka, aniž by vyjmenovávalo jednotlivé oblasti oněch civilizačních změn, a pak se úzce ekonomicky vyprofiluje, když zmiňuje nejen propojenost, ale také závislost jednotlivých ekonomických subjektů, což naznačuje povědomí o výhodách i nevýhodách tohoto procesu.

Filosof Erazim Kohák jmenuje tři významy, které slovo globalizace nese a které je podle něj v závislosti na kontextu třeba rozlišovat. Globalizace totiž může být chápána jako kulturní sblížení, nebo jako globální obchodování, či jako nadřazení globálních ekonomických nároků lokálním zákonům.¹³ Ve stejném sborníku také nalezneme definici Stanislava Komárka, který říká, že globalizace je „stále užší hospodářské a informační propojení různých míst na Zemi.“¹⁴

¹⁰ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 131.

¹¹ ROTHKOPF, David J. *Supertřída: jak globální mocenská elita přetváří svět*. Praha: Beta, 2009, s. 22.

¹² STEINMETZOVÁ, Dana. *Regionalismus a globalizace*. In CIHELKOVÁ, Eva. *Nový regionalismus ve světě a v Evropě: sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha: Oeconomica, 2005, s. 27.

¹³ KOHÁK, Erazim. *Na okraj dvou slov: globalizace a demokracie*. In HRUBEC, Marek, (Ed). *Globální spravedlnost a demokracie*. Praha: Filosofia, 2004, s. 21.

¹⁴ KOMÁREK, Stanislav. *Globalizace jako fenomén*. In HRUBEC, Marek, (Ed). *Globální spravedlnost a demokracie*. Praha: Filosofia, 2004, s. 29.

Jan Keller, současný český sociolog, který se většinou soustředí na ekologické problémy, představuje globalizaci metaforicky a s pomocí notné dávky ironie jako velké vyprávění o boji dobra se zlem, kde dobro představují velké nadnárodní firmy a zlo všichni, kdo by chtěli jakkoli brzdit soukromý zisk.¹⁵ Ve své knize *Teorie modernizace* pak píše, že „globalizace vyjadřuje trojjediný proces deregulace, privatizace a liberalizace.“¹⁶ Ve stejné publikaci představuje globalizaci jako pokus o kolonizaci veřejného prostoru soukromým zájmem v celoplanetárním měřítku.¹⁷ Poukazuje tak na souvislosti mezi globalizací a tržním ekonomickým systémem. Na ten naráží i definicí ve své další knize, kde zároveň načrtává vytváření elity ve společnosti, protože označuje globalizaci jako „proces, v jehož průběhu mizí dosavadní překážky pohybu finančního kapitálu a pohybu zboží přes hranice států a celých kontinentů, zatímco pohyb osob byl liberalizován vysoce selektivně.“¹⁸

Mezřický uvádí, že globalizace je především spontánní, neřízený proces, vedoucí ke vzájemné integraci některých společností na globální úrovni. Tento proces se vyznačuje dosud nevídaným růstem obchodovaného zboží a služeb v mezinárodním obchodě a stále větším počtem zemí, které se na něm podílejí.¹⁹ Oleg Suša označuje globalizaci dokonce jako celý komplex dynamických procesů, které utvářejí současný svět a popisují ji zároveň jako fenomén s mnoha úrovněmi a dimenzemi, který je neodmyslitelně spjat s nárůstem nejistot, rizik, dopadů globálních problémů, regionálními a lokalizovanými nerovnostmi a konfliktním napětím.²⁰ Tak se opět vymezuje proti striktně ekonomickému pojetí globalizace.

Dle německého sociologa Ulricha Becka je globalizace diskutované a značně nejasně definované slovo, které je potřeba rozčlenit na jednotlivé dimenze, a to globalismus, který představuje přesvědčení, že ekonomická dimenze globalizace je

¹⁵ KELLER, Jan. *Politika s ručením omezeným: proměny moci na prahu 21. století*. Praha: Evropský literární klub, 2001, s. 69 - 70.

¹⁶ KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007, s. 126.

¹⁷ KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007, s. 122

¹⁸ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010, s. 53.

¹⁹ MEZŘICKÝ, Václav. *Globalizace*. Praha: Portál, 2003, s. 10-11.

²⁰ SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Praha: Filosofie, 2010, s. 9.

nadřazena dimenzím ostatním a je tedy jakýmsi imperialismem ekonomiky, dále pak globalitu, v níž „žijeme už dávno ve světové společnosti, a to v tom smyslu, že představa uzavřených prostorů se stala fiktivní.“²¹ Pokud hovoří přímo o globalizaci, má na mysli světovou společnost bez světového státu a bez světové vlády.²²

Někteří sociologové se zase termínu globalizace brání s tím, že jeho užitím dochází ke zkreslení popisované situace. Jedná se zejména o sociology zastávající teorii světosystémového přístupu, který vznikl proto, aby lépe popsal realitu, kde jednotkou analýzy není stát, ale ekonomickými a mocenskými vazbami propojené větší celky.²³ „Pojem globalizace je teoretiky světového systému odmítán ještě z jednoho důvodu: globalizace navozuje představu propojeného světa. Koncept světového systému navozuje představu sice propojeného, zároveň ovšem hierarchického světa.“²⁴ Světosystémové myšlení se také vyznačuje interdisciplinární podstatou a rozbořením problematiky v hlubším historickém kontextu.²⁵ Hlavní představitel teorie světového systému, Immanuel Wallerstein, pak dnešní dobu označuje nikoli jako globalizovanou, ale jako éru evropského univerzalizmu²⁶, a tedy jasně deklaruje svůj názor, kde lze vystopovat kolébku dnešního uspořádání světa. „ Globalizace však není prostě nadvládou Západu nad zbytkem světa, na Spojené státy působí stejně tak, jako na jiné země.“²⁷

K označení současného společenského řádu lze použít i řadu dalších termínů, pojmenovávajících společnost podle jejích určitých typických rysů. Může být například označena jako společnost služeb či znalostí, informační nebo také

²¹ BECK, Ulrich. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 19.

²² BECK, Ulrich. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 21.

²³ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 11.

²⁴ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 90.

²⁵ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 12.

²⁶ WALLERSTEIN, Immanuel. *Evropský univerzalizmus: rétorika moci*. Praha: SLON, 2008, s. 79.

²⁷ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 14.

nejběžněji postindustriální společnost.²⁸ Současnou společnost lze označit také jako globální kosmopolitní společnost, jejíž jsme první generací, takže jen stěží tušíme její kontury a globalizaci pak můžeme jednoduše definovat jako způsob života této společnosti.²⁹

Ulrich Beck užívá termínu riziková společnost, protože „v pokročilé moderně je společenská produkce bohatství systematicky doprovázena produkcí rizik.“³⁰ Tato rizika, jejichž základ tvoří průmyslová nadprodukce, se od rizik dřívějších epoch liší globálním rozměrem a moderními příčinami, neboť jsou výsledkem mašinérie pokroku, při jehož vývoji se systematicky vyostřují.³¹

Miloslav Petrušek ve své knize *Společnost pozdní doby* uvádí rozmanitou škálu možností, jak lze dnešní společnost pojmenovat, na čemž odhaluje mechanismy jejího fungování, její nešvary i další směřování. V kontextu této práce se nabízí zmínit třeba amerikanizovanou společnost, ekonomickou, masovou nebo mcdonaldizovanou,³² hlavně však společnost korporativní, která je určována především tím, že žije ve světě korporací, tedy „v epoše dynamického ekonomického růstu, zrychleně aplikovaných nových technologií a zvyšujícího se konzumního standardu.“³³

Dle sociologa Robinsona lze globalizaci zhodnotit jako „přibližování se procesu celosvětového šíření kapitalistické výroby ke svému kulminačnímu bodu.“³⁴ Globalizace je dle něj čtvrtou, zatím poslední, epochou v dějinách kapitalismu.³⁵ „Globalizace představuje epochální posun, tj. fundamentální

²⁸ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 493.

²⁹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 31.

³⁰ BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON, 2004, s. 25.

³¹ BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON, 2004, s. 28.

³² PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 62 – 186.

³³ PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 154.

³⁴ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 30.

³⁵ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 32.

celosvětové změny sociální struktury, jež pozměňují a dokonce přetvářejí samotné fungování systému, v němž žijeme.“³⁶

Globalizace je jedním z možných pojmenování éry současné doby (ovšem někteří autoři datují její vznik až do starověku), její definice není jednotná, přičemž velké rozdíly vykazuje především sociologická literatura v kontrastu s ekonomickou přesně tak, jak ilustruje příklad definic ze začátku této kapitoly. Sociologičtí autoři většinou termín nedefinují stručně, ale jejich definice je skryta hned v několika stranách textu nebo zakódována v celé knize, která se globalizací zabývá, nelze tedy jejich definici jednoduše citovat. Proto jsou v této kapitole uvedeny spíše názorné příklady rozmanitosti snah o vystižení pojmu globalizace, o jejímž komplexním vnímání zejména sociologickými autory budou pojednávat následující podkapitoly.

Definice globalizace, která bude sloužit účelům této práce, je následující: Současný proces týkající se různých sfér lidského života probíhající v celoplanetárním měřítku, který byl umožněn především vývojem vědy a techniky poslední třetiny 20. století.

Může se toto úzké sepjetí se současným stavem vědy a moderních technologií projevat i u dalších faktorů? Proč definice nezahrnuje také vznik globálních problémů, profilování světa do ryze ekonomického pohledu, či těsné spojení globalizace s kapitalismem? Odpovědi na tyto otázky si již žádají důslednější odůvodnění, které by bylo pro stručnou pracovní definici příliš rozsáhlé, proto se různým jevům, neodmyslitelně patřícím do rámce vytyčeného globalizací, budu zabývat v podkapitolách o vzniku a vývoji globalizace a v kapitole o jejích aspektech. Průvodní jevy doprovázející globalizaci však budou protkány touto prací jako červená nit, protože globalizace je nesmírně složitým komplexem vzájemně protikladně působících procesů³⁷, ve kterém vše souvisí se vším.

³⁶ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s 32.

³⁷ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 24.

1.2 Počátky globalizace

Stejně jako se různé definice popisující globalizaci, tak také panuje velké množství názorů na ukotvení vývoje jejího vzniku. Jedná se o proces stejně starý jako lidstvo samo nebo jde o fenomén typický pouze pro 20. století? A lze vůbec přesně určit mezník, který rozdělí dějiny na epochu před globalizací a v jejím rámci?

Keller upozorňuje, že příliš rané, nebo naopak pozdní datování vzniku globalizace znemožňuje pochopit její povahu, kdy příliš raná datace tento pojem neúměrně rozšiřuje, zatímco příliš pozdní naopak zase redukuje, a to hlavně již jen na důsledek globalizace.³⁸ „Zastírá tím jedinečnost dění, jehož jsme svědky, a které vychází z pokročilého stadia vývoje modernizace.“³⁹

Na globalizaci lze také pohlížet jako na proces prorůstání mocenských vztahů vycházejících z potřeb člověka. Takový úhel pohledu je pak také určující pro jeho ukotvení v historickém vývoji: „Představa, že globalizace je vynálezem druhé poloviny 20. století, je mylná. Principiální neukojitelnost potřeby ovládat území, ovládat druhé a vlastnit vždy vedla ke snaze ovládnout celý 'svět' v těch rozměrech, které historicky měl. Rysy globalizace lze číst v dějinách lidstva od jejich mlžných počátků. Měnil se jen rozměr 'světa' a technické, organizační a institucionální prostředky, které má člověk k dispozici.“⁴⁰

Pro autory knihy *Globalizace, etika, ekonomie* jsou výchozím bodem globalizace objevitelské cesty v 15. a 16. století, které označují jako praktické potvrzení Koperníkovy teorie o tom, že země je kulatá.⁴¹ Rovnou zmiňují i to, kdy

³⁸ KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007, s. 123-124.

³⁹ KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007, s. 123.

⁴⁰ DEKOJ, Stanislav. Kapitál a člověk práce v éře globalizace. In RIEGEL, Karel. *Vybrané psychologické problémy globalizace a transformace*. Praha: Agora, 2001, s. 32-33.

⁴¹ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 24.

bude globalizace završena, a to tehdy, až bude ukončena teritorializace a dobrovolně vznikne společnost bez hranic.⁴²

Mezřický zase uvádí, že globalizační procesy probíhají od 70. let 20. století, kdy hlavní impuls k jejich spuštění představovalo uvolnění vazeb národních měn na dolar v letech 1971-73, ropná krize roku 1973 a s tím související expanze národních a nadnárodních firem na nové trhy.⁴³

Mimo jiné lze globalizaci vnímat také jako čtvrtou, poslední fázi kapitalismu, a to po fázi feudální, fázi klasického kapitalismu a po předposlední fázi korporátního kapitalismu.⁴⁴ Robinson tvrdí, že obecně je za obrát ke globalizaci považována světová kapitalistická krize sedmdesátých let.⁴⁵ Sedmdesátá léta představují velké ekonomické vření, které se projevilo hlubokou restrukturalizací světového kapitalismu.⁴⁶ Robinson se konkrétně v této souvislosti zabývá dvěma hlubšími strukturálními procesy, které mají pro vznik globalizace zásadní význam, a to vznikem transnacionální kapitalistické třídy a transnacionálního státu.⁴⁷ Předpoklad globalizace jako nové fáze kapitalismu vychází z teorií o tzv. kapitalistické globalizaci a škola globálního kapitalismu zase z přesvědčení, že globalizace může být metodologicky vysvětlena materialistickou teorií kapitalismu.⁴⁸

Samotný termín globalizace pochází z 60. let ze světa korporací, kde vznikl k demonstraci celosvětového rozhledu a dosahu velkých mnohonárodních firem, přičemž do veřejného diskurzu vstupuje až v 90. letech.⁴⁹ Užití termínu kopíruje i

⁴² ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 25.

⁴³ MEZŘICKÝ, Václav. *Globalizace*. Praha: Portál, 2003, s. 11.

⁴⁴ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 32-33.

⁴⁵ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 59.

⁴⁶ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 34.

⁴⁷ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 28.

⁴⁸ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 29.

⁴⁹ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 27.

náhled na to, jak se fenomén globalizace v průběhu času realizoval. „Integrační procesy, jako jeden z nejvýraznějších procesů v rámci regionalizace, se jako zákonitý produkt procesu internacionalizace světového hospodářství odvíjejí již od začátku 50. let, ale v 90. letech v souvislosti s dynamizací globalizačních procesů nabyly a stále doznávají nových dimenzí.“⁵⁰

Rozmanitost konceptů o vzniku či vývoji globalizace tkví samozřejmě i v různorodosti a nejednotnosti objasnění tohoto pojmu. Pokud bude globalizace definována jako prohlubování vzájemné propojenosti jednotlivých kmenů, kultur, společností nebo národů, bude její vznik přirozeně řazen někdy do starověku, neboť již v této době kvetl čile například obchod mezi jednotlivými společenstvími. Tím bude ovšem opominuto velké množství specifik, které je přímo s globalizací spojováno, jako např. moderní technologie, kapitalismus, vliv nadnárodních korporací, slábnoucí role národního státu a mnohé další, kterými se budu dále zabývat. Nelze proto zjednodušovat tento pojem tak, aby mohl vyhovovat úplně všem, kteří s ním pracují, neboť potom by mohl být synonymem k dějinám lidstva obecně, protože lze říci, že prolínání a vzájemné propojování kultur je staré jako lidstvo samo.

Současná situace (ať už ji pojmenujeme jako světosystém, světový řád či globalizace) v níž se lidstvo nachází, vznikla po určitém vývoji a je prozatím na konci řetězce různorodých událostí. Jmenovány mohou být pouze události, které k ní vedly bezprostředně, nebo také různá suma událostí předchozích v posloupnosti příčin a následků. To samozřejmě záleží na tom, jakou důležitost tomuto historickému kontextu autor věnuje. Je ovšem třeba oddělit historický kontext jako řetězec kauzalit vysvětlujících, jak se lidstvo v současné éře svého vývoje ocitlo, a dějinný rámec, který je pojmenován přímo jako globalizace. Jak již bylo zmíněno, Rolný s Lacinou uvádějí jako výchozí bod globalizace objevitelské cesty v 15. a 16. století, takže pro ně je globalizace proces, trvající od této doby doposud, čímž se termín neúměrně rozšiřuje a opomíjí důležité aspekty, ve své publikaci se však zaměřují ryze na současnost.

⁵⁰ ADAMCOVÁ, Lenka. *Rozvojový svět v 90. letech z pohledu procesů globalizace a regionalizace, oživení mezinárodní ekonomické integrace*. Praha: VŠE v Praze, 1999, s. 4.

Globalizace je fenomén současnosti, je to proces, který ovlivňuje lidi na celém světě především dnes. Počáteční mezník bych datovala na začátek poslední třetiny 20. Století. Jedině tak mohou být do objasnění globalizace a jejích důsledků zahrnuta nejdůležitější specifika, která ji dnes provázejí a kterými se budu zabývat v kapitole Aspekty globalizace.

Uvádět historický sled událostí, které se na vzniku globalizace podílely, je však také důležité a nelze se mu vyhnout, neboť vše je se vším úzce propojeno, nelze však tyto dvě věci zaměňovat.

1.3 Vývoj globalizace aneb jak lidstvo dospělo do její fáze?

Předchozí kapitola se zabývala náhledem jednotlivých autorů na to, od kdy žijeme v éře globalizace. Tato kapitola se bude zabývat tím, jak se lidstvo v současné fázi, označované právě jako globalizace, ocitlo. Globalizace totiž nevznikla sama od sebe. Než k ní mohla současná společnost dospět, musely dějiny člověka projít dlouhým vývojem, jehož nejdůležitější mezníky vedoucí právě ke vzniku globalizačních procesů nastíním v následujícím krátkém přehledu. Tak se lze vyhnout opomenutí příčin, které způsobily jejich vznik, aniž by musela být globalizace samotná datována dříve než na počátek poslední třetiny 20. století. To pomůže zároveň ukotvit globalizaci v kontextu dějin a nahlédnout na ni také jako na vyústění důsledků různých lidských činností, především však ekonomické aktivity.

Člověk odedávna využíval svůj rozum, aby mu pomohl v realizaci uspokojování svých potřeb, ať už šlo o potřeby základní biologické nebo jejich nadstavbu. Nástroje k uspokojování těchto potřeb si buď obstarával zcela sám, nebo je začal vyměňovat, takže vznikl směnný obchod, který ale přinášel řadu komplikací a tak byly postupem času vynalezeny peníze, které tento obchod značně zjednodušily a ulehčily. Obchodování se dalo realizovat buď nahodile tak, že se k němu zrovna naskytla příležitost, nebo záměrně, díky čemuž vznikaly různé

obchodní stezky a trasy, na nichž se setkávali lidé různých krajů. Záleželo na technické vyspělosti společnosti, jak se po těchto stezkách přepravovala. Nejprve pěšky, pak pomocí zvířat, na vozech, na lodích později tam, kde končila souš a rozprostřela se velká vodní plocha. Čilý obchod tak kvetl např. už ve starověku ve Středozeří. Obří zámořské koráby, schopné přeplout oceán, jejichž stavba byla podpořena především vizí zeměkoule, však vznikly až ve 14. století a v dějepise se tak začíná hovořit o zámořských objevech a o počátku koloniálního řádu, který oficiálně skončil až ve 20. století, ale jehož pozůstatky jsou patrné ještě ve století následujícím.

1.3.1 Kolonialismus

Tak byl roku 1492 objeven Kryštofem Kolumbem nový kontinent – Amerika, který oplýval neuvěřitelným přírodním bohatstvím, a velikost řídké osídleného území přilákala mnoho Evropanů. Obsazování zdejší půdy bylo samozřejmě na úkor zdejšího původního obyvatelstva. Na území severní Ameriky byli Indiáni rychle vytlačeni novousedlíky především z Evropy. Roku 1776 byla vyhlášena Deklarace nezávislosti, kdy se z kolonie začal tvořit samostatný stát. Zásadní roli v tomto osamostatnění sehrálo právě to, že obyvateli jednotlivých amerických států byli především evropští přistěhovalci, zatímco v ostatních koloniích to bylo hlavně původní obyvatelstvo, takže snahy o nezávislost přišly až v 19. a 20. století.

Mnoho z evropských přistěhovalců, kteří se usadili v Novém světě, opustili svůj původní kontinent z náboženských důvodů. Na podstatě lutheránské a kalvinistické víry demonstroval Max Weber svou teorii o vzniku kapitalismu. Ve stručnosti lze shrnout, že luteráni i kalvinisté uznávali asketický způsob zbožného života, vyplněný především poctivou prací. Množství vydělaných peněz je pak ukázkou toho, je-li člověk Bohem vyvolen a věnuje-li se skutečně práci naplno a pilně. Zisk však nemohl být použit pro vedení luxusního života, který by byl v kontrastu s nařízeným asketizmem. Tak byly vydělané peníze použity k investování do rozšiřování výdělečné činnosti, a tak vznikl kapitál. Weber tvrdí, že

v dějinách lidstva se můžeme setkat s různými formami kapitalismu, avšak plně rozvinutý kapitalismus vznikl pouze v tzv. Okcidentu, tedy na Západě, v oblasti evropské civilizace, která vyrostla na antickém základě.⁵¹ Obecně se v rámci naší západní kultury hovoří o šíření civilizace, ekonomického růstu, rozvoje a pokroku, jakožto univerzálních hodnot, které Západ přinesl světu. Mohly by se ale tak stejně dobře popsat jako vojenské výboje, ekonomické vykořisťování a masivní bezpráví.⁵²

Kapitalistický systém výrobních vztahů se tak mohl šířit díky koloniální propojenosti světa, kdy byl 'vyvážen' zeměmi, které ovládaly, do zemí ovládaných. Období masivní dekolonizace s sebou přinesla až druhá polovina 20. století díky dobře organizovaným osvobozeneckým hnutím.⁵³

Mezinárodní dělba práce byla se směnou koloniálního typu spojována až do 70. let 20. století, kdy byly z rozvojových zemí dováženy suroviny vyspělými zeměmi, které pak exportovaly průmyslové výrobky. Až krize 70. let tuto situaci změnila a rozvojové země se začaly profilovat buď jako vývozci surovin, nebo jako vývozci produktů, kterým se začalo říkat nově industrializované země. Postavení rozvinutých zemí se začalo řadit podle schopnosti osvojit si nové technologie.⁵⁴

„Zároveň dochází ve vztahu k bývalým evropským držávám k rozvoji neokolonialismu, který znamená přetrvání ekonomicky podřízeného postavení (a dokonce jeho posilování díky aktivitám nadnárodních korporací od 70. let). Toto podřízené postavení je zároveň maskované formální samostatností států.“⁵⁵ Keller tyto státy nazývá karikaturami evropských států, kde prostor dostává zejména korupce a nadnárodní společnosti.⁵⁶ Zajímavým jevem s opačným směrem, který je umožněn provázaností trhů, je tzv. zpětná kolonizace, kdy nezápadní země

⁵¹ WEBER, Max. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997. 225- 260.

⁵² WALLERSTEIN, Immanuel. *Evropský univerzalizmus: rétorika moci*. Praha: SLON, 2008, s. 13.

⁵³ WALLERSTEIN, Immanuel. *Evropský univerzalizmus: rétorika moci*. Praha: SLON, 2008, s. 22.

⁵⁴ ECHAUDEMAISON, C., D. a kol. *Slovník ekonomie a sociálních věd*. Praha: EWA Edition, 1995, s. 47.

⁵⁵ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 68.

⁵⁶ KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. Brno: Ekocentrum, 1993, s. 62.

ovlivňují zase ty západní, jako např. latinizace Los Angeles, prodej brazilských televizních programů do Portugalska apod.⁵⁷

1.3.2 Dělbba práce

Dalším důležitým faktorem, který rozvrhl ekonomickou situaci, byl nesporně vznik a vývoj dělby práce, která vede k největšímu zvýšení produktivní síly práce. Dělbba práce začala rozvržením společnosti na lovce a sběrače, vedla přes vznik jednotlivých řemesel až k rozfázování jednotlivých prací v rámci řemesel na množství jednoduchých úkonů, které se člověk snadno naučí a vykonává je zručně. Dělbba práce vedla také k vynálezu strojové výroby.⁵⁸

Dělbba práce ve spojitosti s kapitalismem vedla k větší organizovanosti výroby a ke specializaci jejího řízení, jakým je management. Ten se začal na vědecké bázi rozvíjet na začátku 20. století především díky Fredericku Taylorovi⁵⁹, který jej realizoval na objednávku v mnoha organizacích, což opět vedlo k zefektivnění práce.⁶⁰ Dodnes se hovoří o tzv. taylorismu, tedy organizování výroby, která zavádí dvojí organizaci práce, kdy vertikální dělení rozlišuje koncepční a výkonové funkce a horizontální dělení je členění a redukce úkolů dělníka na malý počet základních úkonů.⁶¹

Toto dělení bylo Taylorem vypracováno na základě studií času a pohybu, složité úkoly pak byly rozděleny na jednoduché menší úkony s přesným postupem, jak je vykonávat, což bylo vysoce efektivní pro firmy a velmi dehumanizující pro podmínky zaměstnanců, ke kterým se v tomto procesu přistupuje jako ke strojům.

⁵⁷ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 28.

⁵⁸ SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001, s. 7-18.

⁵⁹ Frederick Winslow Taylor (1856 - 1915)

⁶⁰ RITZER, George. *McDonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia, 1996, s. 39.

⁶¹ TEULON, Frédéric. *Ekonomický slovník*. Praha: ERM, 1995, s. 98.

Taylorismus postavený na principech byrokracie a montážní linky využila ke svému fungování v 50. letech 20. století i nově vznikající společnost McDonald's.⁶²

Americký sociolog George Ritzer popsal, jak fungování této společnosti proniklo i do dalších oblastí života moderních lidí: „McDonald zde spíše slouží jako hlavní příklad, přímo paradigma rozsáhlého procesu, nazývaného mcdonaldizace, což je proces, při kterém principy rychloobslužných restaurací ovládají stále více sektorů americké společnosti i celého zbytku světa.“⁶³

V dnešním globalizovaném světě vede však dělba práce ještě dál, jak se ukáže především v druhé části, zaměřené na nadnárodní společnosti. Ty se mnohdy specializují na budování a propagaci své značky. Produkty, které poskytují, jim dodávají subdodavatelé ze zemí s levnou, ve většině případů nekvalifikovanou pracovní silou, což je umožněno jednak strojovou výrobou a pak také rozfázováním pracovního procesu do oné řady jednoduchých úkonů, které jsou snadno naučitelné a zároveň vylučují zbytečné pohyby navíc, takže práce je rychlá a efektivní, ačkoli monotónní a dehumanizující, neboť staví člověka do pozice stroje. Zároveň se dnes nemluví již o taylorismu a fordismu, na jejichž principech základ výroby spočívá, ale o tzv. postfordismu a posttaylorismu, které klade důraz na odlehčování těžkopádné struktury původních koncernů a jejich nahrazování systémem subdodavatelů.⁶⁴

⁶² RITZER, George. *Mcdonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia, 1996, s. 40.

⁶³ RITZER, George. *Mcdonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia, 1996, s. 18.

⁶⁴ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010, s. 27.

1.3.3 Vývoj vědy, techniky

O vývoji vědy a techniky budu podrobněji psát v kapitole následující, zabývající se jednotlivými aspekty globalizace, v podkapitole s názvem Technický pokrok. Došlo k němu díky industrializaci společnosti v rámci průmyslové revoluce 18. století, kterou měla podle Adama Smithe na svědomí nesporně dělba práce. Strojová výroba se začala neustále zdokonalovat stejně jako stále rozrůzněnější množství vědecko – technických oborů, které přinesly své ovoce v podobě dalších technických vynálezů a inovací. Znatelné zrychlení tohoto pokroku zaznamenala právě poslední třetina 20. století. „Doba moderní je dána ničím neomezeným permanentním pokrokem, který umožnil jiný typ energie než sluneční.“⁶⁵

1.3.4 Změna politicko – hospodářského kurzu západního světa

Poslední třetina 20. století představuje kvalitativně odlišnou fázi, která dala trhu k dispozici nové nástroje. Hazel Hendersonová o nich píše jako hnacích motorech globalizace a jsou jimi mimo již zmíněné technologie, která umožnila elektronické obchodování a rozvoj finančního systému, také „vlna deregulací, privatizací, liberalizací kapitálových toků, otvírání státních ekonomik, rozšiřování globálního obchodu a růstové politiky založené na vývozu, která následovala po zhroucení brettonwoodského režimu pevných směnných kurzů na počátku 70. let.“⁶⁶

Během 20. století totiž stát a jeho moc sílily a rozšiřovaly se, což také vedlo k neustále se zvyšující části, kterou si odkrajoval z HDP. Negativní důsledky

⁶⁵ KELLER, Jan. *Šok z ekologie aneb politické systémy v rozpacích*. Praha: Český spisovatel, 1996. s. 8.

⁶⁶ HENDERSONOVÁ, Hazel. *Za horizontem globalizace: Utváření udržitelné globální ekonomiky*. Praha: DharmaGaia, 2001, s. 7.

tohoto počínání pak vyvrcholili v 80. letech návratem k liberálním myšlenkám a reakcím, jakými byl thatcherismus či reaganismus.⁶⁷

Další posilu pro neoliberální ekonomii představoval také pád komunismu ve východní a střední Evropě a bývalém Sovětském svazu, daný odklonem lidových sympatií k systému ekonomicky postaveném na intervenci státu a nikoli na spoléhání na tržní mechanismy. I tyto události vedly k posílení víry ve všemocnost trhu a k podpoře dalších liberalizací a deregulací.⁶⁸

⁶⁷ FUKUYAMA, Francis. *Budování státu podle Fukuyamy*. Praha: Alfa Publishing, 2004, s. 15.

⁶⁸ WALLERSTEIN, Immanuel Maurice. *Utopistika: historické rozhodování ve 21. století*. Praha: Intu, 2006, s. 36 - 39.

2. Aspekty globalizace

Jak již bylo řečeno, každý autor pojímá globalizaci jinak, pro každého je důležité zmínit v souvislosti s globalizací různé jevy, které se v jejím rámci vyskytují. Jednotliví autoři kladou na ten který aspekt globalizace menší či větší důraz podle toho, jak vnímají jeho důležitost. Nejčastěji zmiňované charakteristické rysy globalizace jako procesu současnosti je proto třeba popsat důkladněji.

2. 1 Technický pokrok

Právě současný vývojový stupeň vědy a technologie je tím, co odlišilo globalizaci od předchozích fází společenské situace, díky němu se totiž na základě všech ostatních aspektů tato fáze nově kvalitativně vyprofilovala, neboť kromě zrychlení celého vývoje společnosti se mu dostalo i dosud nevídaných možností.

Rolný a Lacina uvádějí mezi pěti katalyzátory, které urychlují globalizaci, vývoj mikroelektrotechniky, který umožnil redukci vzdáleností pro přenos informací a myšlenek.⁶⁹ Tuto redukci nazývá Bauman časoprostorovou kompresí, která je podle něj probíhající mnohostrannou transformací základních charakteristik lidské situace.⁷⁰ Díky nebývalému rozvoji komunikačních prostředků a informační techniky dnes dochází turistikou či působením médií k prohlubujícímu se kontaktu a vzájemnému obohacování různorodých kultur.⁷¹

Jak se technické inovace stále více a stále rychleji integrují do běžných domácností, vhodně demonstruje následující příspěvek: „Rozhlasu ve Spojených státech trvalo 40 let, než získal 50 milionů posluchačů. Stejný počet lidí užíval

⁶⁹ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 15.

⁷⁰ BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 7.

⁷¹ KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007, s. 124.

osobní počítače už za 15 let od jejich zavedení. Jakmile byl k dispozici internet, stačily jenom 4 roky, aby ho pravidelně využívalo 50 milionů Američanů.⁷²

Důležité je ovšem zmínit, že to nebyl pokrok v technologiích, který stál na počátku proměny společnosti, ale ekonomický systém kapitalismu, který nejprve tento pokrok umožnil. „Přes význam technologických a organizačních inovací není globalizace poháněna technologickým determinismem, protože technologie není příčinou společenských změn, ale závislou proměnou.“⁷³ V rámci průmyslového kapitalismu má věda specifické postavení, které umožňuje dodávat na trh neustálé inovace v technologické oblasti.⁷⁴

Ohrožení dopady techniky, která je jedním z řady hlavních činitelů hrozících změn ve společnosti, je v průmyslových zemích považováno za jedno z hlavních rizik, přičemž jedním z jeho nejděsivějších zdrojů je pokládáno radioaktivní záření a další formy toxické kontaminace.⁷⁵

Technika však může přinášet i úskalí, která nejsou takto zjevná, a přece mohou představovat změny či ohrožení společnosti. Bělohradský je nazývá souhrnně technologickým prostředím, ve kterém stále větší počet lidí musí volit mezi stále větším počtem možností. V takovém prostředí pak roste napětí mezi tím, co je technicky možné a tím, co je lidsky udržitelné.⁷⁶

⁷² GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 23.

⁷³ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 58.

⁷⁴ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 491.

⁷⁵ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 497.

⁷⁶ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. Praha: SLON, 2007, s. 199-200.

2. 2 Média ve světě globalizace

Mezi možnosti dané technickým pokrokem patří i svět dnešních médií a informovanost společnosti jejich prostřednictvím. Proto také bývá dnešní typ společnosti označován jako společnost informační, přičemž problém informovanosti nespočívá v nedostatku informací, ale naopak v jejich velkém množství, ve kterém je těžké se orientovat. Tento stav trefně popisuje Zygmunt Bauman, když píše, že naše planeta je protkána „informačními dálnicemi.“⁷⁷

V dnešním světě jsou média globální díky svému dosahu. Patří k nim televize, rozhlas a pak média tištěná. Jediným skutečně globálním médiem je však internet, který nemá žádné řídicí centrum, zato disponuje mnohvrstevnatým charakterem a vyznačuje se svou možností interaktivity, což je základ nové mediální kultury a kulturní komunikace. Díky němu ustupuje význam ostatních médií do pozadí, ačkoli v zemích třetího světa stále hraje důležitou roli například rozhlas, jehož rozšíření není tak technicky náročné.⁷⁸

Kromě zprostředkovávání informací mohou média také vyvolávat pocit sounáležitosti na základě sdílení těchto informací. McLuhan v této souvislosti hovoří o schopnosti tištěného slova vytvářet homogenizovaného sociálního člověka, což dospělo až k paradoxu „masového vědomí“ a masovému militarismu občanských armád.⁷⁹ Keller zase upozorňuje na rozpor mezi iluzí televizního diváka a realitou, ve které se nachází. „Televize dokáže kombinací sluchových a zrakových vjemů vyvolávat iluzi spoluúčasti, a přitom zároveň zvyšovat faktickou izolovanost a pasivitu diváků. Televize vyvolává pocit svrchované dramatičnosti zároveň s tím, jak sociálně umrtvuje. Hraná dramatičnost a fingovaná spoluúčast dokážou zcela zakrýt jednostrannost komunikace, na níž je televize založena.“⁸⁰ Přestože v posledních letech televize jako médium vyklízí prostor stále více se rozšiřujícímu internetu, nelze její dopad, jakožto sdělovacího prostředku, nebrat na zřetel, takže

⁷⁷ BAUMAN, Zygmunt. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008, s. 15.

⁷⁸ EHL, Martin. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001, s. 137.

⁷⁹ McLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 119.

⁸⁰ KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. Brno: Ekocentrum, 1993, s. 74-75.

výše zmíněný Kellerův výrok o televizi jako symbolu pasivní demokracie je stále aktuální. Navíc si můžeme všimnout jisté paralely mezi internetem a televizí. Keller upozorňuje na jednostrannost komunikace při informování televizí, zatímco u internetu jsou dnes oceňovány právě možnosti jeho interaktivity. Přesto se můžeme ptát, zda možnosti řadového uživatele internetu reagovat na události či informace přinášené známými servery mají stejnou váhu, či stejný dosah na další uživatele. Nelze však popřít možnosti domlouvat se na sociálních sítích na podepisování petic nebo organizování demonstrací či stávek, což je další dimenze, o kterou internet rozšířil pole působnosti masových médií na prahu 21. století.

McLuhan, který rozdělil lidské dějiny chronologicky na mechanický, industriální a elektronický věk, označuje automatizaci a kybernetizaci současnosti jako vědeckou revoluci v průmyslu, ke které došlo tím, že zdroj programu a proces jeho prožívání se staly prostorově na sobě nezávislými a časově simultánními.⁸¹

Hovoří-li se o vlivu médií v souvislosti s globalizací, pak nesmírně zajímavý pohled na užívání termínu globalizace přináší Miroslav Petrušek. Podle něj rozmach masových médií a jejich potřeba přinášet nové senzace vedla k používání nové pojmové výbavy novináři, díky nimž se uchytily pojmy jako globalizace, postindustriální společnost, společnost vědění atd. a zakořenily v podvědomí širokého čtenářstva.⁸² Tento rozkvět pojmosloví pro společenskou situaci datuje do první poloviny 70. let, kdy dochází k takové proměně kapitalistické společnosti, která již není popsitelná tradičními pojmy, jejichž kořeny sahají až do 19. století.⁸³ Petrušek přisuzuje masmédiím v moderní společnosti roli iniciátora kulturního kontaktu, což vede k procesu změny jedné či více kultur pod vlivem jiné kultury.⁸⁴

Vzhledem ke koncentraci vlastnictví mediálních technologií, která náleží hlavně rozvinutým ekonomikám, je nasnadě, čím vize se v médiích prezentují. Jsou to především vize bohatých států a jejich příjemci jsou zase z drtivé většiny obyvatelé těchto zemí. Možnost ovlivňování obsahu internetu je značná právě proto, že jde o

⁸¹ McLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 361 – 362.

⁸² PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 13.

⁸³ PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 23.

⁸⁴ PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 62.

interaktivní médium, avšak technické podmínky pro jeho používání nejsou v zemích Třetího světa dobře dostupné.⁸⁵ V roce 2011 mělo přístup k internetu 32,7 % světové populace.⁸⁶

Tab. 1.: Rozložení uživatelů internetu v roce 2011

Region	Procentuální vyjádření uživatelů internetu na počet obyvatel
Severní Amerika	78,6%
Austrálie a Oceánie	67,5%
Evropa	61,3%
Latinská Amerika	39,5%
Střední východ	35,6%
Asie	26,2%
Afrika	13,5%

Tato málo zmiňovaná dostupnost v demokratických zemích vyspělých ekonomik nemusí nutně souviset jen s mírou technických možností v dané zemi, ale také např. s cenzurou v zemích nedemokratických. Hovoří-li se tedy o nadbytku informací na jedné straně, je potřeba zmínit i případná omezení informovanosti obyvatelstva a ovlivňování médií na straně druhé.

⁸⁵ EHL, Martin. *Globalizace pro a proti*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2001, s. 139-142.

⁸⁶ Internet users in the world: Distribution by world regions. *Internet world stats: Usage and populations statistics* [online]. 2012 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

2.3 Globální problémy

Globální problémy jsou řešitelné jen celosvětovým úsilím, přesto je možné jejich dělení na problémy subglobální, které se sice vyskytují globálně, mohou být však úspěšně řešeny i na národních úrovních a na globální, nebo také univerzální problémy, které je nutné řešit pouze mezinárodní spoluprací. Další možností je dělení na problémy intersociální, přírodně sociální a antroposociální, všechny kategorie však spolu úzce souvisí či se dokonce prolínají. Vývojem a možnostmi řešení globálních problémů se zabývá nově vzniklá nauka, tzv. globalistika. Typickou organizací, která se věnuje globálním problémům a udržitelnému rozvoji, je Organizace spojených národů.⁸⁷

„Žijeme dnes v globálním světovém řádu, v němž musíme čelit řadě rizik, ekologických i jiných, která předchozí generace nepoznaly.“⁸⁸ Vše, co mělo do našeho života vnášet jistotu nebo alespoň určitou míru předvídatelnosti, s sebou přineslo především řadu vedlejších účinků a doprovodných rizik, se kterými nikdo nepočítal, jako např. globální klimatické změny.⁸⁹ Základní problémy lidského života jako je devastace přírody či vojenská ochrana dnes tedy nezbytně nabývají globálního charakteru.⁹⁰ „V rámci jednotlivých států se problém úhrady provozu i rizika parazitování na veřejných statcích řeší prostřednictvím systému povinných daní. Na mezinárodní úrovni však analogická instituce chybí.“⁹¹

Spisovatel a žurnalista Moisés Naím ve své publikaci Černá kniha globalizace varuje před globalizací, která představuje vhodné podhoubí pro organizovaný zločin. Ekonomické reformy 90. let určené pro otevřenou ekonomiku společně s technologickou revolucí byly využity ke zcela novému přístupu na poli organizovaného zločinu.⁹² Zabývá se především obchodem s lidmi, drogami, zbraněmi a praním špinavých peněz, kterým globální ekonomika otevřela dosud

⁸⁷ JENÍČEK, Vladimír, FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 3-7.

⁸⁸ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 498.

⁸⁹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 13.

⁹⁰ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 83.

⁹¹ KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. Brno: Ekocentrum, 1993, s. 60.

⁹² NAÍM, Moisés. *Černá kniha globalizace*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 23.

netušené možnosti.⁹³ Zvláště v 90. letech totiž dochází k odbourávání překážek ve vzájemném obchodě se zbožím a službami, vytváří se zóny volného obchodu a celní unie i vhodné podmínky pro pohyb osob a kapitálu na společném trhu.⁹⁴

Nejúčinnějším způsobem řešení globálních problémů nejen životního prostředí je mezinárodní spolupráce, která však musí vhodně doplňovat a podporovat ekonomické strategie jednotlivých zemí, ať už se jedná o země vyspělé či rozvojové.⁹⁵

2.3.1 Ekologie

Problém devastace životního prostředí není typický pouze pro euroamerickou civilizaci 20. století, ale vyskytuje se všude v celých dějinách. Není nový svou podstatou, ale svojí intenzitou.⁹⁶ Naše působení na přírodu vychází ze sociálních předpokladů a zároveň má výrazné sociální dopady.⁹⁷

„Ekologické otázky se netýkají pouze toho, jak zabránit průmyslovým katastrofám a omezit škodlivé dopady lidské činnosti na ekosystémy, ale i samotné podstaty našeho způsobu života v moderní společnosti. Kdybychom se museli vzdát našeho dosavadního cíle, trvalého hospodářského růstu, museli bychom nejspíš vytvořit nové společenské instituce.“⁹⁸

⁹³ NAÍM, Moisés. *Černá kniha globalizace*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 9-262.

⁹⁴ ADAMCOVÁ, Lenka. *Rozvojový svět v 90. letech z pohledu procesů globalizace a regionalizace, oživení mezinárodní ekonomické integrace*. Praha: VŠE v Praze, 1999, s. 4.

⁹⁵ JENÍČEK, Vladimír, FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 82.

⁹⁶ JENÍČEK, Vladimír, FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 45.

⁹⁷ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 500.

⁹⁸ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 496.

Globální ekologická rizika se dají roztřídit do následujících skupin, a to na znečištění životního prostředí, tvorbu odpadů s nesnadnou likvidací či recyklací a vyčerpání neobnovitelných zdrojů.⁹⁹

Rizika, která ohrožují lidstvo odjakživa, lze rozdělit na vnější a vnitřní. Rizika vnější jsou náhodná, daná přírodními podmínkami, rizika vnitřní jsou způsobena člověkem a jeho modernizací. Dnešní doba se vyznačuje přechodem od strachu z rizik vnějších k obavě z rizik vnitřních, která však nejsou podrobena jednotným vědeckým závěrům.¹⁰⁰ „Za těchto okolností vzniká v politice nové morální klima, ve kterém se převážně střídají nařčení z panikaření s obviňováním ze zastírání skutečného stavu věcí.“¹⁰¹ Dodržovat by se měl vždy princip prevence, kdy činnost spojená s možným vznikem rizika vykonávat nezačne¹⁰² a ve sporných případech již vzniklého rizika by se mělo řídit tzv. preventivním přístupem, který je charakteristický snahou o zlepšení životního prostředí i bez spolehlivých vědeckých podkladů.¹⁰³

2.3.2 Problematika třetího světa

Jedním z největších problémů světové společnosti je hned vedle ekologických rizik také stále vzrůstající nerovnost v jejím rámci. K vyjádření separace vyspělých a zaostalých ekonomik se užívá mnoha výrazů. Od zemí chudého Severu a bohatého Jihu, které s oblibou užívá Jan Keller, se také setkáváme s vyspělými ekonomikami a rozvojovými zeměmi atd. Velmi časté je také označení rozvojových zemí jako země Třetího světa, nebo prostě jen tzv. Třetí svět.

⁹⁹ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 499.

¹⁰⁰ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 39-40.

¹⁰¹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 43.

¹⁰² JENÍČEK, Vladimír, FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 49.

¹⁰³ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 46.

To je označení těch států světa, jež jsou považovány za ekonomicky málo rozvinuté. Rozdělení zemí na „světy“ vzniklo během studené války, kdy kapitalistické rozvinuté ekonomiky tvořily první svět, druhý pak představovaly země sovětského bloku s plánovanou ekonomikou.¹⁰⁴ V pojetí rozvojových zemí se setkáváme s tzv. duální ekonomikou, kde se střetává tradičně naturální hospodářství s moderním sektorem.¹⁰⁵

„Populární koncepty globalizace hovoří o kulturní výměně, ekonomické propojenosti, méně ovšem hovoří o rostoucí polarizaci a hierarchiích.“¹⁰⁶ Rozvinutost a zaostalost nejsou jen stadia vývoje, ale jsou spojenými nádobami téhož procesu.¹⁰⁷

Stupeň rozvinutosti země lze charakterizovat díky různým ekonomickým ukazatelům, nejčastěji se používá hrubý domácí produkt (HDP) na obyvatele. Podle úrovně ekonomické vyspělosti dělíme země na rozvinuté, rozvojové a nově industrializované v jihovýchodní Asii, jako jsou Jižní Korea, Hongkong, Singapur, Tchaj-wan, Malajsie, Indonésie, Čína a Vietnam. Typická je pro rozvinuté země nízká úroveň HDP na obyvatele, nedostatek potravin i to, že příjmy většiny obyvatel jsou na úrovni chudoby. Dále v těchto zemích pracuje vysoké procento obyvatel v zemědělství, setkáme se zde s velkým přírůstkem populace i závislostí na vývozu na jednom či několika málo statcích, jako jsou banány, káva, kakao apod.¹⁰⁸ Avšak ekonomika oblastí, jež jsou závislé na prodeji jen několika málo komodit na světovém trhu, je zranitelná jak cenovými výkyvy, tak změnami technologií.¹⁰⁹

¹⁰⁴ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 77–78.

¹⁰⁵ JENÍČEK, Vladimír, FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 145.

¹⁰⁶ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 90.

¹⁰⁷ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 18.

¹⁰⁸ SOJKA, Milan a Bronislav KONEČNÝ. *Malá encyklopedie moderní ekonomie: pohled sociologa do dějin*. Praha: Libri, 2006, s. 170-171.

¹⁰⁹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 29.

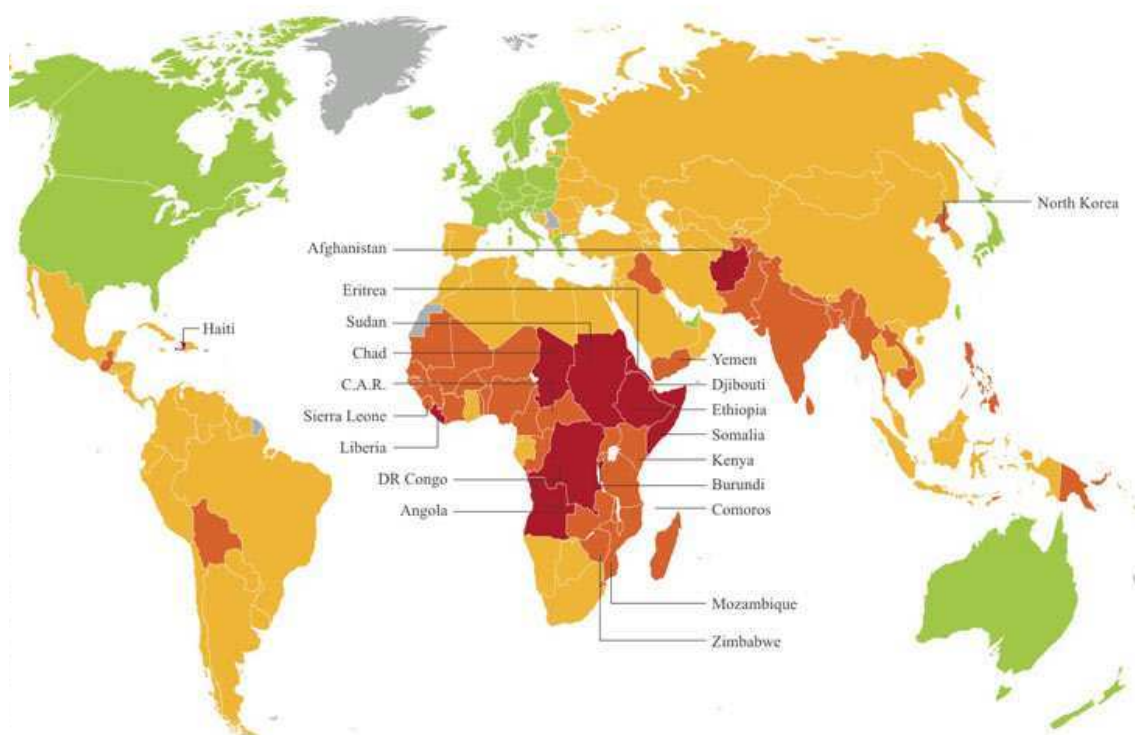
Obr. 1: Index míra ohrožení nedostatkem potravin ve světě v roce 2011

zelená – nízká míra ohrožení

oranžová – vysoká míra ohrožení

žlutá – střední míra ohrožení

červená - extrémní míra ohrožení

Dramatický přesun přímých investic mnohonárodních korporací společně s přesunutím výroby s vysokým podílem práce do chudých zemí vytvořily tzv. fenomén „továren na útěku“, což způsobilo vpád tržních vztahů do vesnických oblastí zemí třetího světa.¹¹⁰ V rámci těchto továren na útěku existují tendence umístit toxické fáze výroby do rozvojových zemí, takže vyspělé země budou méně ekologicky zatíženy a potencionální náklady firem na odškodnění klesají.¹¹¹ Vyskytly se dokonce snahy vyčíslit hodnotu lidského života na základě ekonomických kritérií, kdy je vyšší cenou ohodnocen obyvatel bohatého severu oproti tomu z chudého jihu, jak Keller demonstruje jeden z rozdílů mezi

¹¹⁰ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 38.

¹¹¹ KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. Brno: Ekocentrum, 1993, s. 57.

rozvinutými a rozvojovými zeměmi.¹¹² V zemích rozvojových žijí více než tři čtvrtiny světové populace, přitom jejich nerozvinutost je příčinou podvýživy, vzniku slumů a negramotnosti.¹¹³

Lidé těchto oblastí se kumulují do měst kvůli lepším pracovním podmínkám, nebo proto, že zanikají jejich tradiční zemědělské způsoby obživy. Tato rychlá a intenzivní urbanizace nepodpořená výstavbou a infrastrukturou společně s populačním růstem má za následek jednak přelidnění měst a také předměstí s nízkou životní úrovní postavených z chatrčí, tzv. slumů.¹¹⁴ „Světový trend globalizace trhu nejenže koncentruje moc a zdroje do stále menšího počtu rukou, ale přímo přispívá k větší závislosti na urbanizovaných centrech.“¹¹⁵

Teorie světového systému rozděluje svět na tři základní zóny, a to na jádro, které produkuje a konzumuje nejvyšší kvalitu výrobky, periferie, které dodávají této produkci suroviny a levnou pracovní sílu a mezioblasti, tzv. semiperiferie, které vykazují typické prvky jádra i periferie. Území, která nejsou integrována ve světovém systému, představují vnější oblast.¹¹⁶ Jsou však ještě vůbec takové oblasti, které jsou nezávislé a do systému nejsou zahrnuty? Podle Giddense neexistuje žádná společnost, která by ještě byla zcela oddělena od ostatních.¹¹⁷

„Země, které se z jakéhokoli důvodu izolují od světové ekonomiky, a nevyužívají výhod ze zapojení do světového trhu, nemohou udržet krok s technickým, ekonomickým ani s kulturním vývojem světa.“¹¹⁸

Globalizace obviňovaná z prohlubování světových nerovností je zpravidla globalizace ekonomická a v jejím rámci prosazovaný volný obchod. Globalizace je však stále decentralizovanější a není pod kontrolou ani národů, ani velkých

¹¹² KELLER, Jan. *Šok z ekologie aneb politické systémy v rozpacích*. Praha: Český spisovatel, 1996, s. 7.

¹¹³ SOJKA, Milan a Bronislav KONEČNÝ. *Malá encyklopedie moderní ekonomie: pohled sociologa do dějin*. Praha: Libri, 2006, s. 171.

¹¹⁴ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 463.

¹¹⁵ NORBERG-HODGE, Helena. *Dávné budoucnosti*. Brno: Hnutí Duha, 1996, s. 154.

¹¹⁶ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 26.

¹¹⁷ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 82.

¹¹⁸ SOJKA, Milan a Bronislav KONEČNÝ. *Malá encyklopedie moderní ekonomie: pohled sociologa do dějin*. Vyd.6. Praha: Libri, 2006, s. 170.

korporací, její důsledky jsou pociťovány stejně tak v západních zemích jako kdekoli jinde.¹¹⁹

Je tomu však skutečně tak? Jsou si v dopadech globalizace země rovny? Důsledkům globalizace se samozřejmě nevyhnou ani vysoce rozvinuté ekonomiky tzv. západních zemí, protože globalizovaný svět je svět propojený obrovským množstvím nejen ekonomických vztahů. Ačkoli Holubec tvrdí, že ve světě volně se pohybujících globálních korporací ztrácí koncept rozdělení světa na jádro, semiperiferie a periferie svůj význam¹²⁰, lze se domnívat, že tomu je právě naopak. Volně se pohybující nadnárodní korporace totiž přesně využívají tento koncept, podle kterého v zemích jádra prodávají a na periferiích vyrábí (nebo si nechají vyrábět), protože zde je pracovní síla nejlevnější, zatímco v zemích jádra je zase největší síla kupní. O tom však bude obšírnější pojednání ve druhé části zaměřené přímo na aktivity nadnárodních korporací a z nich vyplývajících důsledků.

2.3.3 Chudoba

Není obecně uznávaná definice chudoby ani všeobecně platná metoda, která by chudobu měřila. Lze však pojmenovat alespoň dva protikladné koncepty chudoby, a to chudobu relativní a absolutní. Relativní chudoba je taková, která je poměřována standardy okolní společnosti. Je tedy vymezena sociální nerovností ve společnosti. Tento druh chudoby převládá v průmyslově rozvinutých zemích, kdy jde o život na dně profesních, vlastnických a konzumních vztahů. Na druhé straně absolutní chudoba je vymezena nedostatkem prostředků k uspokojení nejzákladnějších potřeb, takže žít dlouhodobě v absolutní chudobě znamená žít v přímém ohrožení života.¹²¹

¹¹⁹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 28.

¹²⁰ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 87.

¹²¹ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON, 1999, s. 109-112.

Absolutní chudoba může být způsobena i změnou tradiční obživy. Dříve soběstační zemědělci pěstovali rozmanité plodiny a chovali různé druhy zvířat, pro vlastní obživu. To však nijak neobohacovalo ekonomiku, takže se začalo s monopolizací druhů určených pro vývoz, ale životní úroveň zemědělců tak klesla, protože vydělané peníze již nestačí na dřívější bezplatný standard.¹²² Monopolizace druhů určených pro vývoz je zcela v souladu s teorií komparativní výhody (viz podkapitola 3.4.2 Komparativní výhoda).

V řešení problému chudoby lze spatřovat i řešení potravinového problému, kdy se klade důraz na zvýšení kupní síly obyvatel prostřednictvím růstu jejich příjmů.¹²³

V souvislosti s palčivým problémem chudoby ve světě je zmiňována i tzv. feminizace chudoby, tedy zvýšené riziko, že se obětí chudoby stanou právě ženy, ať už ty svobodné, osamocené matky nebo dokonce ženy uvnitř úplných rodin. Je způsobena mzdovou diskriminací i diskriminací na trhu práce obecně v porovnání s muži. Ženy často vykonávají méně placenou práci, méně kvalifikovanou, či práci na částečný úvazek, zřídka pak práci ve vedoucích a manažerských pozicích. Zároveň jsou mnohem citlivější k omezení služeb sociálního státu.¹²⁴

Nezdá se, že by se globalizace postupem času v boji s chudobou nějak vyznamenala, jak to velmi často hlásají její zastánci. Žít ve světě globalizace znamená žít ve světě, kde v roce 1997 mělo 358 nejbohatších lidí vyšší příjem, než dvě a půl miliardy těch nejchudších.¹²⁵ Potvrzují to i současná čísla neziskové organizace Save the children, která ve své zprávě uvádí, že rozdíl mezi bohatými a chudými je v roce 2012 nejvyšší od počátku 90. let. V některých zemích se tato

¹²² NORBERG-HODGE, Helena. *Dávné budoucnosti*. Brno: Hnutí Duha, 1996, s. 124.

¹²³ JENÍČEK, Vladimír, FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 138.

¹²⁴ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON, 1999, s. 51.

¹²⁵ KELLER, Jan. *Abeceda prosperity*. Brno: Doplněk, 1997, s. 65.

propast prohloubila až o 179 %. Zatímco příjem extrémně chudých byl v roce 1990 2 miliard EUR, jeho výše v roce 2012 činí 1,3 miliard EUR.¹²⁶

2.4 Vliv západního světa

Často se dnes můžeme v souvislosti s epochou globalizace setkat také s pojmy, jakými jsou např. amerikanizace, westernizace či europeizace. Vyjadřují snahu s příměsí pejorativního nádechu o naznačení místa původu šíření dominantní kultury a hodnot s ní spojených do zbytku světa.

Současnost, ve které žijeme, se vyvinula pod vlivem technologie, vědy a racionálního myšlení, jež má svůj zrod neodmyslitelně spjat s dobou osvícenství, a tedy s Evropou 17. a 18. století.¹²⁷ „Dějiny moderního světového systému jsou do značné míry dějinami expanze evropských států a národů do zbytku světa. Tato expanze byla podstatnou součástí světoekonomiky.“¹²⁸ Světový systém, který se rozpínal ze své euoroamerické základny, zahrnoval stále více částí světa do své dělby práce.¹²⁹

Jde tedy o evropské myšlení, které je pilířem i dnešní globalizace, spočívající pevně na kapitalistických základech. Wallerstein toto pojetí světa a hodnot nazývá evropským univerzalismem, který je podle něj prosazován třemi způsoby, a to jako šíření demokracie a obrany lidských práv, nebo jako předpoklad, že západní civilizace je ostatním nadřazena, protože je jako jediná založena na univerzálních hodnotách, či je podepřen tvrzením o vědecké pravdivosti trhu, což znamená, že není jiné řešení pro vlády než přijmout neoliberální ekonomii.¹³⁰

¹²⁶ Gap between rich and poorest widest since the nineties. *Save the children* [online]. 2012 [cit. 2012-11-01]. Dostupné z: <http://www.savethechildren.org.uk/news-and-comment/news/2012-10/gap-between-rich-and-poorest-widest-nineties#>

¹²⁷ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 11.

¹²⁸ WALLERSTEIN, Immanuel. *Evropský univerzalismus: rétorika moci*. Praha: SLON, 2008, s. 13.

¹²⁹ WALLERSTEIN, Immanuel. *Evropský univerzalismus: rétorika moci*. Praha: SLON, 2008, s. 38.

¹³⁰ WALLERSTEIN, Immanuel. *Evropský univerzalismus: rétorika moci*. Praha: SLON, 2008, s. 9.

Wallerstein vidí svět z pohledu hierarchie, kde dominantní postavení má euroamerická základna, která vnutila zbytku světa své vzorce myšlení i hodnoty. „Dominance však na rozdíl od pouhého kontaktu nestrpí žádný smysl pro kulturní paritu. Dominantní potřebují cítit, že jsou morálně a historicky oprávněni k tomu, aby byli dominantní skupinou a dostávali hlavní díl ekonomického přebytku produkovaného v systému.“¹³¹ Dle něj je i „modernita“ výdobytkem evropské civilizace. Představuje směsici zvyků, norem a praktik, kterým se v kapitalistické světoekonomice neobyčejně daří.¹³²

Dle Petruska přejímá dnešní globalizovaný svět americké kulturní vzorce, a to v celé řadě sfér života. Proces amerikanizace je posílen také angličtinou, jakožto jazykem *lingua franca* současnosti, který se stal nejen jazykem diplomacie, politiky, vědy a ekonomiky, ale také technologickým jazykem dnešní komputerizované společnosti.¹³³ Amerikanizaci pomáhá šířit také vliv masmédií. Dle Petruska má americká kultura dar razantního zjednodušení, které vyhovuje masovému divákovi a spotřebiteli. Oproti rychlé a radikální amerikanizaci se pak jako přirozený protipól formuje antiamerikanismus.¹³⁴

2.5 Ekonomický systém kapitalismu v procesu globalizace

Velmi často zmiňovaným „vývozním artiklem“ západních států euroatlantické zóny je právě v ní vzniklý ekonomický systém kapitalismu, který zakořenil díky éře kolonialismu, kdy byly kolonie využívány pro ekonomický rozvoj a růst imperiálních zemí.

Globalizace je vlastně přibližováním se vrcholnému bodu v procesu celosvětového šíření kapitalistické výroby a tento proces trvá již po staletí. Kapitalismus je svou povahou expanzivní, k přežití potřebuje neustálý přístup

¹³¹ WALLERSTEIN, Immanuel. *Evropský univerzalizmus: rétorika moci*. Praha: SLON, 2008, s. 38.

¹³² WALLERSTEIN, Immanuel. *Evropský univerzalizmus: rétorika moci*. Praha: SLON, 2008, s. 39.

¹³³ PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 63.

¹³⁴ PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 65-66.

nových zdrojů levné pracovní síly, půdy, surovin a trhů. „Tento imperativ expanze vedl k období kolonialismu a imperialismu.“¹³⁵ Významným pokusem o vytvoření kompaktní teorie o vzniku a fungování kapitalismu, který proběhl ve 20. století, je světosystémová teorie, kdy je dynamika moderního světového systému dána tím, že se neustále rozpíná a přeměňuje lidi na jednotky pracující pro kapitál. Přebytky tohoto procesu se pak shromažďují u kapitalistů jádra.¹³⁶

Průmyslový kapitalismus je hlavním ekonomickým faktorem, který má vliv na změny v moderním období za posledních 200 let, přičemž je kladen důraz na tři důležité faktory, a to trvalý růst výroby, stále rostoucí akumulaci bohatství a zapojení vědy, která umožňuje neustálé inovace v technologiích.¹³⁷

„Kapitalismus se šíří tím, že komodifikuje sociální vztahy, což je proces, v němž kapitalistické produkce zboží neboli komodit, nahrazuje předkapitalistické nebo nekapitalistické formy produkce.“¹³⁸ Největší rozdíl mezi kapitalismem v globalizovaném světě a dřívějšími formami kapitalismu je v úrovni finančních a kapitálových toků, které se přizpůsobily elektronickým penězům, takže vznikl nový fenomén označovaný jako globální elektronická ekonomika. V jejích podmínkách lze pouhým kliknutím myši převést ohromný kapitál z jednoho konce světa na druhý.¹³⁹

V éře globalizace tak kapitalistický světový systém dramaticky expanduje, přičemž jeho šíření je dvojí, a to extenzivní a intenzivní. Extenzivní šíření znamená šíření do oblastí mimo systém komodit, intenzivní šíření se pak vztahuje na činnosti v kapitalistické oblasti, které dosud nebyly předmětem kapitalistických vztahů, jako např. privatizace vzdělání či zdravotnictví.¹⁴⁰

¹³⁵ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 30.

¹³⁶ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 16-29.

¹³⁷ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 491.

¹³⁸ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 36.

¹³⁹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 21.

¹⁴⁰ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 36-37.

Iluze ekonomického růstu vzniká díky tvrzením politiků, ekonomů i OSN, že neustálá ekonomická konjunktura je potřeba k řešení bídy ve vlastním státě, i ve státech zemí třetího světa, i k řešení problematiky ekologie, na kterou jinak nebudou finanční prostředky. Skutečností však zůstává, že země zaznamenávající ekonomický růst zpravidla současně s ním zaznamenávají také nárůst počtu osob pod hranicí chudoby.¹⁴¹ Ekonomický růst přispívá k rozšiřování palety možností volby člověka jako spotřebitele. Avšak v jeho ostatních rolích, tj. jako občani, členu rodiny, či určité komunity mu neustálý ekonomický růst více možností nepřináší. Teoreticky lze na křivce růstu určit pomyslný bod, jehož překročení už k blahobytu člověka nijak nepřispěje. Jenomže ekonomie žádá pouze měřitelné, standardní ukazatele společenského blahobytu, a tak je ekonomický růst stále sledovanou veličinou, které má být dosaženo.¹⁴²

Důsledky touhy po neustálém ekonomickém růstu dobře ilustruje příspěvek z knihy *Dávné budoucnosti*: „Situace se stala již zcela absurdní – pro ekonomiku je výhodnější, abyste si místo brambor ze své vlastní zahrádky koupili brambory vypěstované a dovezené z druhého konce země, které byly rozmačkány na kaši, usušeny, zmrazeny a znovu vytvarovány do vesele zbarvených bramborových kuliček. Konzumovat tímto způsobem samozřejmě znamená více dopravy zboží, vyšší spotřebu fosilních paliv, více znečištění, více chemických přísad a konzervačních činidel a větší oddělení výrobce od spotřebitele. Ale zároveň to znamená obrovský nárůst HNP, a proto se to podporuje.“¹⁴³

Lokalizovaný charakter tradiční výroby byl totiž odstraněn s nástupem moderního průmyslu, který integroval spotřebitele i výrobce do takové dělby práce, která se postupně proměnila v globální.¹⁴⁴ Globalizace je nyní faktorem, který prodlužuje vzdálenost nejen místa výroby od místa spotřeby a místa, kde se pak uloží odpad, ale také vzdaluje toho, kdo výrobu financuje, od toho, kdo ji realizuje. Zkracováním či odstraněním těchto vzdáleností se docílí snížení nákladů

¹⁴¹ KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. Brno: Ekocentrum, 1993, s. 17.

¹⁴² MISHAN, Ezra, J. *Spor o ekonomický růst*. Praha: SLON, 1994, s. 22-24.

¹⁴³ NORBERG-HODGE, Helena. *Dávné budoucnosti*. Brno: Hnutí Duha, 1996, s. 124.

¹⁴⁴ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 491.

na dopravu, emisí skleníkových plynů a objemu odpadků a zlepšení kvality vzduchu.¹⁴⁵

2.6 Důraz na ekonomický akcent v dnešní společnosti

Dnešní rys moderní ekonomie, který se vyznačuje absencí etického rozměru, překvapuje paradoxem kontrastu historického vývoje ekonomie jako vědní disciplíny, již od Aristotela neoddělitelně propojené s etikou a politickou filosofií a současného stavu bez oné etické dimenze. Pro současný hlavní ekonomický proud je typický „inženýrský“ přístup, založený na technice a zákonitostech trhu. Vyvinul se z technicky orientované politické teorie a jeho popularita je dána především viditelnými výsledky, které přináší. Ekonomický pohled spjatý s etikou a etickým aspektem politiky ustupuje do pozadí, protože takovými výsledky nedisponuje a věci spíše tímto etickým rozměrem komplikuje.¹⁴⁶

Stále více je kritizován tzv. ekonomický redukcionismus, kdy nejen ekonomové, ale také média a veřejnost, převádějí diskuzi o věcech veřejných, politice aj. na ekonomické veličiny, jakými jsou např. HDP či schodky rozpočtu.¹⁴⁷

Je tedy v tomto světě ekonomických grafů a čísel skutečně tak šokující Kellerem popsaná snaha vyčíslit na základě ekonomických kritérií hodnotu lidského života?¹⁴⁸ Do ní je zřejmě zahrnuta míra jeho schopnosti odvádět kvalifikovanou práci, jeho gramotnost a zřejmě i to, zda by jeho případné zranění či úmrtí zaviněné velkou společností s sebou neslo vysoké riziko soudem stanoveného odškodnění. Jakkoli znějí tyto úvahy logicky, položme si otázku, zda nadále budeme tolerovat celospolečenskou diskuzi, která se neštítí vyjádřit lidskou bytost pomocí

¹⁴⁵ KELLER, Jan. Mysli globálně – jez lokálně. 7.G: *Sedmá generace*. 1998, č. 9.

¹⁴⁶ SEN, Amartya. *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 14-18.

¹⁴⁷ HORÁK, Vít. Spotřebuj a konzumuj. *Respekt*. 2012, č. 34.

¹⁴⁸ KELLER, Jan. *Šok z ekologie aneb politické systémy v rozpacích*. Vyd. 1. Praha: Český spisovatel, 1996. s. 7.

sumy peněz, což odporuje základní lidskoprávní tezi, a totiž, že lidé jsou si ve svých právech i důstojnosti rovni.

Dnešní hospodářsko – politické systémy jsou uzpůsobeny globálnímu působení a svými srozumitelnými imperativy mohou snadno potlačovat těžkopádné tradiční kultury národní nebo náboženské. A zatímco se vzájemně propojená hospodářská politika různých států přizpůsobuje současnosti a přitom se stává závislou na vědeckých expertizách, hodnoty vzešlé z poznatků každodenního života ustupují do pozadí.¹⁴⁹

Tato asymetrie hodnot, daná nevyrovnaností mezi ekonomickými a ostatními 'neekonomickými' hodnotami v rámci globálních pravidel jednání, se pak zrcadlí v asymetrii moci aktérů globalizace, jak prosazovat určité zájmy a rozvržení globální odpovědnosti by mělo být přímo úměrné moci těchto aktérů.¹⁵⁰ A zatímco lidé už jsou „hodnotově vpředu“, zůstávají korporace stále orientovány na své předchozí cíle.¹⁵¹

2.7 Hlavní aktéři globalizace

Hlavními aktéry globalizace jsou podle Mezřického vedle nejvyspělejších průmyslových států také nadnárodní společnosti, tedy obchodní nebo výrobní firmy se sídlem většinou v těchto státech a také nejmocnější mezinárodní organizace jakými je Mezinárodní měnový fond (International Monetary Fund), Světová banka (World Bank) a Světová obchodní organizace (World Trade Organization).¹⁵²

¹⁴⁹ FABIO, Udo di. *Kultura svobody*. Brno: CDK, 2009, s. 78.

¹⁵⁰ SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Praha: Filosofie, 2010, s. 11.

¹⁵¹ PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 154.

¹⁵² MEZŘICKÝ, Václav. *Globalizace*. Praha: Portál, 2003, s. 12-13.

Podle Kellera jsou nadnárodní společnosti motorem globalizace ekonomiky, tvůrcem a zároveň hlavním adresátem prosperity.¹⁵³ Ironicky je také líčí ve velkém vyprávění o globalizaci jako hlavního hrdinu, který působí v dynamickém prostředí volných finančních toků, jeho zbraní jsou deregulace, pomocí kterých pozvedne v moderní utopii společnost do říše svobody. Jeho nepřáteli jsou mimo ekologů a zaměstnanců se svými sociálními požadavky také sociální státy se svými obchodními a celními bariérami.¹⁵⁴

„Různé zájmy sociálních aktérů znamenají odlišné interpretace vlastních cílů a situací v globálních vztazích i v různých typech sociálních prostorů.“¹⁵⁵ Je to právě společný zájem ve spojitosti s mocí, který charakterizuje skupinu lidí, kterou David Rothkopf označuje jako supertřídu a která je o řád mocnější než kdokoli na této planetě. Moc jedinců sdružených v této skupině je dána jejich postavením a rolí, kterou hrají v rámci určité instituce, které nejsou vázány na konkrétní národní státy a vymykají se tak jejich regulačním strukturám.¹⁵⁶

¹⁵³ KELLER, Jan. *Abeceda prosperity*. Brno: Doplněk, 1997, s. 65.

¹⁵⁴ KELLER, Jan. *Politika s ručením omezeným: proměny moci na prahu 21. století*. Praha: Evropský literární klub, 2001, s. 69 - 70.

¹⁵⁵ SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Praha: Filosofie, 2010, s. 9.

¹⁵⁶ ROTHKOPF, David J. *Supertřída: jak globální mocenská elita přetváří svět*. Vyd. 1. Praha: Beta, 2009, s. 23-24.

3. Nadnárodní korporace v globalizovaném světě

Tato část práce bude zaměřena přímo na nadnárodní korporace, jejich vývoj i na to, jak fungují v současnosti, čím se mohou zabývat a jaké jsou důsledky jejich činnosti, které nelze pouze bez jakéhokoli kontextu rozvrhnout do prostoru. Nadnárodní společnosti si prošly určitým vývojem, který je formoval a který jim umožnil důmyslný organizační systém, na jehož bázi fungují. A protože se zde nejedná o práci ekonomickou, ale sociologickou, která vychází z pohledu sociologických autorů, bylo třeba nejprve v první části předestřít, v jakém prostoru se tyto korporace pohybují, jaké jsou možnosti tohoto prostoru pro ně a pro ostatní subjekty, jaký je možný vztah těchto subjektů. Bez první části by nebyl pohled ucelen a problematika nadnárodních společností a rozsáhlých důsledků jejich aktivit by byla surově vytržena z kontextu.

Jakou roli hrají nadnárodní společnosti v procesu globalizace? Do jaké míry se aktivně podílejí na tomto procesu a jak jejich aktivity ovlivňují společnost? Jsou důsledky jejich činnosti pozitivní či negativní a jaké jsou vlastně konkrétně? To jsou otázky, na které budou hledat odpovědi následující kapitoly.

3.1 Co vlastně znamená termín nadnárodní korporace?

Nadnárodní společnosti mohou být označeny také jako globální, či transnacionální firmy, nebo koncerny, přičemž největší z nich jsou gigantické podniky s obrátem, který přesahuje HDP celých států.¹⁵⁷ V anglosaské literatuře se setkáváme s názvy *multinational corporations*, *transnational corporations* nebo také *multinational enterprises*.¹⁵⁸ Jedná se o podniky vlastníci, kontrolující a řídící výrobní jednotky v několika zemích, které se tak staly jedněmi z nejvýznamnějších

¹⁵⁷ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s.?

¹⁵⁸ PICHANIČ, Mikuláš. *Mezinárodní management a globalizace*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 66-67.

subjektů světové ekonomiky v poválečném období.¹⁵⁹ Lze je charakterizovat také jako firmy provozující výzkum, výrobu, prodej či další aktivity nejen v zemi své centrály, ale v různých zemích¹⁶⁰, nebo jako společnosti se sídlem v jedné zemi a činností v minimálně dalších dvou zemích, v nichž realizují alespoň 10 % obratu.¹⁶¹

Společně s tím, jak se ekonomiky jednotlivých států propojují a vzniká tak ekonomika globální, lze se setkat s gigantickými koncerny, jejichž působnost je nadnárodní, takže kromě své domovské země působí i v zemích hostitelských, kde mají tzv. afilace, což mohou být jednak pobočky pod zahraniční kontrolou, tedy tzv. filiálky, které mateřské společnosti zcela vlastní, anebo jde o dceřiné společnosti, které nejsou centrální společností vlastněny ze 100%. Většinou mají formu akciových společností s holdingovou strukturou.¹⁶²

3.2 Vývoj nadnárodních korporací

Celosvětový vývoj nadnárodních společností prošel různými stadii, kdy na počátku stály koloniálně-surovinové nadnárodní společnosti, jejichž činnost byla silně spjata s užíváním nerostného bohatství bývalých kolonií.¹⁶³

Za předchůdkyni nadnárodních společností bývá často označována také Východoindická společnost, která byla založena roku 1600 v Anglii „ pro efektivní (úplné, rychlé, bezskrupulózní) využití přírodních a lidských zdrojů ovládnutých území Indie, Číny a Japonska.“¹⁶⁴

První „moderní“ nadnárodní koncerny vznikaly již počátkem 19. století v Evropě, jako např. ocelárny Cockerill SA v Prusku roku 1815, a počaly se rozmáhat

¹⁵⁹ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 247.

¹⁶⁰ PICHANIČ, Mikuláš. *Mezinárodní management a globalizace*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 67.

¹⁶¹ GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 6.

¹⁶² DVOŘÁČEK, Jiří. *Společné a nadnárodní podniky*. Praha: Oeconomica, 2006, s. 160.

¹⁶³ KAŠPAR, Václav. *Nadnárodní společnosti ve světové ekonomice*. Praha: VŠE v Praze, 2000, s. 5.

¹⁶⁴ DEKOJ, Stanislav. Kapitál a člověk práce v éře globalizace. In RIEGEL, Karel. *Vybrané psychologické problémy globalizace a transformace*. Praha: Agora, 2001, s. 33.

především v jeho druhé polovině, kdy vznikaly firmy dodnes známých jmen jako Bayer roku 1863, Nestlé ve Švýcarsku 1867, 1893 francouzský Michelin nebo v Anglii firma Lever roku 1890. Na přelomu 19. a 20. století bránila obchodu cla a další náklady spojené například s dopravou, takže firmy začaly investovat v zemích nalezišť potřebných zdrojů, či zakládaly filiálky. K určitým omezením docházelo během obou světových válek, kdy roku 1917 byly znárodněny tamější filiálky v důsledku socialistické revoluce a za druhé světové války zase došlo k zabavování německých filiálek v USA Američany.¹⁶⁵

Mezi dvěma světovými válkami vznikají společnosti trustového typu zaměřené především na vojenskou výrobu, přičemž některé dominantní z nich zaujímaly významné postavení i po druhé světové válce.¹⁶⁶ Trustové společnosti, nebo také trusty, jsou velké společnosti, které mají dominantní nebo monopolní postavení na trhu.¹⁶⁷

Od konce 2. světové války až k závěru 60. let dochází k pozvolnému nástupu spotřební společnosti a poválečné obnovy v Evropě, kdy USA těží z rivality jednotlivých evropských zemí a americké společnosti zásobují ty z nich, které byly oběma válkami těžce zasaženy.¹⁶⁸ V 50. letech začaly banky v USA a západní Evropě s investicemi velkých finančních částek do akcií průmyslových podniků, a tak povzbudily činnost korporací a jejich kapitálovou koncentraci.¹⁶⁹

Když se evropské země vzbchopily, narostla americkým společnostem místní konkurence také kvůli vysokým dopravním nákladům pro Američany a dovozním cłům, navíc rozdíl byl ještě prohlouben roku 1957, kdy Evropské hospodářské společenství vzniklé na základě tzv. Římských smluv zrušilo svá cla vnitřní. Proto firmy pocházející z USA začaly zřizovat své továrny přímo v evropských zemích, aby tyto nevýhody vykompenzovaly. Soustředily se i na dosah do Latinské Ameriky, ale ačkoli zde byla levnější pracovní síla a obchodování rentabilnější, snažily se

¹⁶⁵ GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 11-12.

¹⁶⁶ KAŠPAR, Václav. *Nadnárodní společnosti ve světové ekonomice*. Praha: VŠE v Praze, 2000, s. 6.

¹⁶⁷ TEULON, Frédéric. *Ekonomický slovník*. Praha: ERM, 1995, s. 101.

¹⁶⁸ GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 13.

¹⁶⁹ KAŠPAR, Václav. *Nadnárodní společnosti ve světové ekonomice*. Praha: VŠE v Praze, 2000, s. 6.

opanovat především evropský a také kanadský trh s ohledem na svůj růst a budoucí vývoj.¹⁷⁰

Internacionalizaci investic a obchodu nadnárodních společností v 60. letech urychlil technologický pokrok v dopravě, a to hlavně letecké, ve výpočetní technice a komunikacích. Reklama počala zvyšovat podíly nadnárodních korporací, takže její význam neustále sílil. Nadnárodní korporace v této době umožnily rozšiřování vědeckovýzkumných poznatků tzv. vědecké revoluce, a to i v periferních zónách světového hospodářství. Právě v tomto období vzniká základ celosvětového trhu, včetně informačních technologií a mezinárodního trhu kapitálu, pracovní síly a vědeckotechnických služeb.¹⁷¹

Evropa se s dopady 2. světové války vyrovnala plně až v 70. letech a tehdy přestává evropským nadnárodním společností stačit trh evropský a začíná jejich expanze především do zemí Asie, Jižní Ameriky, USA a Kanady. Právě toto období dalo vzniknout tzv. nadnárodní ideologii, která přisuzuje nadnárodním společnostem významnou úlohu v růstu ekonomiky rozvojových zemí a podle níž se také začalo industrializovat s různou intenzitou v 17 asijských, ve 13 afrických a 21 latinskoamerických zemích. Valná většina sem dovezené technologie však zůstala majetkem korporací a více než třetina vývozu neputovala na světový trh rovnou, ale nejprve do mateřských společností za předem určených podmínek.¹⁷²

Dle některých autorů představují 70. léta počátek globalizačních procesů především díky uvolnění vazeb národních měn na dolar v letech 1971-73 a ropná krize v roce 73, která byla pohnutkou k otevření nových trhů hlavně v rozvojových zemích národním a mezinárodním firmám, které tam expandovaly za novými výrobními možnostmi s cílem snadněji maximalizovat zisk a akumulovat kapitál.¹⁷³

Do roku 1980 se investice z Evropy do USA s těmi, které proudily opačným směrem, vyrovnaly. Zároveň se v 80. letech začínají silně rozmáhat japonské společnosti. Japonsko je totiž chudé na suroviny, a tak, aby se pokryly náklady na

¹⁷⁰ GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 14.

¹⁷¹ KAŠPAR, Václav. *Nadnárodní společnosti ve světové ekonomice*. Praha: VŠE v Praze, 2000, s. 6.

¹⁷² DVOŘÁČEK, Jiří. *Společné a nadnárodní podniky*. Praha: Oeconomica, 2006, s. 151.

¹⁷³ MEŽŘICKÝ, Václav. *Globalizace*. Praha: Portál, 2003, s. 11.

jejich dovoz, vyvíjí zboží vyhovující co největšímu počtu spotřebitelů pro výrobu ve velkém množství. Mimo to se také začínají zakládat výroby zboží v zemích Třetího světa, především v asijských, kde je levná a zároveň výkonná pracovní síla, která nestávkuje. Výroby se orientují především na textilní, obuvnický a elektrotechnický průmysl, určený pro širokou spotřebu obyvatel rozvinutých tržních ekonomik. U těchto typů odvětví je totiž podíl práce vzhledem k ceně výrobku značně vysoký, takže se finančně vyplatí výrobu přesunout.¹⁷⁴

Od počátku 80. let narůstá vedle ekonomické moci těchto společností také moc politická, která se projevuje vlivem na vlády těch zemí, kde společnosti působí. K zajištění pro ně příznivých podmínek často balancují na samé hranici zákona, mají své zástupce v důležitých výborech, které rozhodují o ekonomické politice státu, zaměstnávají státní úředníky, přispívají politickým stranám a využívají různé formy lobbingu. Od konce 80. let se podílejí na moci i svou účastí na mezinárodních politických jednáních a fórech. Své zájmy obhajovaly např. také u vzniku NAFTY, Jednotného evropského trhu a WTO.¹⁷⁵

Pád sovětského bloku na přelomu 80. a 90. let vedl k vlně experimentů s deregulací globálních trhů, kterou se odstartovala nadvláda západního ekonomického schématu pod vlajkou USA, Světové banky, Mezinárodního měnového fondu a jejich předních ekonomických škol jak v USA, tak v Evropě. Tato vlna deregulací proslula pod názvem Washingtonský konsensus.¹⁷⁶

V 90. letech začaly vznikat nadnárodní společnosti i v rozvojových zemích s rychlým průmyslovým růstem jako byly Brazílie, Mexiko, Indie, země jihovýchodní Asie a východní Evropy.¹⁷⁷ 21. století zaznamenává stálý růst nadnárodních společností, s výjimkou roku 2001, kdy po dlouhé době expanze mírně stagnovaly, poté však jejich operace zase začaly narůstat.¹⁷⁸

¹⁷⁴ GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 16-17.

¹⁷⁵ KAŠPAR, Václav. *Nadnárodní společnosti ve světové ekonomice*. Praha: VŠE v Praze, 2000, s. 7.

¹⁷⁶ HENDERSONOVÁ, Hazel. *Za horizontem globalizace: Utváření udržitelné globální ekonomiky*. Praha: DharmaGaia, 2001, s. 7.

¹⁷⁷ GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 18.

¹⁷⁸ DVOŘÁČEK, Jiří. *Společné a nadnárodní podniky*. Praha: Oeconomica, 2006, s. 153.

3.3 Fungování

Nadnárodní společnosti se skládají z více článků. Prvním je centrální, nebo také mateřská společnost a dalšími jsou její dceřiné společnosti, tedy zahraniční pobočky, také tzv. filiálky, které se mezi sebou označují zase jako sesterské společnosti. Nejdůležitějším prvkem vztahu mezi mateřskou a její dceřinou společností je rozpočet. Výroba či služby filiálek jsou buď upraveny pro hostitelskou zemi, nebo se shodují s těmi, které poskytuje nebo produkuje firma mateřská.¹⁷⁹

3.3.1 Rozhodování

Mateřská společnost je pak přímo vázána na generální ředitelství, které provádí strategická rozhodnutí, která jsou pro činnost celé společnosti ustavující. Rozhodnutí administrativní, která společnost zajišťují organizačně, jsou pak již výsledkem jednání generálního ředitelství a vedení filiálek. Politická rozhodnutí jsou všeobecná rozhodnutí probíhající na úrovni vedení filiálek a rozhodnutí operativní, zajišťující efektivní provoz, provádí vedení jednotlivých filiálek.¹⁸⁰

Konkrétní rozhodnutí uvádějí do praxe vždy ředitelé filiálek a často záleží na jejich posudku. Tato důvěra v ně vložená je dána jejich privilegovanými vztahy s generálním ředitelem a jejich rozhodnutí jsou ovlivňována konkurencí, a to i mezi jednotlivými filiálkami či regiony v rámci téže společnosti, dále pak vládami, odbory a v neposlední řadě také spotřebiteli.¹⁸¹

¹⁷⁹ GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 39-41.

¹⁸⁰ GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 41-42.

¹⁸¹ GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 42-43.

3.3.2 Organizační struktura

V organizačním uspořádání takto koncipovaných společností lze rozlišit tři základní typy, a to horizontální uspořádání podle regionů, kdy každý region má své ředitelství, které koordinuje činnost tamějších filiálek, horizontální organizaci, typickou především pro společnosti s diverzifikovanější činností, která se dělí podle jednotlivých oborů, či uspořádání kombinované, které spojuje jak organizaci územní, tak tu podle druhu výrobků nebo činností, a které je charakteristické pro skutečně gigantické nadnárodní podniky.¹⁸²

Typů organizačních struktur může být samozřejmě mnohem více, mohou se dělit na jednoduché podle jednokriteriálních přístupů, jako je například funkční struktura, která seskupuje činnosti funkční jako marketing, účetnictví, nákup a prodej, nebo řízení lidských zdrojů, nebo finance do jednotlivých sekcí, které zahrnují celou globální úroveň, nebo složité smíšené struktury, jako např. maticová organizace. V rámci vlivu nových informačních technologií a přístupu ke globálním zdrojům informací a vědeckým poznatkům vznikají stále nové formy organizačních struktur. U velkých firem jde například o tzv. business unit, který působí jako nezávislé ziskové centrum odpovědné za nákladovou i ziskovou stránku operací. Tvoří je jednotlivci, či skupiny, jejichž síť je po splnění daného úkolu zase rozpuštěna. Uplatňují se třeba v automobilovém průmyslu za účelem vývoje nových modelů aut.¹⁸³

Dále lze také zmínit struktury *front-end/back-end*, které spojují aktivity tak, jak se v procesu cesty výrobku či služby blíží zákazníkovi. Prodej a servis, přímo střetávající se zákazníkem, jsou označeny jako front-end aktivity a výroba, výzkum a vývoj jako činnosti back-end, přičemž oba póly struktury stojí na společné informační bázi.¹⁸⁴

¹⁸² GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Praha: HZ, 1996, s. 40.

¹⁸³ PICHANIČ, Mikuláš. *Mezinárodní management a globalizace*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 99-100.

¹⁸⁴ PICHANIČ, Mikuláš. *Mezinárodní management a globalizace*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 100.

Vzhledem k zaměření této práce však není důležité zabývat se vlastní strukturou nadnárodních společností nijak podrobněji, protože nastíněný základ jednotlivých organizačních uspořádání je pro pochopení dalšího výkladu zcela dostačující. Více ke strukturám včetně jejich grafického zpracování například v knize *Mezinárodní management a globalizace*.¹⁸⁵

3.3.3 Franchising

Jiným typem zřizování nových poboček je tzv. franchising, tedy poskytování licence na značku a know-how firmy dalším provozovatelům za účelem prodeje výrobku nebo služby. Na tomto principu poskytování licencí fungují např. restaurace Mc'Donald's nebo produkce nápoje Coca Cola. Vznik moderního franchisingu vznikl v USA, kde se rozšířil především po druhé světové válce a je typický pro oblast služeb, hlavně rychloobslužných restaurací a restauračních a hotelových řetězců.¹⁸⁶

„Franšízová provozovna je v technickém slova smyslu vlastnictvím nájemce – franšízanta, ačkoli v každém detailu zařízení, počínaje tabulemi před vchodem a konče přesným stanovením teploty kávy, rozhoduje vedení podniku poskytujícího know – how, sídlící někdy stovky a někdy tisíce kilometrů daleko.“¹⁸⁷

Zajetý vzorec podnikání, který se osvědčil, je tedy prodáván dál prostřednictvím licence a vydělává tak peníze jejímu poskytovateli i provozovateli. Snižuje riziko podnikání, protože použití značky se již dříve osvědčilo a poskytovatel licence přísně kontroluje dodržování svých postupů i standardů. Navíc je jméno velké společnosti v pozadí i dobrou zárukou pro banku v případě žádosti o úvěr.¹⁸⁸

¹⁸⁵ PICHANIČ, Mikuláš. *Mezinárodní management a globalizace*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 94-100.

¹⁸⁶ Jak se žije franchisantům: Podnikám pod velkou značkou. *E15: Euro* [online]. 2004 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://euro.e15.cz/profit/jak-se-zije-franchisantum-873106>

¹⁸⁷ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 133-4.

¹⁸⁸ Jak se žije franchisantům: Podnikám pod velkou značkou. *E15: Euro* [online]. 2004 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://euro.e15.cz/profit/jak-se-zije-franchisantum-873106>

3.3.4 Outsourcing

Stále častějším jevem se také stal tzv. outsourcing, čili subdodavatelství, kdy firma přenechává část své výroby subdodavatelům, kteří na rozdíl od dodavatelů neručí v plném rozsahu za kompletní výrobek. Celková ekonomická zodpovědnost pak leží na zadavatelské firmě. Využívání outsourcingu snižuje náklady, zmenšuje zásoby a umožňuje větší pružnost ve výrobě.¹⁸⁹

Metody outsourcingu a subdodavatelství v oblasti pracovních sil se začaly uplatňovat v sedmdesátých letech minulého století, a to nejprve v odvětvích vysoké spotřeby s málo kvalifikovanou prací. Postupně se rozšiřovaly i na odvětví další s potřebou vyšší míry kvalifikace. Stále více tak dochází k zajišťování pracovníků subdodavatelsky namísto navázání zaměstnaneckého poměru, což je součástí inovativních organizačních forem, jejichž struktura se neustále odlehčuje.¹⁹⁰

Stále rozšířenější subdodavatelství v procesu výroby nadnárodních firem probíhá v souladu se snahou o maximalizaci zisku, přináší však větší míru nejistoty než dřívější hierarchicky členěné pyramidální organizace. Díky outsourcingu mizí náklady na zaměstnance vynakládané dříve v rámci středních pater těchto organizací, která se buďto zredukovala, nebo zcela zrušila. Řídící centrum tedy zadává zakázky subdodavatelům výkonné periferie, kteří jsou ochotni převzít maximum externalizovaných nákladů a vystavení nejistotě příštího kontraktu spokojí se s nižší odměnou, pokud nechtějí ztratit vyhlídku další spolupráce.¹⁹¹

¹⁸⁹ TEULON, Frédéric. *Ekonomický slovník*. Praha: ERM, 1995, s. 93.

¹⁹⁰ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 54-55.

¹⁹¹ KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 46.

3.4 Čím se nadnárodní společnosti vyznačují?

Nyní se zaměříme na to, co je typické pro nadnárodní společnosti, na jejich charakteristické rysy, kterými se vyznačují. Půjde o několik základních charakteristik, jakými je jejich mobilita, tedy možnosti pohybu, jejich snaha o maximalizaci zisku, velikost a unifikace, která je částečně také důsledkem jejich působení. Důležitý komponent také představuje komparativní výhoda, kterou nadnárodní koncerny plně využívají při snaze svůj zisk maximalizovat.

3.4.1 Mobilita

Nadnárodní firmy disponují téměř neomezenou mobilitou, která je jejich základní vlastností a zároveň jim umožňuje plně požívat komparativní výhody. Tato jejich pohyblivost v příkrém kontrastu s imobilitou jednotlivých států. Mobilita nadnárodních společností totiž poskytuje možnost přesunu výroby do míst s levnou pracovní silou a zároveň prodej v zemích s vysokou silou kupní. Daně, nebo alespoň jejich část, je pak možné platit tam, kde je to pro firmy nejvýhodnější. Všechny tyto výhody však představují nevýhodu pro státy, protože přesun výroby vytváří tlak na snižování ceny práce a vedlejších nákladů na mzdu jako je sociální a zdravotní pojištění. Přesun odbytu zpět do rozvinutých zemí zároveň vede ke ztrátě zájmu o udržení kupní síly přímo v zemi vzniku produktu. Placení daní v daňových rájích či poskytnuté daňové prázdny a investiční pobídky způsobují, že není možné adekvátně plnit státní pokladnu.¹⁹²

Je to však právě státní pokladna, která nakonec zaplatí odstraňování důsledků činnosti NNS. Zatímco společnosti se totiž mohou přesouvat libovolně podle toho, kde bude jejich působení kopírovat zájem zisku, důsledky jejich

¹⁹² KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 37.

činnosti samozřejmě zůstanou. Bauman o tom hovoří jako o bezprecedentním oddělení moci od závazků.¹⁹³

Při možnosti takového libovolného přesunování velkých korporací je zákonitým předpokladem jejich expanze, rozvoj dopravy a komunikačních technologií, které zajišťují zprostředkování informací mezi jejich jednotlivými částmi. Letecká doprava zajišťuje přepravu podnikatelů, supertankery a nákladní lodě přepravují ohromné množství zboží.¹⁹⁴ („Např. objem zboží přepravený zámořskými koráby v 16. století mezi Evropou a zbytkem světa představuje jeden kontejnerový trajekt 20. století.“¹⁹⁵) Přesuny toků peněz umožňuje zase globální elektronická ekonomika, která poskytla elektronickým penězům dosud nevídaný pohyb peněz závratnou rychlostí v ohromném množství. To je vzhledem ke struktuře nadnárodních společností nespornou výhodou především pro ně.

Společnosti můžou také minimalizovat své daňové zatížení přesunem různých komponentů, tyto pohyby se pak nazývají cenové transfery. Konkurenční výhodu získávají i díky dalším faktorům, jako např. vertikální a horizontální integrací se svými zahraničními dceřinými společnostmi, lepším postavením na trhu. Nadnárodní společnosti mohou zvyšovat velikost světového produktu zrovna tak, jako být příčinou vážných problémů hostitelských zemí.¹⁹⁶

¹⁹³ BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 17.

¹⁹⁴ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 300.

¹⁹⁵ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 29.

¹⁹⁶ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 249.

3.4.2 Komparativní výhoda

Jsou to právě nadnárodní korporace, jejichž schopnost využívat komparativních výhod jednotlivých ekonomik a trhů je největší.¹⁹⁷ Co to ovšem ona komparativní výhoda vlastně je?

Nejprve je potřeba objasnit tzv. výhodu absolutní, kterou formuloval již Adam Smith. Absolutní výhodu ve výrobě určitého produktu má ta země, jejíž náklady při této výrobě jsou nejnižší. Proto mají země zájem se specializovat na výrobu, ve které mají absolutní výhodu, což by mělo optimalizovat světovou produkci. Teorie absolutní výhody ovšem nevysvětluje postup země, kde je veškerá produkce dražší než jinde. Tento nedostatek napравuje až teorie komparativní, nebo také relativní, či srovnávací výhody, formulovaná ekonomem Ricardem na známém příkladu výroby sukna a vína v Anglii a Portugalsku. Má-li jedna země v produkci dvou druhů zboží absolutní výhodu nad druhou, je potřeba oba produkty srovnat a říci, u výroby kterého je výroba přece jen výhodnější nebo méně nevýhodná a na tu se specializovat. Takže pokud je pro Portugalsko výhodnější produkovat víno, zatímco pro Anglii sukno, pak získá Portugalsko z produkce vyšší výnos a za jeho část, kterou by jinak obětovalo výrobě sukna, si od Anglie pořídí sukna mnohem více, než by si vyprodukovalo za stejnou částku samo. Předpokladem této teorie je nepohyblivost kapitálu a pracovních sil a zaměnitelnost pracovníků ve vinařství a textilnictví.¹⁹⁸

Teorie komparativní výhody se pohybuje na poli mezinárodní dělby práce, která vyjadřuje specializaci jednotlivých zemí účastnících se mezinárodního obchodu. V rámci mezinárodní dělby práce lze hovořit o výhodách, jakým je světové optimum, nebo také o záporných stránkách, které reprezentuje třeba závislost či nerovná směna.¹⁹⁹

¹⁹⁷ DVOŘÁČEK, Jiří. *Společné a nadnárodní podniky*. Praha: Oeconomica, 2006, s. 148.

¹⁹⁸ ECHAUDÉMAISON, C., D. a kol. *Slovník ekonomie a sociálních věd*. Praha: EWA Edition, 1995, s. 366-368.

¹⁹⁹ ECHAUDÉMAISON, C., D. a kol. *Slovník ekonomie a sociálních věd*. Praha: EWA Edition, 1995, s. 47.

„Uvolnění kontroly nad přesuny kapitálu, možnosti využívat především v rozvojových zemích komparativní výhody, zejména nižší náklady na pracovní sílu, vedly k vzniku stále většího počtu nadnárodních společností.“²⁰⁰

„Současně platí paradox, že čím vyšší jsou celkové mzdové náklady, tím vyšší jsou potencionální zisky, zatímco čím jsou celkové mzdové náklady nižší, tím vyšší jsou bezprostřední zisky. První tvrzení platí pro světoekonomiku jako celek, druhé pro jednotlivé firmy.“²⁰¹ A právě toho mohou využívat nadnárodní koncerny, které zvýší své zisky jednak díky výrobě v zemích s levnou pracovní silou, a pak také budou prodávat v těch zemích, jejichž spotřebitelé jsou bohatí díky vyšší úrovni mezd, aniž by tyto firmy byly významnými zaměstnavateli.

3.4.3 Snaha o maximalizaci zisku

Stejně tak jako i jiným podnikům, třeba těm lokálním, jde také nadnárodním společnostem především o maximalizaci svého zisku. Část tohoto zisku je použita na investování do rozšiřování podniku a jeho nejrůznějších inovací.

Absolutizace honby za ziskem při minimalizaci nákladů bez etických limitů lze vnímat jako hrozbu, která může být zdrojem celosvětových sociálních konfliktů a otřesů.²⁰² Navíc dochází k tzv. paradoxu maximalizace zisku, kdy podnikatelské subjekty zároveň se zvyšováním svých zisků zvyšují i HDP a tím pádem dochází i ke zvyšování životní úrovně celé společnosti. Na druhé straně podnikatelé snižují v rámci svých nákladů mzdy a sociální dávky zaměstnanců, náklady na ochranu životního prostředí, dehumanizují pracovní vztahy, vytváří podmínky pro fyzické i psychické vyčerpání zaměstnanců a způsobují škody na životním prostředí. Tyto

²⁰⁰ MEŽŘICKÝ, Václav. *Globalizace*. Praha: Portál, 2003, s. 11.

²⁰¹ WALLERSTEIN, Immanuel Maurice. *Utopistika: historické rozhodování ve 21. století*. Praha: Intu, 2006, s. 43.

²⁰² ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 37-38.

důsledky jsou externími náklady, tedy těmi, které hradí celá společnost. Měla by se tedy hledat optimalizace, nikoli maximalizace zisku.²⁰³

Zde naráží ekonomická literatura zčásti na to, co hlásají mnozí sociologové a ekologové, a totiž, že ekonomický růst není vždy příčinou prosperity ve společnosti, přestože bývá ekonomy vyzdvihován jako hlavní faktor blahobytu. Výše zmíněný popis, jak je zvyšování HDP vlastně dosahováno, zrcadlí přesně to, jakým způsobem lze přerozdělovat bohatství ve společnosti a kdo na čí úkor bohatne. Navíc je celý tento systém pojmenováván jako obecné blaho, aniž by prosperitu celé společnosti skutečně přinášel.

Zisk, stejně jako ovládnutí cizích trhů, však nemusí být pouhým cílem. Dnes je především nástrojem, jak přežít v prostoru stále ostřejší konkurence. Ekonomická globalizace je totiž doprovázena návratem sociálního darwinismu, kdy v konkurenci přežijí jen ti nejschopnější.²⁰⁴ „Hlavním projevem globalizace je tlak na růst konkurenceschopnosti, a to na firemní, národní, regionální i globální úrovni.“²⁰⁵ Konkurenční boj je tedy dalším z faktorů, který generuje potřebu snižování nákladů. Není to však faktor jediný. Dvořáček totiž uvádí jako hlavní úkol finančních manažerů nadnárodních společností maximalizaci hodnoty zisku pro akcionáře.²⁰⁶

Hovoříme-li o zisku jako o nástroji, je potřeba si uvědomit, že zisk lze využít jako kapitál, jehož moc s narůstající sumou, která se za ním skrývá, samozřejmě roste. Jakou moc má koncentrace kapitálu nadnárodních společností popisuje Robinson: „Je stále obtížnější oddělovat místní okruhy produkce a distribuce od globalizovaných okruhů, jež po celém světě diktují podmínky a vzorce akumulace, i když navenek vzniká klamný dojem, že si místní kapitály zachovávají autonomii.“²⁰⁷

²⁰³ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 40.

²⁰⁴ KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 47.

²⁰⁵ STEINMETZOVÁ, Dana. *Regionalismus a globalizace*. In CIHELKOVÁ, Eva. *Nový regionalismus ve světě a v Evropě: sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha: Oeconomica, 2005, s. 27.

²⁰⁶ DVOŘÁČEK, Jiří. *Společné a nadnárodní podniky*. Praha: Oeconomica, 2006, s. 148.

²⁰⁷ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 57.

Velkým ziskům firem brání především konkurence, čím ostřejší, tím větší má vliv na snížení cen. „ Z toho vyplývá, že čím monopolizovanější je konkrétní trh, na který mají přístup daní výrobci, tím vyšší cenu si může stanovit prodávající, samozřejmě v mezích daných pružností poptávky. Je tedy zřejmé, že každý jednotlivý kapitalista usiluje o zvýšení svého podílu na trhu nejen proto, že se tím zvýší celkový objem jeho zisku (při stávající míře zisku), ale také proto, že tím v budoucnu svou míru zisku zvýší.“²⁰⁸

3.4.4 Značka

„Za astronomickým růstem bohatství a společenského vlivu nadnárodních korporací, který se projevuje v posledních patnácti letech, stojí s největší pravděpodobností jednoduchá a zdánlivě nevinná myšlenka teoretiků managementu z poloviny 80. let, podle níž úspěšná firma musí v první řadě poskytnout světu značku. Produkt je až na druhém místě.“²⁰⁹ Značka je podle Kleinové vytvářena propagací samotné značky, nikoli jen reklamou na její jednotlivé výrobky, ale také sponzoringem, udělováním licencí apod. Co se marketingu velkých firem týče, přetrvává trend nastolený v 90. letech 20. století, kdy proběhly nejvýznamnější vývojové změny v marketingu i spotřebitelském chování a stále více peněz začalo být vynakládáno na zvyšování marketingového rozpočtu ve prospěch reklamy. Určitá značka pak má pro spotřebitele ztělesňovat určitý životní styl a postoj.²¹⁰

Kleinová uvádí jako průkopníka podnikatelské filosofie neomezeného utrácení za propagaci své značky firmu Nike. Toto vynakládání velkých finančních částek na jedné straně je kompenzováno téměř totálním ožebračováním nájemních dělníků na straně druhé. Firma Nike sice nevlastní žádnou z továren,

²⁰⁸ WALLERSTEIN, Immanuel Maurice. *Utopistika: historické rozhodování ve 21. století*. Praha: Intu, 2006, s. 41.

²⁰⁹ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 3.

²¹⁰ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 3 - 16.

které pro ni vyrábějí produkty, takže se stala prototypem značky bez výrobku, zato ale ovládá síť svých dodavatelů. Sama se tedy zříká odpovědnosti za samotnou výrobu, která tak má spočívat na jejích smluvních partnerech.²¹¹

3.4.5 Velikost

Nadnárodní společnosti jsou podniky s obrovskou mocí, protože disponují velkým kapitálem a finančním zázemím, které lokální podniky nemají, protože ty jsou menší a nemohou se přesouvat a pružně tak reagovat na poptávku nebo čerpat výhody jednotlivých trhů. Značky velkých nadnárodních firem mají vybudované jméno, které má určitou váhu. „Pokud jde o úvěry, nespornou výhodou mají franchisanti velkých a obecně známých firem. Například společnost McDonald's, stojící za podnikatelem s licenci, udělala na banku tak dobrý dojem, že s půjčkou nebyl žádný problém.“²¹²

Velikost nesrovnatelná s domácími firmami dále nadnárodním korporacím zajišťuje lepší možnosti jak ovlivňovat místní politiku a získávat výhody.²¹³ Velikost nadnárodních společností je však v současnosti označením poněkud zavádějícím, protože ji nelze měřit tradičním ukazatelem, jakým je např. počet zaměstnanců. Novým trendem je totiž odlehčování struktury těchto firem, která má podpořit maximalizaci zisku a ještě umocnit mobilitu. Velikost těchto firem tedy spočívá právě v renomé vybudované značky a velikosti zisku, který produkuje.

Největší nadnárodní společností podle obrátu je Wal-Mart Stores, Inc., který v roce 2010 dosáhl 422 miliard USD. Společnost provozuje obchody v patnácti zemích světa a jedná se o řetězec velkých diskontních domů.²¹⁴ Tržby

²¹¹ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 199-200.

²¹² Jak se žije franchisantům: Podnikám pod velkou značkou. *E15: Euro* [online]. 2004 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://euro.e15.cz/profit/jak-se-zije-franchisantum-873106>

²¹³ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 250

²¹⁴ Wal-Mart. *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. 2012 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Wal-Mart>

této společnosti jsou vyšší než HNP téměř pětadvaceti států a zaměstnává přes dva miliony lidí.²¹⁵

Společnost Wal Mart bývá kritizována za nízké platy svých zaměstnanců, které činí zhruba třináct tisíc USD ročně oproti americkému celostátnímu průměru 36 000 USD, dále za neplacené přesčasy, nevýhodné podmínky pro dodavatele a import zboží dětských dělníků.²¹⁶

3.5 Důsledky činnosti nadnárodních korporací

Specifická velikost nadnárodních společností v kombinaci s jejich možnostmi pohybu a komparativní výhodou, vybudovanou značkou i snahou o maximalizaci zisku se projevuje v aktivitách, které vykonávají v rámci své činnosti v dnešním globalizovaném světě. Důsledky jejich činnosti jsou tedy nutně globální stejně tak, jako pole jejich působnosti.

Soudobá kritika fungování korporací jim vytýká především to, že organizační struktury jsou příliš velké, neosobní a řízené amorfni elitou, že jejich ekonomická moc vzrostla příliš rychle a extenzivně, což bylo ještě umocněno globalizací. Ze spotřebitele dělají nesuverénní individuum, které se rozhoduje pouze na základě reklamy, jíž si mohou dovolit jen velké společnosti.²¹⁷

²¹⁵ Inside Power, Inc. *FP: Foreign policy* [online]. 2012 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/02/27/inside_big_power_inc

²¹⁶ Wal-Mart. *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. 2012 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Wal-Mart>

²¹⁷ PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 153.

3.5.1 Omezení politické moci státu

Národní stát je státem teritoriálním, což znamená, že jeho moc se váže na určité místo.²¹⁸ Jasně ohraničené území tedy spadá do sféry konkrétní politické moci, která toto území ovládá a jejíž moc se vztahuje i na obyvatele tohoto území.

Tato lokální povaha národního státu je v ostrém kontrastu s globálně působícími nadnárodními společnostmi. Státům tak dochází účinné páky k ovlivnění jejich chování. V tomto kontextu Bauman hovoří o tzv. „odumírání“ národních států²¹⁹ a také o velkém rozvodu moci a politiky, kdy se moc přesouvá do nekontrolovatelného globálního prostoru, zatímco politika zůstává na lokální úrovni.²²⁰

„Protože si svůj lokální, na stát vázaný charakter podržela také politika, neexistuje v současnosti žádná instance, která by byla schopna účinně čelit narůstající asymetrii moci mezi kapitálem, jemuž narostla křídla, a prací, které ztěžkly okovy.“²²¹

S rostoucí ekonomickou mocí soutěživého trhu tedy slábnou kolektivně sebeobranná opatření, která zaštiťoval dříve především sociální stát, který byl jakousi společensky podporovanou pojistkou proti individuálnímu krachu. Protože je však potřeba i nadále ospravedlňovat autoritu státu v době, kdy se jeho moc přesouvá z pole ekonomického, je snahou politiků odůvodnit svou legitimitu přesunem síly do sféry zajištění fyzické bezpečnosti obyvatel a je jimi vytvářena za pomoci médií iluze strachu z terorismu, násilí apod.²²²

Lze tedy konstatovat, že globálně jednající ekonomika podkopává základy národního hospodářství a národních států.²²³ Díky ústupu váhy národních států

²¹⁸ BECK, Ulrich. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 12.

²¹⁹ BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 70.

²²⁰ BAUMAN, Zygmunt. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008, s. 9.

²²¹ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010, s. 53.

²²² BAUMAN, Zygmunt. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008, s. 22-27.

²²³ BECK, Ulrich. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 10.

vznikají regionální hnutí požadující větší autonomii a tím pádem i pokusy o vytvoření nadnárodních politických identit typu sjednocené Evropy.²²⁴ Zatímco se totiž globální problémy šíří celoplanetárně, nástroje států na jejich řešení mají jen lokální rozměry, proto je potřeba hledat nové síly a instituce na globální úrovni.²²⁵ V situaci, kdy státní moc zůstala omezena na národní rovinu a moc ekonomická v podobě velkých finančních a obchodních korporací se dokázala internacionalizovat, nejsou vlády schopny účinně korigovat trh.²²⁶

Na druhou stranu je ale politika států společně s buržoazií základem fungování světového systému. Kapitalismus potřebuje státní systém pro své přežití, takže je v zájmu korporací udržovat státy v dobré kondici, mj. proto, že stát je garantem ochrany soukromého vlastnictví a realizuje zakázky, které firmy potřebují, aniž by měly zájem o jejich realizaci na vlastní náklady, jako jsou nápravy ekologických katastrof, výchova pracovních sil či výstavba komunikací a infrastruktury.²²⁷ „Svou úlohu si národní stát zachovává minimálně proto, že v rámci své hospodářské politiky vytváří podmínky, za jakých na jejich území působí další subjekty světové ekonomiky, včetně nadnárodních společností.“²²⁸

Milton Friedman popsal ekonomickou svobodu jako součást svobody politické a zároveň jako prostředek nezbytný k jejímu dosažení. Kapitalismus je tedy jednou z podmínek svobody, protože odděluje ekonomickou a politickou moc, čímž dochází k jejich vyvážení. Vláda pak má hrát nepostradatelnou úlohu ochránce svobody a toho, kdo určuje a dohlíží na pravidla hry. Hrozbou pro demokratické uspořádání představuje přílišná koncentrace moci.²²⁹

Svobodu, která zaručuje dodržování lidských práv, je tedy možné realizovat v ekonomickém uspořádání kapitalismu, přičemž vláda musí být dostatečně silná, aby mohla být ochráncem této svobody. Zdá se navíc, že klíčové pro udržení

²²⁴ KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007, s. 124.

²²⁵ KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007, s. 121.

²²⁶ KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. Brno: Ekocentrum, 1993, s. 60.

²²⁷ HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: SLON, 2009, s. 89.

²²⁸ STEINMETZOVÁ, Dana. *Regionalismus a globalizace*. In CIHELKOVÁ, Eva. *Nový regionalismus ve světě a v Evropě: sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha: Oeconomica, 2005, s. 27.

²²⁹ FRIEDMAN, Milton. *Kapitalismus a svoboda*. Praha: Liberální institut, 1993, s. 15-26.

demokracie je ono vyvážení moci ekonomické a politické, protože zvýšená kumulace moci na jedné či druhé straně vah by mohla ohrozit stabilitu demokracie. V historii se lze častěji setkat s případy, kdy došlo k útlaku svobody na základě převahy moci politické. Možnosti globalizace však dávají stále jasněji tušit, že moc se nyní koncentruje především v rukou nadnárodních společností.

Zatímco ekonomika je povahy globální a nadnárodní korporace se v rámci celého světa přemísťují z jednoho jeho konce na druhý, aby mohly čerpat komparativních výhod, zůstává politika lokální, vázaná na národní stát své působnosti. To samo již naznačuje, že ekonomická sféra získává nad sférou politickou vliv. To se snaží vyjádřit Václav Bělohradský výměnou slova nadnárodní za mimonárodní korporace, aby tak vynikla podstata těchto gigantů, kteří stojí mimo dosah států a snaha jejich manažerů za vysvobození kapitalismu z pout, které jim nasadili právě představitelé národních států v podobě nařízení a regulací.²³⁰

Ačkoli politici stále nesou zodpovědnost za situaci ve své zemi, mají stále menší možnost ji ovlivňovat, v případě nadnárodních společností je však situace zcela opačná. Žádnou takovou odpovědnost nenesou, ale možnosti ovlivňovat mají stále větší.²³¹ Vzniká tak dilema státu, který stojí na prahu rozhodnutí, zda hájit zájmy svého obyvatelstva a národního hospodářství, nebo zda má v rámci globální soutěže o konkurenceschopnost ustupovat zájmům nadnárodních firem.²³²

Takové rozhodování spočívá v rukou politiků a není vůbec jednoduché, protože ústupky nadnárodním firmám se mohou z určitého úhlu pohledu jevit také jako vstřícné kroky v zájmu obyvatelstva i domácího hospodářství. Příliv kapitálu do země a zvýšení zaměstnanosti jsou přece pohnutkami, které vybízejí k tomu, aby politická rozhodnutí lákala nadnárodní koncerny k činnosti v dané zemi.

²³⁰ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. Praha: SLON, 2007, s. 194.

²³¹ KELLER, Jan. *Politika s ručením omezeným: proměny moci na prahu 21. století*. Praha: Evropský literární klub, 2001, s. 68-76.

²³² SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Praha: Filosofie, 2010, s. 151.

Jenže hlavní princip globalizované ekonomiky spočívá v tom, aby nejvíce vydělali anonymní a globálně roztroušení akcionáři a nejméně lokální pracovníci. Globalizace tak mění liberální ekonomiku v nadnárodní totalitní systém a demokracii v demokraturu, což je humánní diktatura tvářící se jako demokracie, zde však již svobodné volby nemohou nic změnit.²³³ S lehkou ironií tak popisuje Benjamin Kuras bezzubost dnešní politiky ve světle globalizace, která se vyvíjí mimo rámec dosud funkčních regulačních vládních mechanismů.

2.5.2 Sociální zabezpečení na ústupu

Část nezaměstnanosti vyspělých států je způsobena odlivem pracovních míst výrobního sektoru do rozvojových zemí s levnou pracovní silou. Ačkoli jev nezaměstnanosti s sebou přináší řadu problémů, je jejich řešení v kompetenci politiků, nikoli těchto společností. Státy zemí s vyspělou ekonomikou se o nezaměstnané musí postarat alespoň na úrovni minimálních sociálních dávek, navíc přicházejí o peníze ze zdanění a o odvody sociálního a zdravotního pojištění potencionální mzdy. Poválečný sociální stát vybudovaný v evropském prostředí po druhé světové válce v období tzv. třiceti tučných poválečných let, se tak začíná od základů hroutit, protože přestává být v těchto podmínkách jeho pevná sociální síť z čeho financovat.²³⁴

Státy spolknuté ekonomickou globalizací jsou nuceny se přizpůsobovat ekonomickým mechanismům a snažit se o konkurenceschopnost. Lépe konkurovat státům s lacinější pracovní silou tak znamená snahu udržet cizí firmy v zemi, lákat investory, snižovat vedlejší náklady na pracovní sílu a tedy dělat i sociální škrtky. I přesto mohou být mzdy zaměstnanců příliš vysoké, než aby lákaly investory, ačkoli jsou stále dost nízké na to, aby zaměstnancům zajistili slušnou životní úroveň a

²³³ KURAS, Benjamin. *Glokalismus a demokratúra: šprýmy a mudrování z let 2001-2002*. Praha: Votobia, 2002, s. 6.

²³⁴ KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 37-50.

penzi. Čím méně firmy platí, tím více musí dotovat zaměstnanci tam, kde sociální stát dělá škrty.²³⁵

„Před nástupem současné vlny globalizace byly i velké firmy uzavřeny do hranic národních států, podílely se na financování sociální politiky a měly zájem na tom, aby jejich zaměstnanci pobírali vysoké platy, protože si pak mohli kupovat vyrobené zboží a mohli si dopřávat poskytovaných služeb.“²³⁶ To se však změnilo počátkem 70. let, kdy tyto společnosti začaly expandovat do rozvojových zemí a nyní se mohou těšit z komparativní výhody. Jejich mobilita tak zpřetrhala pouta zodpovědnosti, neboť ony se přesouvat mohou libovolně, ovšem důsledky jejich činnosti zůstávají a zatím je jen na jednotlivých státech, aby je odstraňoval, protože zodpovědnost leží na jeho bedrech.

3.5.3 Socializace nákladů a privatizace zisků

K tomu, aby ztráty způsobené svojí činností převáděli na celou společnost, zatímco zisky putují výhradně do vlastní kapsy, inklinují všichni účastníci na trhu. Bělohradský to nazývá socializací nákladů a privatizováním zisků.²³⁷

Současné možnosti globalizovaného světa přinášejí nadnárodním společnostem trojí výhodu v podobě levné pracovní síly díky přesunu výroby, vysokou kupní sílu vyspělých zemích, kde se jejich produkty prodávají a odvádění co nejnižších daní tam, kde je to pro ně nejvýhodnější. Rubem těchto výhod jsou ztráty sociálního státu. Přesun výroby vytváří tlak na snižování ceny práce a s tím spojeného pojistného u mzdy placeného zaměstnavatelem. Placení daní v daňových rájích, či daňové prázdniny jako investiční pobídky, nespějí k adekvátnímu plnění státních pokladen.²³⁸

²³⁵ KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 39.

²³⁶ KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 39.

²³⁷ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. Praha: SLON, 2007, s. 194.

²³⁸ KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 37.

Paradoxně tedy poskytují i zadlužené státy bohatým firmám finanční dotace a úlevy, protože „ s vyšší mobilitou kapitálu výrazně zesílila jeho vyjednávací pozice ve vztahu k práci a zvyšuje se cena za jeho setrvání v zemi.“²³⁹ S činností nadnárodních koncernů v jednotlivých zemích je však spojen vznik negativních externalit, které zůstávají neodstraněny, nebo se na jejich odbourání musí angažovat stát. V obou případech se tak náklady spojené s aktivitou nadnárodních koncernů socializují, zatímco jejich zisk je privatizován, protože on se na odstraňování škod sebou způsobených nepodílí, nebo podílí co možná nejméně. Tím, co není hrazeno nadnárodními společnostmi, ač by mělo, je například infrastruktura v dané zemi, odstraňování ekologických škod a znečištění, které vznikají minimálně v důsledku využívání dopravy, sociální zabezpečení zaměstnanců, kteří se také stávají potenciaálními spotřebiteli, řádné placení daní, které se potom podílejí na odstraňování negativních externalit a umožňují chod státu, který je subjektem pro činnost nadnárodních korporací a ochrany jejich zájmů nepostradatelný.

3.5.4 Prekarizace práce

Globální trhy se svou globální organizací podnikání se vyznačují globálními vztahy mezi kapitálem a prací, v nichž důležitou roli hrají především celosvětové rezervy deregulované a znáhodněné práce.²⁴⁰

Pokud nadnárodní společnosti, ve snaze maximalizovat zisk, odlehčují svou dříve těžkopádnou strukturu tak, aby mohly být flexibilnější a vydávat méně peněz na platy zaměstnancům, neznamená to, že produkují méně výrobků či poskytují méně služeb. Současný trend je takový, že tyto služby či výrobky jsou prodávány pod renomovanou značkou určité nadnárodní společnosti. Vznikají tak sítě dodavatelů a subdodavatelů, kteří spolupracují s vlastním nadnárodním

²³⁹ KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 38.

²⁴⁰ ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, s. 57.

koncernem a výrobky či služby jsou jejich produktem, stěžejní podíl na zisku z něj však plyne do kapes nadnárodních společností. Podstata úniku pracovních příležitostí tedy spočívá v tom, že stále více nejziskovějších světových firem přestává se zaměstnáváním.²⁴¹

Setkáváme se zde s jevem, kdy je systém standardizovaného plného zaměstnání, ve kterém je standardizována pracovní smlouva, místo práce a doba, nahrazován flexibilními, pluralizovanými formami neúplného zaměstnání, ve kterých se stírá dříve jasně daný rozdíl mezi dobou a prostorem pracovními a mimopracovními, přičemž tato proměna je umožněna vývojem elektrotechniky a neviditelnými možnostmi její organizace práce.²⁴²

Byla to krize fordismu a nástup postfordistické společnosti, ve které těžkopádné firmy zeštíhlily, aby se mohly stát menšími a mobilnějšími jednotkami, které budou moci být tím pádem také flexibilnější, na což doplatil i počet stálých pracovníků. Pyramidální hierarchie tedy byla nahrazena síťovou organizací, ve které si vedoucí funkci uchovala řídicí jednotka, která díky změně struktury zvýšila zisk. Transformace struktury měla za následek nejen další zvýšení zisku díky vyšší produktivitě práce spojené s nejistotou pracovního místa, ale také omezení velkých homogenních pracovních kolektivů, které byly schopné vyvinout silný tlak na přerozdělování zisků.²⁴³

Pružná organizace práce, která pomáhá snižovat náklady, totiž tkví v tom, že pouze malá část lidí tvoří tzv. jádrové pracovníky firmy, tedy nastálo zaměstnané. Ostatní, jichž je většina, jsou pracovníci periferní, kteří pro společnost pracují na krátkodobé smlouvy. Tak se profiluje síťová struktura podnikání, kdy malé podniky organizují výrobu jako subdodavatelé, zatímco jádro těsně

²⁴¹ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 204.

²⁴² BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Vyd. 1. Praha: SLON, 2004, s. 223-228.

²⁴³ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010, s. 27-28.

centralizuje veškeré aktivity a vytváří dlouhodobý strategický plán. Klíčovou roli zde hrají informace, jejich přenos a kontrola subdodavatelů.²⁴⁴

To vede také k masovému rozšíření poměrně nového jevu, který Keller nazývá prekarizace práce, nebo také prekérní práce, což je termín pro křehkou, nárazovou, nejistou a neplnohodnotnou práci, která zajišťuje minimální odměnu a sociální zajištění a nepředstavuje vstup k profesní kariéře. Zvyšování počtu těchto neplnohodnotných forem práce umožňuje firmám zvyšovat svůj zisk na úkor zaměstnanců, takže se zvyšuje tlak na neustálé snižování zaměstnaneckých poměrů s plnohodnotnými pracovními smlouvami, které jsou příliš nákladnou položkou rozpočtu těchto firem. Tato prekarizace práce je pak nazývána flexibilizací a je podporována argumentací, že jde vlastně o zařazování nových pracovníků do pracovního procesu, že nejistota na trhu práce zvyšuje výkonnost pracovníků, nebo také to, že je lepší jakákoli práce než žádná.²⁴⁵

Mechanismus dodávek a subdodávek má však za následek také ožebračování pracovníků v rozvojových zemích. Ti stojí až na konci řetězce smluv, často je od původní společnosti, která zadala objednávku, dělí tři nebo čtyři úrovně subdodavatele, přičemž na každé z těchto úrovní si každý ukrojí nejvyšší možnou část zisku i přes to, že ani objednávka zadavatelskou firmou není štedře placena. Nakonec to vše vede k vykořisťování na úrovni 19. století.²⁴⁶

3.5.5 Polarizace společnosti

Polarizací společnosti mám na mysli stále větší rozevírání nůžek mezi chudými a bohatými, které se neustále zvětšuje. Propastné majetkové rozdíly vedou také k rozdílu v možnostech ovlivnění toho, kam směřuje naše společnost.

²⁴⁴ SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Praha: Filosofie, 2010, s. 152-154.

²⁴⁵ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010, s. 22-24.

²⁴⁶ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 214.

Ačkoli nejsou nerovnosti mezi lidmi ničím novým v dějinách, dochází nyní ke stále propastnějším rozdílům, které hluboce konstatují s jemně odstupňovanou škálou nesouměřitelnosti, jíž začala budovat doba moderní, a kterou nová vlna globalizace smetla.²⁴⁷

Ke zvětšování majetkových rozdílů nedochází jen mezi obyvateli jednotlivých států, ale také mezi obyvateli uvnitř státu, což je dobře čitelné např. z prostorového uspořádání světových metropolí, v nichž najdeme kromě opevnění rezidenčních čtvrtí i upadající části měst nebo dokonce ghetta.²⁴⁸

Keller přichází se třemi vysvětleními stále se zvětšující nerovnosti mezi obyvateli. Zhruba od poloviny 70. let zvyšují velcí podnikatelé své zisky na úkor zaměstnaneckých mezd. Dále také došlo k prudkému nárůstu nejvyšších zaměstnaneckých odměn při zachování nebo snižování středních a nízkých platů. Nyní se nůžky nerovnosti stále více rozvírají mezi ekonomicky aktivním obyvatelstvem a těmi, kdož jsou z trhu práce dočasně, či trvale vyloučeni, tedy nezaměstnanými a seniory.²⁴⁹

Řadoví obyvatelé států totiž stále platí za ty, kdo jsou vázáni k určitému území. Propastný rozdíl mezi nimi a zástupci nadnárodních společností vyjadřuje právě jejich popis Baumanovými slovy o hroutící se komunikaci mezi stále globálnějšími a exteritoriálnějšími elitami a čím dál tím víc lokalizovanou většinou.²⁵⁰

Na nespravedlivost mezinárodního obchodu, který bohatství převádí z relativně chudých států do těch bohatých a nepoměrně je přerozděluje také v rámci jednotlivých zemí, upozorňuje David Ransom ve své knize Fair Trade. Ekonomiky chudého Jihu jsou závislé na vývozu několika základních komodit, jejichž cena je nakonec určována spekulacemi na mezinárodních komoditních

²⁴⁷ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010, s. 9-12.

²⁴⁸ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010, s. 13.

²⁴⁹ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010, s. 18-19.

²⁵⁰ BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 9.

tržích, kde není zisk jistý. Zadlužené státy pak ovládne nucená správa, která doporučí vývoz dostupných komodit k získání zahraniční měny na pokrytí dluhů, a tak dochází k nasycení světových komoditních trhů a tím pádem i k poklesu ceny jednotlivých komodit.²⁵¹ „Vítězi jsou opět spekulanti, banky a korporace a také každý člověk žijící v rozvinuté zemi, který má prospěch z nízké úrovně inflace umožňované levnými produkty ze zemí Jihu. Na straně poražených se ocitá světové životní prostředí, poněvadž dochází k drancování vzácných neobnovitelných zdrojů a k jejich plýtvání, a dvojnásobně zbídačení chudí lidí.“²⁵²

V souvislosti se zadlužováním lze zmínit i tlak na zadlužování domácností v ekonomicky vyspělých zemích. Ten je podle Kellera způsoben snahou ještě výnosně investovat obrovské přebytky vzniklé při stále hazardnějších finančních operacích se spekulativním kapitálem.²⁵³

Někteří autoři vnímají rostoucí polarizaci společnosti v rámci globalizace jako genderový problém. Marta Kolářová například přítomnost globální vládnoucí maskulinity podpírá tvrzením, že většina výkonných ředitelů a manažerů firem nadnárodních korporací jsou muži, takže se moc v dnešním světě koncentruje především do jejich rukou, což podle ní vede k vypočítavému egocentrismu bez smyslu pro odpovědnost. Neoliberalismus a individualismus jsou v tomto konceptu vnímány jako maskuliní znaky charakteristické pro mužského podnikatele. Hovoří také o využívání genderových stereotypů (jakými je např. to, že plat ženy je pouze doplňkem platu muže či kalkulace s tím, že ženy nejsou organizovány v odborech) globálními hráči ve vlastní prospěch.²⁵⁴

Nechci zde zabřednout do jakékoli diskuze o genderových rolích či stereotypch, pokud se však zmiňujeme o polarizaci společnosti v rámci procesu globalizace, je zajímavé zmínit i pohled takto profilované autorky, který se na celou

²⁵¹ RANSOM, David. *Fair trade*. Brno: Doplněk, 2011, s. 16-29.

²⁵² RANSOM, David. *Fair trade*. Brno: Doplněk, 2011, s. 17.

²⁵³ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010, s. 34 – 36.

²⁵⁴ KOLÁŘOVÁ, Marta. *Protest proti globalizaci: gender a feministická kritika*. Praha: SLON, 2009, s. 85-88.

problematiku dívá zase trochu jinou optikou a nutno dodat, že Marta Kolářová není jediná, která tento pohled zmiňuje.

Naomi Klein ve své knize *Bez loga* popisuje bezpráví páchané nadnárodními koncerny a jejich subdodavateli na zaměstnancích v exportních zpracovatelských zónách. Nezaměřuje se na genderové role, ale uvádí fakt, že převážnou většinu zaměstnanců (dají-li se vůbec takto nazvat, protože zaměstnanci většinou disponují nějakou právní ochranou) těchto zpracovatelských zón tvoří svobodné ženy ve věku 17 – 25 let, které jsou propuštěny, jakmile je u nich zjištěno těhotenství a na které se neberou žádné ohledy.²⁵⁵ „Diskriminace žen na trhu práce bývá ideologizována jejich rolí v rodině. Muž je tradičně považován za živitele rodiny.“²⁵⁶

Řada autorů však přisuzuje fenoménu globalizace také tendence vedoucí ke zrovnoprávnění žen a mužů, kdy prolínání nových kultur narušuje tradiční poměry. „Dnes se konečně začínáme s prosazováním žen v řídicích funkcích setkávat i u nás. Tento stav do značné míry souvisí s otevřením se naší společnosti světu a s nastupujícím procesem globalizace.“²⁵⁷

3.5.6 Porušování lidských práv

Velkým tématem, které je často zmiňováno v souvislosti s činností nadnárodních korporací, je porušování lidských práv. Většinou se jedná o porušování těchto práv v zemích Třetího světa, ačkoli vedení korporací pochází z demokratických a ekonomicky vyspělých zemí. V rámci své mobility však přesouvá mnoho aktivit tam, kde je levná pracovní síla a při snaze o maximalizaci zisku dochází k porušování práv zaměstnanců v takovém rozsahu, který by byl pro člověka ze západních zemí nemyslitelný. To je způsobeno několika faktory. Lidé

²⁵⁵ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 221-223.

²⁵⁶ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON, 1999, s. 51.

²⁵⁷ PAUKNEROVÁ, Daniela. *Rozdíly ve stylu vedení mezi muži a ženami v procesu globalizace*. In RIEGEL, Karel. *Vybrané psychologické problémy globalizace a transformace*. Praha: Agora, 2001, s. 85.

v rozvojových zemích jsou ochotni pracovat za minimální mzdu ve velmi špatných podmínkách, protože je to často jejich jediná možnost příjmu. Nemají také možnost srovnání se zaměstnavateli, kteří by jim nabídli podmínky srovnatelné s těmi, na které jsou zvyklí zaměstnanci ve vyspělých demokraciích. Ochrana státu v těchto případech hraje významnou roli. Státní instituce o podmínkách ve zpracovatelských zónách či továrnách vědí, avšak dávají přednost přílivu zahraničních investic.

Myšlenka zpracovatelských zón, které měly pomoci zemím Třetího světa, vznikla roku 1964, kdy ekonomická a sociální rada OSN přijala rezoluci schvalující tyto zóny jako prostředek k podpoře obchodu s rozvojovými zeměmi.²⁵⁸ Přestože stále panuje přesvědčení, že zde vzniklá pracovní místa pomohou ekonomice toho kterého státu, na jehož území se tyto zóny nacházejí, vypadá realita poněkud jinak. Zdejší nízké mzdy zaměstnanců, které jsou většinou výsledkem konkurenčního boje jednotlivých států o investory, bývají často utraceny za dopravu, ubytování a jídlo. Jejich zdanění je často jediným příspěvkem státu, protože investory láká i na daňové prázdny, a tak nezbyvá ani na základní prostředky k likvidaci problémů, které zde kvůli tomu vznikají.²⁵⁹

Největším problémem těchto zón volného obchodu nebo také exportních zpracovatelských zón tkví v tom, že se zde vlády zdráhají důsledně prosazovat, natož kontrolovat dodržování základních pracovních podmínek v obavě, aby nezahnal investory. Jsou porušovány podmínky zaručení minimální mzdy, placení sociálního pojištění zaměstnavatelem, placení přesčasů i právo sdružovat se v nezávislých odborech.²⁶⁰ „Zóny jsou v zásadě důmyslným mechanismem globálního přerozdělování bohatství.“²⁶¹

Pro ilustraci podmínek, které panují v exportních zpracovatelských zónách, zmíním některé z těch, které popisuje Naomi Klein a které mnohdy zažila na vlastní kůži, když se jí sem podařilo proniknout s pomocí jiných zaměstnanců. Švadleny

²⁵⁸ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 206.

²⁵⁹ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 211-212.

²⁶⁰ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 203-212.

²⁶¹ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 219.

společností Gap, Guess a Oldy Navy musí močit do umělohmotných sáčků pod šicími stroji, protože nemají pauzu ani na toaletu, jinde se zase toalety zamykají po dobu celé směny s výjimkou dvou čtvrt hodinových přestávek, které zaměstnanci mohou využít, ale musí si napsat příchod a odchod. Zákazy hovorů platí téměř všude, v továrně na výrobu elektroniky Ju Young se však lze setkat dokonce i se zákazem usmívat se. Častou praktikou je i úklid pracoviště po skončení své směny. Odmítat přesčasy je považováno za přestupek končící propuštěním, takže dochází k celonočním směnám a pracuje se šest až sedm dní v týdnu. Většinou se nepracuje podle možností zaměstnanců, zato se často pracuje podle toho, kdy má být zakázka hotova. Švadleny závodu All Asia mají pracovní dobu 7-22h a k tomu několikrát v týdnu přesčasy do dvou hodin ráno. Klein také popisuje na základě výpovědí očitých svědků i případ ženy, která v důsledku neustálých přesčasů zemřela na zápal plic.²⁶²

Na jaře roku 2010 došlo v Číně ke dvěma velkým protestům proti podmínkám v továrnách nadnárodních společností. Prvním byla ilegální stávka ve společnosti Honda za vyšší platy dělníků, kteří organizaci stávky domlouvali přes chatovou službu QQ. Přes odpor vedení společnosti, komunistické strany i Všečínské federace odborů se jim nakonec podařilo vyjednat 33% navýšení platu, protože i stávka menší skupiny v jedné továrně dokázala díky propojenosti výroby ochromit návaznou produkci společnosti Honda a způsobila jí ztrátu přibližně 440 miliónů USD, takže společnost raději reagovala navýšením mezd. Druhým protestem byla vlna dělnických sebevražd proti podmínkám v továrnách společnosti Foxconn, kde bylo porušováno i jinak k zaměstnavatelům velmi liberální čínské pracovní právo. Jde o příliš dlouhou pracovní dobu ještě prodlužovanou vynucenými přesčasy, která se skládá z opakování velmi krátkých po sobě rychle jdoucích monotónních úkonů u běžícího pásu. Dělníci jsou navíc penalizováni za rozmluvu či úsměv a zkolabování během pracovní doby není výjimkou.²⁶³ „Selektivní slepota Západu k velké části čínských protestů je ovšem pochopitelná. Hnutí čínských dělníků leckdy stojí proti západním nebo japonským a

²⁶² KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 213-218.

²⁶³ NOVOTNÁ, Andrea. Stávka kvůli nevěstě: Čína má problém - anebo také naději. O slovo se hlásí sebevědomější generace. *Nový prostor*. 2012, č. 392.

korejským firmám, které využívají bizarní situace, v níž pro ně komunistická strana manažuje divoký kapitalismus.“²⁶⁴

Nadnárodní korporace mají také tendence umisťovat toxické fáze výroby v méně vyspělých zemích, což má tu výhodu, že jednak budou vyspělé země méně zdevastované a hlavně náklady firem na odškodnění klesají.²⁶⁵ Jedná se nejen o náklady na odstranění ekologických škod, ale také o náklady spojené s odškodněním obyvatel, jejichž zdraví bylo zásadním způsobem zasaženo v důsledku činnosti nadnárodních koncernů. Lidé v méně vyspělých zemích jsou z hlediska potenciálních právních sporů či medializace případů pro ně daleko menší hrozbou než obyvatelé ekonomicky vyspělých zemí, kde je vyšší gramotnost i dostupnost právních a lékařských služeb i silnější ochrana lidských práv ze strany státu.

Tento rok byl na filmovém festivalu Jeden svět uveden mezi jinými film Banány na pokračování. Jde o dokument navazující na snímek Banány, který zachytil vážné zdravotní problémy nikaraguiských dělníků na plantážích nadnárodního koncernu Dole, které byly způsobeny používáním jedovatých pesticidů. Volné pokračování dokumentu zachycuje boj jeho tvůrce, švédského investigativního novináře Frederika Gerttena, proti právníkům společnosti Dole a jejímu nátlaku, který měl způsobit, aby původní film vůbec nebyl promítnut na festivalu v Los Angeles. Gerttena tento potravinářský gigant nařknul ze lži a snímek označil jako podvodný. Novináři se však nakonec podařilo svobodu slova prosadit i díky podpoře v rodném Švédsku.²⁶⁶ První dokument z roku 2010 ilustruje právě výše zmíněnou skutečnost, jak jsou bohatou nadnárodní korporací bezohledně porušována lidská práva za účelem zvýšení vlastního zisku.

Za chutí čokolády, která je cenově dostupná široké veřejnosti díky levnému kakau, se zase skrývá dětská práce, díky níž může být výkupní cena kakaa tak levná. Západní Afrika je producentem 70 % kakaa na světovém trhu a více jak 1,5 miliónu

²⁶⁴ NOVOTNÁ, Andrea. Stávka kvůli nevěstě: Čína má problém - anebo také naději. O slovo se hlásí sebevědomější generace. *Nový prostor*. 2012, č. 392

²⁶⁵ KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. Brno: Ekocentrum, 1993, s. 52-57.

²⁶⁶ Banány na pokračování. *Jeden svět* [online]. 2012 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.jedensvet.cz/2012/filmy-a-z/21560-banany-na-pokracovani>

rodinných farem v Ghaně, Pobřeží slonoviny, Kamerunu a Nigérii je na pěstování kakaovníků zcela závislých, ačkoli to vyžaduje hodně levné pracovní síly. K tomu jsou využívány často děti, které bývají unášeny na otrockou práci organizovanými gangy ze sousedních států, hlavně z Mali či Burkiny Faso. Tyto děti jsou nuceny pracovat dlouhé hodiny, a to i s mačetami, nosí těžká břemena a dostávají se do kontaktu s pesticidy. Po zveřejnění těchto šokujících zpráv začaly společnosti Nestlé a Cadbury částečně odkupovat také fairtradeové kakao, které vylučuje otrockou práci na plantážích, stále však jde pouze o část jejich nákupu.²⁶⁷

Zvýšením výkupních cen kaka a společně s uzavřením takových obchodních podmínek, které by vylučovaly práci dětí na plantážích a otrockou práci obecně, by nadnárodní koncerny jistě mohly dosáhnout zvratu. Mají peníze i moc, která jim teoreticky dovolu je k takovým prostředkům sáhnout. Samozřejmě by se to mohlo odrazit ve zvýšení ceny čokolády pro konečného spotřebitele, a pak by nemuselo docházet k tak velkým ziskům, protože celková spotřeba této cukroviny by v důsledku její vyšší ceny klesla a tím pádem by poklesly i tržby, avšak lze si představit, že firma by udržela cenu čokolády stále nízko díky snížení výdajů u jiných položek, jako třeba u výdajů na reklamu, platy manažerů a ředitelů a nižší zisk by pak byl doprovázen dobrou pověstí firmy, která by případné snížení nákladů na reklamu vykompenzovala, a také pocitem solidního a společensky odpovědného chování.

²⁶⁷ Dětská práce na kakaových plantážích je stále smutnou realitou. *Fairtrade* [online]. 2010 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.fairtrade.cz/5-o-fair-trade/375-detska-prace-na-kakaovych-plantazich-je-stale-smutnou-realitou/>

3.5.7 Unifikace kulturního prostředí

Často se v rámci dnešní globalizované společnosti setkáváme s pojmy jako multikulturní společnost, prolínání kultur či polyetnická různorodost. Nadnárodní korporace však vnášejí do jednotlivých specifik národních kultur jednotnost, kterou nalezneme napříč celým globalizovaným světem. Jednou osvědčený model prodeje je většinou formou franchisingu umístěn v různých částech zeměkoule a nabízí své unifikované výrobky či služby. Zákazník je tak vystaven jistotě, že výsledný produkt, který si zakoupí, bude v té kvalitě, jakou očekává, ať už bude kdekoli. Například chuť ani velikost cheeseburgeru od firmy McDonald's jej tedy nepřekvapí v žádné z četných poboček tohoto řetězce rychloobslužných restaurací. Unifikované však mohou být i zavedené a osvědčené způsoby podnikání, vnitřní struktura firmy a její postupy a strategie.

Společnost McDonald's nabízí služby na základě čtyř základních komponentů formální racionality. Jde o efektivitu, kdy pracující člověk velmi rychle uspokojí svůj hlad, kvantifikaci, kdy je možné obsloužit velké množství zákazníků ve velmi krátkém čase, kontrolu, která spočívá v jednoduchých, přesně definovaných úkonech pracovníků, takže je humánní technologie nahrazena nehumánní, a pak také předpověditelnost nebo předvídatelnost, což znamená, že jednotlivé výrobky se stejným názvem budou skutečně identické.²⁶⁸ Právě díky těmto komponentům se McDonaldizace rozšířila i do dalších oblastí společnosti.²⁶⁹ V rychloobslužné restauraci jsou její zaměstnanci jako dělníci montážní linky a nejen výroba jídla, ale také zákazníci jsou jako na běžícím pásu.²⁷⁰ „Vytvořili pravidla a regule, které nařizovaly dělníkům, co mají dělat a dokonce i co mají říkat. Takovým způsobem

²⁶⁸ RITZER, George. *McDonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia, 1996, s. 26-37.

²⁶⁹ RITZER, George. *McDonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia, 1996, s. 118.

²⁷⁰ RITZER, George. *McDonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia, 1996, s. 41-43.

zaujali bratři McDonaldivi postavení v rozvoji racionalizované rychloobslužné továrny.“²⁷¹

„ Přestože globalizace řízená trhem přijímá polyetnickou pestrost za svou, o různorodost nestojí, ba právě naopak. Jejimi nepřáteli jsou národní zvyky, lokální značky a výrazně odlišný regionální vkus.“²⁷² Obchodní řetězce nadnárodních společností tak monopolizují stále širší kulturní oblasti²⁷³ a jejich provozovny vytlačují pestrou škálu původních jednotlivých obchodů.²⁷⁴

Kulturní specifika a tradice vytvářejí limity podnikatelského prostředí, které však lze proniknout přizpůsobením se daným podmínkám, jak tomu bylo kupříkladu u firmy McDonald's, když jako jedna z prvních pronikla na blízkovýchodní trhy: „Upravila svůj sortiment a v těch produktech, kde bylo obsaženo vepřové maso, jej pružně nahradila masem kuřecím. Své receptury si nechala schválit od duchovních autorit islámu a judaismu a poskytla jim možnost kontroly ve výrobním procesu.“²⁷⁵

Hlavními rozvojovými trendy, které zajistily favorizaci a rychlý růst maloobchodním řetězčům s dostatečným finančním kapitálem, byly jednak cenové války, kdy megařetězce nasazením nízkých cen systematicky vytlačovaly své slabší konkurenty, a dále pak přesycení trhu vlastními prodejny, které opět vedlo k vymýcení prodejen konkurenčních. Superznačky tak díky svým finančním rezervám lokálně vytlačují místní malé a nezávislé podniky.²⁷⁶

Příkladem může být rozvoj sítě kaváren Starbucks, která se vyvinula z lokální v nadnárodní v letech 1986 až 1999 formou franchisingu. Její počáteční strategií bylo hromadění prodejen, kdy je vysoká koncentrace poboček téže značky v jedné lokalitě, i za cenu jakési kanibalizace, což znamená, že prodejny téže značky si vzájemně konkurují, až dojde k zániku některé z nich. Další strategií této firmy

²⁷¹ RITZER, George. *McDonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia, 1996, s. 45.

²⁷² KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 131.

²⁷³ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 16.

²⁷⁴ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 132.

²⁷⁵ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 67.

²⁷⁶ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 131-134.

bylo přeplacení nájemního místa oblíbené lokální kavárny a její nahrazení prodejnou Starbucks. Přesycení trhu, či přeplacení nájemního místa, je možné pouze u velkého řetězce, který si může dovolit nevýhodnou investici či poškození své provozní jednotky v zájmu vyššího cíle při prosazování svojí značky.²⁷⁷

3.5.8 Dopady na životní prostředí

V dnešním globalizovaném světě se vzdálenosti opticky zkrátily, což je dáno vyspělými technologiemi pro přenos informací i možnostmi dopravy osob a zboží. Právě tyto vymoženosti současnosti dovolují nadnárodním společnostem pohybovat se po celém světě, komunikovat na obrovské vzdálenosti, vyrábět masově zboží a převážet jej. Všechny tyto činnosti však s sebou stále přinášejí negativní dopady na životní prostředí. Vzhledem ke snaze maximalizovat zisk i k tomu, že vlády jednotlivých států dávají přednost ekonomickým otázkám před ekologickými, nejsou negativní externality činnosti nadnárodních společností stále dostatečně kompenzovány, redukovány či odstraňovány.

Ekologické škody totiž ve většině případů nejsou hrazeny, nebo alespoň ne dostatečně. Koncerny mají také tendence umisťovat toxické fáze výroby v méně vyspělých zemích, což má tu výhodu, že jednak budou vyspělé země méně zdevastované a hlavně náklady firem na odškodnění klesají.²⁷⁸

Těžba ropy v deltě Nigeru společností Shell trvá již více než padesát let a za tuto dobu zde došlo podle mezinárodní organizace Amnesty International k tisícům ropných úniků, které napáchaly rozsáhlé škody na životním prostředí, znečistily vodu i zemědělskou půdu. Společnost Shell však odmítá přebrat odpovědnost za environmentální a lidskoprávní dopady svých aktivit a snaží se vinu za tyto

²⁷⁷ KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 134-140.

²⁷⁸ KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. Brno: Ekocentrum, 1993, s. 52-57.

následky svést na sabotáže nigerijských komunit. Situaci v zemi monitoruje organizace Amnesty International a Friends of Earth, kteří vyvracejí, že by většinu znečištění měly na svědomí právě zmíněné sabotáže.²⁷⁹ „Falšování dat o ropných únicích spolu s neochotou společnosti Shell a vlády Nigérie zajistit férové vyšetřování tak ve výsledku zanechává nigerijské komunity bez možnosti dovolat se spravedlnosti a získat jakoukoli kompenzaci.“²⁸⁰

Aktivisté společnosti Greenpeace se také pokoušejí zabránit těžbě ropy v Arktidě, kterou chtějí zahájit společnosti Shell a Gazprom. Mohlo by totiž dojít opět k devastaci zdejší nedotčené krajiny a jejího ekosystému a obě společnosti při své činnosti zohledňují především své zisky. Organizace Greenpeace se tak snaží o permanentní zákaz těžby v oblasti celé Arktidy.²⁸¹

Zde vidíme dva příklady zcela bezohledného chování nadnárodní firmy k životnímu prostředí i k obyvatelům státu, ve kterém tato společnost dlouhodobě působí. Přitom jde s ohledem na tržby za rok 2011 o druhou největší nadnárodní korporaci na světě.²⁸²

Dalším příkladem bezohledného chování nadnárodních společností vůči životnímu prostředí je nakupování obalových materiálů od firmy Asia Pulp and Paper (APP), která k jejich výrobě používá dřevo z indonéského deštného pralesa. Kácení tohoto důležitého biotopu jednak urychluje globální klimatické změny a pak má také na svědomí úbytek ohrožených živočišných druhů, jakými jsou tygr a slon sumaterský či orangutani. Obaly od společnosti APP jsou využívány firmami Hasbro, Disney. (Z používání obalového materiálu vyrobeného z indonéských

²⁷⁹ Nigérie: ropný gigant Shell byl obviněn z šíření nepravdivých informací o úniku ropy. *Amnesty International* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.amnesty.cz/z602/nigerie-ropny-gigant-shell-byl-obvinen-z-sireni-nepravdivych-informaci-o-uniku-ropy>

²⁸⁰ Nigérie: ropný gigant Shell byl obviněn z šíření nepravdivých informací o úniku ropy. *Amnesty International* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.amnesty.cz/z602/nigerie-ropny-gigant-shell-byl-obvinen-z-sireni-nepravdivych-informaci-o-uniku-ropy>

²⁸¹ Lední medvědi se vydali před sídlo Gazpromu v Moskvě a Berlíně. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2012 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/protesty-v-Moskve-a-Berline-proti-tezbe-ropy-v-Arktide/>

²⁸² Viz Příloha: Největší světové společnosti podle tržeb za rok 2011.

deštných pralesů je usvědčila až forenzní analýza jeho vláken.)²⁸³ K nim patřily i firmy Mattel, která v těchto obalech prodávala známou panenku Barbie, a LEGO. Společnost LEGO byla první, která na zveřejnění informací o obalech z deštných pralesů zareagovala zprávou, že svého dodavatele změní a bude využívat pouze materiálu z certifikovaných zdrojů.²⁸⁴ Tlak veřejnosti vyvolaný kampaní organizace Greenpeace proti takovým praktikám přiměl ke změně dodavatele svých obalů i firmu Mattel. Byl to podobný scénář jako rok předtím, kdy stejným způsobem donutily aktivity Greenpeace koncern Nestlé, aby přestal odebírat palmový olej od Golden Agri-Resources, sesterské společnosti APP, která rovněž poškozovala indonéský prales.²⁸⁵

V červnu roku 2011 vyzvala organizace Greenpeace společnosti Adidas a Nike, aby ve spolupráci se svými dodavateli začaly eliminovat škody způsobené textilními továrnami, ve kterých se vyrábí oblečení těchto světoznámých sportovních značek. Jimi vypouštěné chemikálie do řeky Jang-c'-ťiang a delty Perlové řeky mají neblahý vliv na lidskou reprodukci, způsobují vývojové poruchy, poškozují játra, ovlivňují imunitní systém, narušují funkci hormonů a snižují množství spermií.²⁸⁶

Dva nejvíce znepokojující problémy životního prostředí pro lidstvo na naší planetě je právě nedostatek vody a její znečištění. Silně zamořeno je až 70 % čínských řek, jezer a nádrží a každý čtvrtý Číňan nemá přístup k pitné vodě, přičemž 20 – 30 % z veškerého znečištění připadá na vrub výrobě zboží určeného na export.²⁸⁷

²⁸³ Skandální odhalení: Ken se rozchází s Barbie kvůli násilí na tygrech!. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/barbie-je-konec/>

²⁸⁴ Lego oznámilo změnu přístupu a dostává se na špičku v boji s odlesňováním pralesů. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/lego-bude-chronit-pralesy/>

²⁸⁵ Barbie už nebude ničit deštný prales. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/barbie-uz-nebude-nicit-pralesy>

²⁸⁶ Nike & Adidas – je čas detoxikovat naše vody. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/je-cas-detoxikovat-nase-vody/>

²⁸⁷ Tamtéž.

4. Společenská odpovědnost podniků

Společenská odpovědnost firem je překladem anglického pojmu Corporate Social Responsibility, což je pojmenování takového chování firem, které při svém podnikání berou ohled na životní prostředí i okolní společnost, což má jednak pozitivní výsledky samo o sobě, ale zároveň se to pro danou firmu stává konkurenční výhodou, protože takové chování je preferováno mnoha spotřebiteli.²⁸⁸

Na společensky odpovědné chování je kladen stále větší důraz, neboť nezodpovědnost firem může způsobit ekologické škody, destabilizovat trh a poškodit zákazníky. Naopak chování společensky odpovědné snižuje společenské výdaje a samozřejmě i potřebu dodatečných nákladů spojených s nápravou škod.²⁸⁹ Stanovy pro společensky odpovědné chování tak vydala v roce 2001 a problematikou se stále zabývá také Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj.²⁹⁰

Stupně morálního růstu společností lze klasifikovat podle upravené Kohlbergovy stupnice vývoje charakteru, kterou přeneseme na podnikatelské subjekty, takže je můžeme rozčlenit do pěti fází na amorální, formálně právní, společensky odpovědné, eticky se rodící a etické.²⁹¹

²⁸⁸ Co je společenská odpovědnost firem. *Business leaders forum* [online]. 2008 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://www.csr-online.cz/page.aspx?csr>

²⁸⁹ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 54.

²⁹⁰ The OECD Guidelines and Other Corporate Responsibility Instruments: A Comparison. *OECD* [online]. 2001 [cit. 2012-10-29]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/corporate/guidelinesformultinationalenterprises/2075173.pdf>

²⁹¹ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 56-61.

4.1 Společensky odpovědné chování pod drobnohledem

Velkou roli ve vytváření tlaku na to, aby se podniky chovaly společensky odpovědně, hrají média. Nadnárodní korporace jsou totiž pro svůj dalekosáhlý vliv v hledáčku médií častým terčem kritiky. „Média přinášejí apokalyptické prognózy o dopadu klimatických změn a tváří v tvář stále poučenějšímu a sebevědomějšímu konzumentovi - a také houstnoucí síti zákonů, které sledují poptávku veřejnosti po etických normách byznysu – jsou firmy nuceny si přiznat, že buď budou „sociálně zodpovědné“, nebo riskují problémy.“²⁹²

Byly to dvoje prestižní americké noviny, které způsobily tlak veřejnosti na firmu Nike. Ta v roce 1993 zažila v USA skandál, když dva vlivné americké deníky na titulních stránkách informovaly, že obuv této firmy šijí v Indonésii místní děti za velmi nízký plat. Šokovaná americká veřejnost přistoupila k bojkotu zboží, a tak tržby klesaly o desítky procent v řádu týdnů, což firmu Nike donutilo rozvázat s indonéským dodavatelem smlouvu.²⁹³

V podkapitole o dopadech na životní prostředí jsem již v souvislosti s činností organizace Greenpeace zmínila některé její úspěchy, kterých docílila na základě informování široké veřejnosti o aktivitách velkých nadnárodních korporací, které měly neblahý environmentální dosah. Šíření negativních informací o těchto firmách mezi potenciální spotřebitele se zde ukázalo jako dobrý prostředek ve snaze změnit chování těchto koncernů, jako tomu bylo např. u firmy Mattel, LEGO či Nestlé. O aktivitách podniků, které se dotýkají narušování lidských práv, se můžeme dozvědět z webových stránek organizace Amnesty International, obecně o podnikání velkých, především nadnárodních, korporací pravidelně informuje nezávislý web Corporate Watch²⁹⁴.

V České republice je typickým příkladem společensky odpovědné firmy společnost Vodafone. Dala do provozu populární projekt Rok jinak, ve kterém

²⁹² ŠAFAŘÍKOVÁ, Kateřina. Kdo zachrání kapitalismus: České firmy se učí kouzlu jménem "společenská odpovědnost". *Respekt*. 2012, č. 5.

²⁹³ ŠAFAŘÍKOVÁ, Kateřina. Kdo zachrání kapitalismus: České firmy se učí kouzlu jménem "společenská odpovědnost". *Respekt*. 2012, č. 5.

²⁹⁴ CORPORATE WATCH. *Corporate critical research since 1996* [online]. [cit. 2012-10-29]. Dostupné z: <http://www.corporatewatch.org/>

zaplatí rok práce špičkovému specialistovi v neziskové organizaci, napájí svou rozvodovou síť energií ze 70% z obnovitelných zdrojů, což je v ČR maximum, na dobíjecích kuponech poskytuje zdarma reklamu neziskovým organizacím a spoluzařídila bezplatnou asistenční linku pro nevidomé. Firma se podílí na těchto společensky prospěšných projektech v rámci svého mezinárodního působení již řadu let, aniž by souvisely s mobilními službami, což firmu stojí méně než 1% ročních tržeb a zároveň jí to pomáhá vytvářet image sympatického podniku.²⁹⁵

„Podle různých průzkumů je třetina českých spotřebitelů už pozorná k tomu, jestli podnik šetří životní prostředí a chová se ohleduplně ke slabším, a právě tohle Vodafone dělá.“²⁹⁶

Etické chování podniku tak na globalizovaném trhu dnes představuje konkurenční výhodu, protože spotřebitelé jsou informováni o chování podniků z různých zdrojů a jsou daleko všímavější a pozornější k aktivitám korporací než kdy dříve. Společensky odpovědné chování a aktivity prospěšné jak společnosti, tak životnímu prostředí, dokáží vybudovat seriózní a sympatický obraz firmě, vytvořit jí image podniku, jehož služby budou spotřebitelé rádi využívat. Firma s dobrou a pečlivě budovanou pověstí tak bude mít na trhu nespornou konkurenční výhodu. Je však potřeba, aby na aktivity jednotlivých podniků byla zaměřována stále větší pozornost médií a spotřebitelů a byl jim dán větší prostor než reklamním kampaním plným prázdných frází.

Dobrá pověst podniku je také označována jako tzv. goodwill a příkladem podniku s pečlivě budovanou image 'správné značky' je americký výrobce motocyklů Harley-Davidson. Za druhé světové války poskytl své stroje americké armádě, v místech největšího řádění kriminální skupiny Hells Angels zapůjčila dlouhodobě zdarma policistům své motocykly a vydala nemalé prostředky na prevenci kriminality mládeže. Díky tomuto obrazu své firmy ve spojení s kvalitou

²⁹⁵ ŠAFAŘÍKOVÁ, Kateřina. Kdo zachrání kapitalismus: České firmy se učí kouzlu jménem "společenská odpovědnost". *Respekt*. 2012, č. 5.

²⁹⁶ ŠAFAŘÍKOVÁ, Kateřina. Kdo zachrání kapitalismus: České firmy se učí kouzlu jménem "společenská odpovědnost". *Respekt*. 2012, č. 5.

jejích strojů nemusí vydávat obrovské finanční částky na reklamu a její výrobky i výrobky s logem firmy, ke kterým poskytuje licence, se velmi dobře prodávají.²⁹⁷

4.2 Fair Trade

Punc společnosti s dobrou pověstí Vám může poskytnout také obchodování v rámci značky Fair Trade. „Spravedlivý obchod neboli fair trade je způsob obchodu, který dává příležitost pěstitelům, řemeslníkům a zaměstnancům v zemích Afriky, Asie a Latinské Ameriky, aby se užívali vlastní prací za důstojných podmínek. Fair trade je založen na partnerství mezi výrobcí na straně jedné a spotřebiteli na straně druhé.“²⁹⁸

Spotřebitelé, kteří zásadně ovlivňují, co bude a za jakých podmínek vyráběno, tak mohou čelit nešvarům, jakými jsou dětská a nucená práce, neproplácené přesčasy, porušování lidských práv, potlačování odborů, vykořisťování producentů, plýtvání přírodními zdroji, otravy pesticidy nebo ničení životního prostředí. Spotřebitelé zásadně ovlivňují, co bude vyráběno a za jakých podmínek.²⁹⁹

Pod značkou Fair Trade se obchoduje zboží za podmínek demokratické organizace u producentů vykupované komodity a možnosti práva na odbory zaměstnanců a kdy je zcela vyloučena jakákoli forma nucené či dětské práce a jsou zajištěny slušné pracovní podmínky a adekvátní mzda. Zároveň je produkce v souladu s konceptem udržitelnosti pro životní prostředí. Další podmínkou obchodování v rámci Fair Trade je výkupní cena, která pokryje produkční náklady

²⁹⁷ ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001, s. 137-138.

²⁹⁸ Seznamte se s fair trade. *Fairtrade* [online]. 2010 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.fairtrade.cz/10-zakladni-informace/>

²⁹⁹ Odpovědná spotřeba. *Svět v nákupním košíku* [online]. 2012 [cit. 2012-11-21]. Dostupné z: <http://www.svetvnakupnimkosiku.cz/odpovedna-spotreba/>

nehledě na cenu komodity na světovém trhu a dlouhodobá spolupráce zaručující oběma stranám jistotu při kolísání ceny daného produktu.³⁰⁰

Společnost Fair Trade Labelling Organizations sídlící v Bonnu poskytuje zpracovatelům fair trade výrobků logo, za jehož používání se platí. Na druhou stranu společnost zajišťuje producentům při dodržování určitých standardů dobré výkupní ceny, a to i v době, kdyby se kávová burza propadla. Placení za logo společnosti však přivádí stále více zpracovatelů těchto produktů k tzv. direkt trade, tedy přímému obchodu, ve kterém odpadá řetězec prostředníků a zpracovatel obchoduje přímo s producentem.³⁰¹

Logo fair trade nabízí záruku spotřebiteli, že koupí výrobku s touto značnou se aktivně zapojuje do boje proti chudobě a nerovnosti v rámci tzv. postkolonialismu.

Když společnosti Nestlé a Cadbury začaly odkupovat z části i fairtradové kakao, okamžitě se to ve Velké Británii odrazilo na tržbách z fairtradové čokolády. Oproti 84 miliónům liber utržených v roce 2009 se částka za tržby v roce 2010 vyšplhala až na 342 miliónů. Zapojení těchto čokoládových koncernů tak zvýšilo tržby za fairtradeové produkty ve Velké Británii o 40 procent na 1,17 miliardy liber.³⁰²

V České republice se můžete setkat se sítí tří fairtrade kaváren Mamacoffee, jejíž vedení uvažuje i o zapojení se do přímého obchodování, což by znamenalo dát více peněz pěstitelům a méně kanceláři ústředí Fair Trade v Bonnu. V roce 2009 Češi utratili za fairtradeové zboží 50 milionů korun a tato částka neustále roste nejen u nás, takže fairtradeové zboží seženete také v supermarketech Makro, Globus, Tesco či Interspar. Setkat se s ním můžete i v obchodech Marks & Spencer či dokonce v síti amerického franchisingu kaváren

³⁰⁰ RANSOM, David. *Fair trade*. Brno: Doplněk, 2011, s. ? nebo článek...?

³⁰¹ VLASATÁ, Zuzana. Fair Trade: kvalita, byznys nebo charita?. 7. G: *Sedmá generace*. 2010, č. 3.

³⁰² Dětská práce na kakaových plantážích je stále smutnou realitou. *Fairtrade* [online]. 2010 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.fairtrade.cz/5-o-fair-trade/375-detska-prace-na-kakaovych-plantazich-je-stale-smutnou-realitou/>

Starbucks. Je potřeba si také v této souvislosti uvědomit, že káva je po ropě druhou globálně nejobchodovanější komoditou³⁰³

V rámci Evropské unie podpořil fairtradeové obchodování nedávno dokonce i Evropský soudní dvůr, když rozhodl, že fairtradová kritéria mohou být součástí vypisovaných veřejných zakázek, jejichž zadavatelé tak mohou zohlednit kritéria environmentální nebo sociální povahy.³⁰⁴

³⁰³ VLASATÁ, Zuzana. Fair Trade: kvalita, byznys nebo charita?. 7. G: *Sedmá generace*. 2010, č. 3.

³⁰⁴ Evropský soudní dvůr vyjádřil podporu fair trade ve veřejných zakázkách. *Svět v nákupním košíku* [online]. 2012 [cit. 2012-11-21]. Dostupné z: <http://www.svetvnakupnimkosiku.cz/novinky-fair-point/138-evropsky-soudni-dvur-vyjadril-podporu-fair-trade-ve-verejnych-zakazkach/>

ZÁVĚR

Jednotné pojetí definice globalizace neexistuje. Ve slovnících se často setkáváme se striktně ekonomickým výkladem, sociologická literatura zase ve svém vysvětlení, které nemusí být vždy stručné a vine se třeba i celou knihou, kóduje rovnou úhel pohledu svého autora. Přesto je potřeba popsat alespoň její základní obrysy, což umožní pochopit možnosti, které poskytuje nadnárodním společnostem.

Globalizace je současný proces týkající se sféry ekonomické, politické, sociální a kulturní, probíhající v celoplanetárním měřítku a propojující na základě těchto sfér různé společnosti. Přestože se všechny tyto dimenze lidského života vzájemně prolínají, soustředila jsem se především na globalizaci ekonomickou, ačkoli se nedá říci, že lze jednotlivé sféry, na jejichž úrovních globalizace probíhá, striktně oddělit. Nelze se také domnívat, že na základě stručné definice lze vystihnout její charakteristické rysy, proto bylo potřeba nejdůležitější z nich přiblížit, a to i v souvislosti s jejím vznikem.

K prolínání různých společností a propojování jednotlivých ekonomik samozřejmě docházelo odedávna. Proces globalizace je však spojován se současným pokrokem vědy a techniky, která umožnila zkrátit planetární vzdálenosti díky možnostem přepravy zboží a osob a také díky možnostem komunikace, přenosu informací a elektronického obchodování. Tak poslední třetina dvacátého století vyprofilovala kvalitativně odlišnou fázi v dějinách lidstva, která však byla formována i dalšími aspekty, jakými bylo zhroucení pevných směnných kurzů počátkem 70. let, ropná krize v roce 1973, nástup neoliberalismu v podobě thatcherismu a reaganomiky v 80. letech i pád komunistického režimu v sovětských republikách, který odstartoval další vlnu liberalizací a deregulací a podpořil důvěru ve spolehlivost volného trhu.

Globalizace vůbec je úzce spjata s kapitalistickým systémem tržní ekonomiky, neboť tento systém je expanzivní povahy a potřebuje otvírat a zahrnovat do svého rámce stále nové oblasti. Kapitalismus a globalizace tak ruku

v ruce propojují stále intenzivněji všechny části světa. A jelikož se kapitalismus zrodil na půdě tzv. západních zemí, jsou to především jejich hodnoty a kultura, které jsou v rámci globalizace prosazovány, stejně jako důraz na ekonomický aspekt v dnešní společnosti. 'Export hodnotových preferencí' západní společnosti je často označován jako amerikanizace, europeizace či westernizace.

Na poli globální ekonomiky se setkáváme se dvěma důležitými hráči. Jednak to jsou jednotlivé státy a pak také nadnárodní společnosti, což jsou podniky vlastníci, nebo řídící výrobní jednotky na území několika států. Jejich obchodní a kapitálová síla přispívá k rostoucí provázanosti i rozsahu světové produkce.³⁰⁵ První moderní podniky tohoto typu vznikaly již v 19. století, největší rozkvět a profilování do své současné podoby však zaznamenaly v 70. letech 20. století, kdy začaly expandovat na trhy rozvojových zemí.

Nadnárodní společnosti lze charakterizovat mimo jejich nadnárodního působení také mobilitou, kterou disponují, jejich velikostí, využíváním komparativní výhody, budováním vlastní značky a snahou o maximalizaci zisku. Právě maximalizace zisku byla hnacím motorem, který vedl k expanzi na trhy rozvojových zemí ve snaze získat levnější pracovní sílu, což postupně vedlo k úbytku zaměstnanosti ve vyspělých zemích. Přesto zde byla a je vyšší kupní síla, takže cílovým odbytištěm výrobků a služeb těchto společností rozvinuté ekonomiky nadále zůstávají.

Přenos části výroby do zemí rozvojových však nepřinesl plánovaný výsledek, jakým bylo pozvednout jejich ekonomiku na razantně vyšší úroveň a zlepšit tak podmínky života v zemi. Zato se zde můžeme setkat s jevem, kdy západní kultura v podobě nadnárodních koncernů pronikla do těchto zemí, aniž by zde prosazovala vždy v západních zemích tolik vyzdvihovaná lidská práva. Způsoby zacházení se zaměstnanci a využívání lidských zdrojů způsobem, který by byl ve vyspělých ekonomikách nemyslitelný a v rozporu s lidskými právy i rámcem zákona, jsou ve výrobních zónách volného obchodu rozvojových zemí běžnou praxí, která zajišťuje

³⁰⁵ ADAMCOVÁ, Lenka. *Rozvojový svět v 90. letech z pohledu procesů globalizace a regionalizace, oživení mezinárodní ekonomické integrace*. Praha: VŠE v Praze, 1999, s. 3.

maximální zisk bohatým společnostem na úkor lidí, kteří zde pro ně pracují. Za minimální mzdu se zde setkáváme s maximálním objemem práce, neúnosně dlouhou pracovní dobou, neplacenými vynucenými přesčasy, absencí přestávek i na návštěvu toalety, zákazem komunikace mezi zaměstnanci nebo dokonce se zákazem usmát se, s porušováním předpisů ohledně bezpečnosti práce či s prací s nebezpečnými a toxickými látkami nebo také s dětskou prací.

Toto vykořisťování lidské práce je umožněno nejen chabou legislativou rozvojových států, ale také snahou přilákat zahraniční investice. Důsledkem této snahy je kromě daňových úlev také netečnost k řšení porušování práv zaměstnanců ve zpracovatelských zónách, protože konkurence je obrovská a pokud tyto drastické metody nepovolí v jednom státě, přesune se výroba a s ní i kapitál do země jiné. Přesto dnes můžeme pozorovat první odvážné krůčky dělníků v Číně, kteří se proti nelidským podmínkám v některých továrnách postavili na odpor stávkami.

Snaha o maximalizaci zisku vede také k dalšímu fenoménu a tím je prekarizace práce. Velké nadnárodní firmy, které rozprostřely své sítě po světě a zvýšily svůj zisk získáním levné pracovní síly, hledaly další zdroj, který by mohl jejich zisk zase navýšit. Našly jej v odlehčení svých těžkopádných struktur a v přeměně zaměstnaneckého poměru na nárazovou, nejistou a neplnohodnotnou práci, která jejímu vykonavateli zajistí pouze minimální odměnu a nulovou šanci na karierní postup. S tím souvisí také mechanismus nárazových dodavatelů, které si korporace najímají za nízkou odměnu. Na konci řetězce subdodavatelských mechanismů opět stojí dělníci, kteří z této odměny dostanou nejmenší část.

Velikost nadnárodních koncernů již tedy není dána množstvím zaměstnanců, ale velikostí zisků a s ním souvisejícím kapitálem a mocí, kterou představuje. Jejich moc a možnosti jsou také úzce spjaty s možnostmi jejich pohybu, které jsou nazývány mobilitou. Tato jejich mobilita, díky které mohou nejlépe čerpat komparativní výhody, hluboce kontrastuje s lokální povahou jednotlivých národních států, jejichž moc je v tomto důsledku omezena. Jsou to právě teritoria jednotlivých států, na kterých nadnárodní korporace působí, mohou

se však libovolně přesouvat a rozmisťovat fáze svých výrob a činností různě po světě tak, kde je to pro ně nejvýhodnější, zatímco důsledky jejich činností zůstávají na svém místě. Odpovědnost, která se k danému území a jeho obyvatelstvu váže, je však stále na bedrech států vzhledem k jejich teritoriální ukotvenosti a povinnostem, které jsou na něj kladeny. Zde se tedy setkáváme s oddělením moci a odpovědnosti. Státy jsou těmi, kteří z daní musí hradit infrastrukturu, sociální zabezpečení obyvatelstva i případné ekologické škody, protože snaha o maximalizace zisku nadnárodních společností velí náklady na svou činnost socializovat, zatímco jejich zisky jsou privatizovány. Společnosti si při své mobilitě mohou vybírat, kam budou putovat jejich investice a státy, ve snaze korporace přilákat, volí nejrůznější formy daňových odlehčení, povolují formy prekérní práce, která neposkytuje jejím vykonavatelům dostatečné zabezpečení a strpí i ekologickou devastaci, přičemž náklady na její odstraňování musí pak samy nést.

Škody na životním prostředí jsou mnohdy katastrofální. Mnoho z nich má na svědomí například jedna z největších světových korporací, společnost Shell, která se podílí již přes 50 let svou těžbou ropy na ekologické devastaci delty Nigeru. Můžeme také zmínit třeba ničení asijských deštných pralesů, a to jenom kvůli papíru na co možná nejlevnější obaly pro společnosti světových značek.

To vše se děje v důsledku snahy nadnárodních firem maximalizovat své zisky. Zisky však pro tyto firmy nejsou jenom obohacením pro své majitele a akcionáře, ale také kapitálem, představujícím výhodu v konkurenčně ostrém prostředí globálního trhu. Kapitál těmto firmám zajišťuje finanční zabezpečení a další možný rozvoj a rozšiřování pole působnosti s opětným cílem dosáhnout co nejvyšších zisků, které u nadnárodních společností představují hrubý domácí produkt celých států. I tato skutečnost vede k rozvíření sociálních nůžek v rámci obyvatelstva celé planety a tím pádem k polarizaci společnosti, kdy se na jednom pólu shromažďují lidé absolutní chudoby a na straně druhé skupina lidí se závratně velkým majetkem a mocí.

V posledních letech se však začíná projevovat vliv, kterým disponuje každý z nás, a totiž tlak spotřebitelů. Média se svým globálním dosahem totiž informují o

činnostech nadnárodních společností, poukazují na ně neziskové organizace, které mají možnost informovat bez vysokých nákladů prostřednictvím internetu, a informace o aktivitách nadnárodních společností se tak dostávají přímo k těm, jejichž kupní síla zajišťuje korporacím zisky. Šokující zprávy o praktikách těchto společností již měly nejednou za následek rapidní snížení jejich zisků, takže byly nuceny své chování usměrnit, či přehodnotit a vyjít tak spotřebitelům vstříc. Jsou to však i zprávy o kladném přístupu společností a společensky odpovědné chování, které jim buduje dobrou image, což se stává konkurenční výhodou, protože zaměřuje zájem spotřebitelů, kteří jsou stále vnímavější a informovanější.

Částečně tedy mohou činnosti nadnárodních společností korigovat spotřebitelé, kteří budou zodpovědně přistupovat k výběru zboží a služeb na základě informací o jejich poskytovatelích. Mohou také volit lokální produkty, které nezatěžují životní prostředí emisemi danými dopravou a zároveň tak podpoří i místní rozvoj.

V usměrňování činnosti nadnárodních korporací a regulaci jejich moci však mohou sehrát důležitou úlohu na politické úrovni i nově vzniklé instituce, po kterých mnozí autoři, zabývající problematikou globalizace, volají.

Není potřeba světová vláda, ale multilaterální mechanismy a instituce, které zajistí, aby supertřída sledující jen svůj úzce vymezený okruh zájmů neohrozila minimum základní sociální ochrany poskytované národními státy.³⁰⁶

Proces globalizace je nutné přijmout jako fakt, jemuž k dobrému fungování a dodržování pravidel dopomohou celosvětové veřejné instituce. Zasahovaly by tam, kde by byl kolektivní zásah žádoucí, protože trh sám o sobě daný problém nevyřeší, a kde by šlo o celosvětový dopad. Jednalo by se o vytvoření jakéhosi systému globální správy. Nadále by se pak problémy celostátní řešily na státní úrovni, zatímco lokální zájmy by spadaly na úroveň místní správy. Globální problémy jsou však širší než takové, aby je pokryly mezinárodní finanční instituce zaměřené na hospodářskou úroveň a OSN mající na starosti především otázku

³⁰⁶ ROTHKOPF, David J. *Supertřída: jak globální mocenská elita přetváří svět*. Praha: Beta, 2009, s. 24.

bezpečnosti. Kromě navržených institucionálních reforem je potřeba soustředit se na to, že globalizace není pouze ekonomickým jevem, ale také procesem, který narušuje tradiční hodnoty jednotlivých společností. Přiměřené tempo globální integrace by poskytlo tradičnímu uspořádání a pravidlům čas přizpůsobit se a vhodně reagovat, nikoli se nechat převálcovat.³⁰⁷

Instituce na základě vzájemného konsensu v ní sdružených států by tak mohla vyvážit na politické bázi globalizační tendence, v nichž dosud převažuje ekonomická složka, v níž nejvýhodnější roli zastávají právě nadnárodní společnosti. Čím větší by byl rozsah států, které by se v takovéto instituci sdružily, tím větší by byl kompenzační efekt, který by státům vyrovnával jejich teritoriální charakter tak nevýhodný oproti možnostem pohybu nadnárodních korporací. Mezinárodní instituce by mohla sjednotit pravidla jednotlivých států a v nich platné regulační mechanismy, kterými by se musely nadnárodní společnosti řídit. Takový konsensus by v kombinaci s tlakem spotřebitelů na společensky odpovědné chování firem mohl vytvořit prostředí, v němž by se negativní působení těchto gigantů eliminovalo a jejich jednání bylo regulováno žádoucím směrem. Otázka globálně působící instituce, jejich kompetencí a funkčnosti, by však již vyžadovala odbornou politologickou debatu.

Byl by vůbec takový konsensus v zájmu všech států, nebo jejich představitelů? Dokázaly by se státy, profitující ze svého postu daňových rájů, vzdát výhod, které jim tyto posty poskytují? Lze zajistit, aby představitelé států nebyli ovlivněni lobingem mocných zájmových skupin, či dokonce korupcí z jejich strany, ale aby se řídili společensky odpovědným chováním? Je vůbec reálné, aby se přes tyto překážky v rámci takové mezinárodní instituce dohodlo tolik států, aby to skutečně vyvážilo jejich teritoriální povahu a zamezilo ničím nespoutané mobilitě nadnárodních korporací? Byli by vůbec politici zastávající samoregulační mechanismy trhu ochotni přistoupit na vznik takové instituce, přestože se stále vynořují na povrch další a další globální problémy, jakými jsou ekologické škody či porušování lidských práv, kterým trh zabránit nedokázal? Můžeme doufat, že

³⁰⁷ STIGLITZ, Joseph E. *Jiná cesta k trhu: hledání alternativy k současné podobě globalizace*. Praha: Prostor, 2003, s. 345 – 383.

nezávislá média se budou věnovat problematice nadnárodních korporací a nadále informovat o jejich činnosti? Budou skrze ně pronikat i zprávy z těch částí světa, které jsou záměrně zatajovány ať už samotnými společnostmi, nebo jednotlivými státy, jako je tomu například v Číně v souvislosti se stávkami dělníků v továrnách? A pokud ano, budou brány tyto informace na zřetel spotřebiteli v takové míře, aby vyvinuly dostatečný tlak na aktivity nadnárodních korporací? To jsou otázky, které si lze oprávněně pokládat, zamyslíme-li se nad výše navrhovanými řešeními. Skutečné řešení je totiž stále v nedohlednu a bude vyžadovat ještě mnoho diskuzí odborné veřejnosti, politické vůle a mezinárodní spolupráce, aby se k němu dospělo.

Zatím jsme však svědky toho, jak se některé jevy z naší historie opakují. Zneužívání dětské práce, vykořisťování práce dělníků a ohrožování jejich zdraví i životů ve prospěch těch, kteří vlastní výrobní prostředky, jsou nešvary, se kterými se západní společnost dosud nevyrovnala, pouze se z vyspělých ekonomik přesunuly převážně do zemí rozvojových. Prvním krokem, který je nutné udělat pro nápravu těchto i dalších negativ současné globalizované společnosti, je informovat ji o nich. Proto je dobře, že se do vzdělávacích systémů zahrnují témata globálního rozvojového vzdělávání. Doufám, že svým skromným dílem přispěje k větší informovanosti i tato práce.

POUŽITÁ LITERATURA

ADAMCOVÁ, Lenka. *Rozvojový svět v 90. letech z pohledu procesů globalizace a regionalizace, oživení mezinárodní ekonomické integrace*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1999. ISBN 80-707-9851-3.

BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0817-7.

BAUMAN, Zygmunt. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1656-0.

BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. ISBN 80-858-5012-5.

BECK, Ulrich. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. Vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-807-3251-239.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN 978-807-4190-476.

BECK, Ulrich. *Vynalézání politiky: k teorii reflexivní modernizace*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007. ISBN 978-808-6429-649.

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007. ISBN 978-808-6429-809.

DEKOJ, Stanislav. *Kapitál a člověk práce v éře globalizace*. In RIEGEL, Karel. *Vybrané psychologické problémy globalizace a transformace*. Vyd.1. Praha: Agora, 2001. ISBN 80-902-9452-9.

DVOŘÁČEK, Jiří. *Společné a nadnárodní podniky*. Vyd. 1. Praha: Oeconomica, 2006. ISBN 80-245-1029-4.

EHL, Martin. *Globalizace pro a proti*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0897-7.

ECHAUDEMAISON, C., D. a kol. *Slovník ekonomie a sociálních věd*. Vyd. 1. Praha: EWA Edition, 1995. ISBN 80-857-6413-X

FABIO, Udo di. *Kultura svobody*. Vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-807-3251-956.

FRIEDMAN, Milton. *Kapitalismus a svoboda*. Vyd. 1. Praha: Liberální institut, 1993. ISBN 80-857-8733-4.

FUKUYAMA, Francis. *Budování státu podle Fukuyamy*. Vyd.1. Praha: Alfa Publishing, 2004. ISBN 80-868-5109-5.

GHERTMAN, Michel. *Nadnárodní společnosti*. Vyd. 1. Praha: HZ, 1996. ISBN 80-86009-06-8.

GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 80-858-5062-1.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-720-3124-4.

- GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2001. ISBN 80-858-5091-5.
- GLENNY, Misha. *McMafie: zločin bez hranic*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-802-5701-799.
- HENDERSONOVÁ, Hazel. *Za horizontem globalizace: Utváření udržitelné globální ekonomiky*. Vyd. 1. Praha: DharmaGaia, 2001. ISBN 80-859-0593-0.
- HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 978-807-4190-148.
- JENÍČEK, Vladimír, FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy a světová ekonomika*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2003. ISBN 80-717-9795-2.
- KAŠPAR, Václav. *Nadnárodní společnosti ve světové ekonomice*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2000. ISBN 80-245-0088-4.
- KELLER, Jan. *Abeceda prosperity*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 1997. ISBN 80-857-6598-5.
- KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. Vyd. 1. Brno: Ekocentrum, 1993. ISBN 80-903-0857-0.
- KELLER, Jan. *Politika s ručením omezeným: proměny moci na prahu 21. století*. Vyd. 1. Praha: Evropský literární klub, 2001. ISBN 80-863-1627-0.
- KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005. ISBN 80-864-2941-5.
- KELLER, Jan. *Šok z ekologie aneb politické systémy v rozpacích*. Vyd. 1. Praha: Český spisovatel, 1996. ISBN 80-202-0606-X.
- KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007. ISBN 978-808-6429-663.
- KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-807-4190-315
- KLEIN, Naomi. *Bez loga*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-720-3671-8.
- KOHÁK, Erazim. *Na okraj dvou slov: globalizace a demokracie*. In HRUBEC, Marek, (Ed.). *Globální spravedlnost a demokracie*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2004. ISBN 80-700-7210-5.
- KOLÁŘOVÁ, Marta. *Protest proti globalizaci: gender a feministická kritika*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 80-864-2996-2.
- KOMÁREK, Stanislav. *Globalizace jako fenomén*. In HRUBEC, Marek, (Ed.). *Globální spravedlnost a demokracie*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2004. ISBN 80-700-7210-5.
- KURAS, Benjamin. *Glokalismus a demokracie: šprýmy a mudrování z let 2001-2002*. Vyd. 1. Praha: Votobia, 2002. ISBN 80-722-0133-6.
- MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1999. ISBN 80-858-5061-3.

McLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2409-9.

MEZŘICKÝ, Václav. *Globalizace*. Vyd.1. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8748-5.

MISHAN, Ezra, J. *Spor o ekonomický růst*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1994. ISBN 80-901-4243-5

NAÍM, Moisés. *Černá kniha globalizace*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-866-2.

NORBERG-HODGE, Helena. *Dávné budoucnosti*. Vyd. 1. Brno: Hnutí Duha, 1996. ISBN 80-902-0561-5.

PAUKNEROVÁ, Daniela. *Rozdíly ve stylu vedení mezi muži a ženami v procesu globalizace*. In RIEGEL, Karel. *Vybrané psychologické problémy globalizace a transformace*. Vyd.1. Praha: Agora, 2001. ISBN 80-902-9452-9.

PICHANIČ, Mikuláš. *Mezinárodní management a globalizace*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2004. ISBN 80-717-9886-X.

PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006. ISBN 978-808-6429-632.

RANSOM, David. *Fair trade*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2011. ISBN 978-807-2392-582.

RITZER, George. *Mcdonaldizace společnosti: Výzkum mění se povahy soudobého společenského života*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-1075-0.

ROBINSON, William I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2009. ISBN 978-807-0073-056.

ROLNÝ, Ivo a Lubor LACINA. *GLOBALIZACE-ETIKA-EKONOMIKA*. Vyd.1. Boskovice: František Šalé-Albert, 2001. ISBN 80-732-6000-X.

ROTHKOPF, David J. *Supertřída: jak globální mocenská elita přetváří svět*. Vyd. 1. Praha: Beta, 2009. ISBN 978-80-7306-399-3.

SEN, Amartya. *Etika a ekonomie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-702-1549-6.

SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001. ISBN 80-863-8915-4.

SOJKA, Milan a Bronislav KONEČNÝ. *Malá encyklopedie moderní ekonomie: pohled sociologa do dějin*. Vyd.6. Praha: Libri, 2006. ISBN 978-807-2773-282.

STEINMETZOVÁ, Dana. *Regionalismus a globalizace*. In CIHELKOVÁ, Eva. *Nový regionalismus ve světě a v Evropě: sborník z mezinárodní vědecké konference = New regionalism from a global and European perspective : conference proceedings*. Praha: Oeconomica, 2005. ISBN 8024509482

STIGLITZ, Joseph E. *Jiná cesta k trhu: hledání alternativy k současné podobě globalizace*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2003. ISBN 80-726-0095-8.

SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010. ISBN 978-807-0073-209.

TEULON, Frédéric. *Ekonomický slovník*. Vyd.1. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-859-1304-6.

WALLERSTEIN, Immanuel Maurice. *Evropský univerzalizmus: rétorika moci*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. ISBN 978-808-6429-816.

WALLERSTEIN, Immanuel Maurice. *Utopistika: historické rozhodování ve 21. století*. Praha: Intu, 2006. 80-903-3554-3.

WEBER, Max. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Vyd.1. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0611-5.

Periodika

HORÁK, Vít. Spotřebuj a konzumuj. *Respekt*. 2012, č. 34. ISSN 0862-6545.

KELLER, Jan. Mysli globálně – jez lokálně. 7. *G: Sedmá generace*. 1998, č. 9. ISSN 1212-0499.

NOVOTNÁ, Andrea. Stávka kvůli nevěstě: Čína má problém - anebo také naději. O slovo se hlásí sebevědomější generace. *Nový prostor*. 2012, č. 392. ISSN 12131911.

SOBOTA, Jiří. Kdo řídí svět. *Respekt*. 2012, č. 30. ISSN 0862-6545.

ŠAFAŘÍKOVÁ, Kateřina. Kdo zachrání kapitalismus: České firmy se učí kouzlu jménem "společenská odpovědnost". *Respekt*. 2012, č. 5. ISSN 0862-6545.

VLASATÁ, Zuzana. Fair Trade: kvalita, byznys nebo charita?. 7. *G: Sedmá generace*. 2010, č. 3. ISSN 1212-0499.

Elektronické zdroje

Archive for poverty: Food security risk index 2011. *The Global Sociology Blog* [online]. 2011 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://globalsociology.com/category/poverty/page/2/>

Banány na pokračování. *Jeden svět* [online]. 2012 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.jedensvet.cz/2012/filmy-a-z/21560-banany-na-pokracovani>

Barbie už nebude ničit deštný prales. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/barbie-uz-nebude-nicit-pralesy>

Co je společenská odpovědnost firem. *Business leaders forum* [online]. 2008 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://www.csr-online.cz/page.aspx?csr>

CORPORATE WATCH. *Corporate critical research since 1996* [online]. [cit. 2012-10-29]. Dostupné z: <http://www.corporatewatch.org/>

Dětská práce na kakaových plantážích je stále smutnou realitou. *Fairtrade* [online]. 2010 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.fairtrade.cz/5-o-fair-trade/375-detska-prace-na-kakaovych-plantazich-je-stale-smutnou-realitou/>

Globalization. *Dictionary.com* [online]. 2008 [cit. 2012-11-06]. Dostupné z: <http://dictionary.reference.com/browse/globalization>

Globalization. *The free dictionary by Farlex* [online]. 2012 [cit. 2012-11-06]. Dostupné z: <http://www.thefreedictionary.com/globalization>

Evropský soudní dvůr vyjádřil podporu fair trade ve veřejných zakázkách. *Svět v nákupním košíku* [online]. 2012 [cit. 2012-11-21]. Dostupné z: <http://www.svetvnakupnimkosiku.cz/novinky-fair-point/138-evropsky-soudni-dvur-vyjadril-podporu-fair-trade-ve-verejnych-zakazkach/>

Inside Power, Inc. *FP: Foreign policy* [online]. 2012 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/02/27/inside_big_power_inc

Internet users in the world: Distribution by world regions. *Internet world stats: Usage and polulations statistics* [online]. 2012 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Jak se žije franchisantům: Podnikám pod velkou značkou. *E15: Euro* [online]. 2004 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://euro.e15.cz/profit/jak-se-zije-franchisantum-873106>

Lední medvědi se vydali před sídlo Gazpromu v Moskvě a Berlíně. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2012 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/protesty-v-Moskve-a-Berline-proti-tezbe-ropy-v-Arktide/>

Lego oznámilo změnu přístupu a dostává se na špičku v boji s odlesňováním pralesů. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/lego-bude-chranit-pralesy/>

Nigérie: ropný gigant Shell byl obviněn z šíření nepravdivých informací o úniku ropy. *Amnesty International* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.amnesty.cz/z602/nigerie-ropny-gigant-shell-byl-obvinen-z-sireni-nepravdivych-informaci-o-uniku-ropy>

Nike & Adidas – je čas detoxikovat naše vody. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/je-cas-detoxikovat-nase-vody/>

Odpovědná spotřeba. *Svět v nákupním košíku* [online]. 2012 [cit. 2012-11-21]. Dostupné z: <http://www.svetvnakupnimkosiku.cz/odpovedna-spotreba/>

Seznamte se s fair trade. *Fairtrade* [online]. 2010 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.fairtrade.cz/10-zakladni-informace/>

Skandální odhalení: Ken se rozchází s Barbie kvůli násilí na tygrech!. *Greenpeace Česká republika* [online]. 2011 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/barbie-je-konec/>

The OECD Guidelines and Other Corporate Responsibility Instruments: A Comparison. *OECD* [online]. 2001 [cit. 2012-10-29]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/corporate/guidelinesformultinationalenterprises/2075173.pdf>

Wal-Mart. *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. 2012 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Wal-Mart>

TABULKY A OBRÁZKY

Tab. 1.: Rozložení uživatelů internetu v roce 2011 (s. 31)

Zdroj: Internet users in the world: Distribution by world regions. *Internet world stats: Usage and polulations statistics* [online]. 2012 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Obr. 1.: Index míry ohrožení nedostatkem potravin ve světě v roce 2011 (s. 36)

Zdroj: Archive for poverty: Food security risk index 2011. *The Global Sociology Blog* [online]. 2011 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://globalsociology.com/category/poverty/page/2/>

PŘÍLOHA: Největší světové společnosti podle tržeb za rok 2011

	Společnost	Tržby (v milionech USD)	Zisk
1	<u>Wal-Mart Stores</u>	421,849	16,389
2	<u>Royal Dutch Shell</u>	378,152	20,127
3	<u>Exxon Mobil</u>	354,674	30,460
4	<u>BP</u>	308,928	-3,719
5	<u>Sinopec Group</u>	273,422	7,629
6	<u>China National Petroleum</u>	240,192	14,367
7	<u>State Grid</u>	226,294	4,556
8	<u>Toyota Motor</u>	221,760	4,766
9	<u>Japan Post Holdings</u>	203,958	4,891
10	<u>Chevron</u>	196,337	19,024
11	<u>Total</u>	186,055	14,001
12	<u>ConocoPhillips</u>	184,966	11,358
13	<u>Volkswagen</u>	168,041	9,053
14	<u>AXA</u>	162,236	3,641
15	<u>Fannie Mae</u>	153,825	-14,014
16	<u>General Electric</u>	151,628	11,644
17	<u>ING Group</u>	147,052	3,678
18	<u>Glencore International</u>	144,978	1,291
19	<u>Berkshire Hathaway</u>	136,185	12,967
20	<u>General Motors</u>	135,592	6,172
21	<u>Bank of America Corp.</u>	134,194	-2,238
22	<u>Samsung Electronics</u>	133,781	13,669
23	<u>ENI</u>	131,756	8,368
24	<u>Daimler</u>	129,481	5,957
25	<u>Ford Motor</u>	128,954	6,561
26	<u>BNP Paribas</u>	128,726	10,388
27	<u>Allianz</u>	127,379	6,693
28	<u>Hewlett-Packard</u>	126,033	8,761
29	<u>E.ON</u>	125,064	7,752
30	<u>AT&T</u>	124,629	19,864
31	<u>Nippon Telegraph & Telephone</u>	120,316	5,950
32	<u>Carrefour</u>	120,297	574
33	<u>Assicurazioni Generali</u>	120,234	2,254
34	<u>Petrobras</u>	120,052	19,184
35	<u>Gazprom</u>	118,657	31,895
36	<u>J.P. Morgan Chase & Co.</u>	115,475	17,370
37	<u>McKesson</u>	112,084	1,202
38	<u>GDF Suez</u>	111,888	6,114
39	<u>Citigroup</u>	111,055	10,602
40	<u>Hitachi</u>	108,766	2,789
41	<u>Verizon Communications</u>	106,565	2,549
42	<u>Nestlé</u>	105,267	32,843

	Společnost	Tržby (v milionech USD)	Zisk
43	<u>Crédit Agricole</u>	105,003	1,673
44	<u>American International Group</u>	104,417	7,786
45	<u>Honda Motor</u>	104,342	6,236
46	<u>HSBC Holdings</u>	102,680	13,159
47	<u>Siemens</u>	102,657	5,268
48	<u>Nissan Motor</u>	102,430	3,727
49	<u>Pemex</u>	101,506	-3,758
50	<u>Panasonic</u>	101,491	864
51	<u>Banco Santander</u>	100,350	10,835
52	<u>International Business Machines</u>	99,870	14,833
53	<u>Cardinal Health</u>	98,602	642
54	<u>Freddie Mac</u>	98,368	-14,025
55	<u>Hyundai Motor</u>	97,408	4,708
56	<u>Enel</u>	97,185	5,814
57	<u>CVS Caremark</u>	96,413	3,427
58	<u>JX Holdings</u>	95,964	3,640
59	<u>Lloyds Banking Group</u>	95,682	-4,103
60	<u>Hon Hai Precision Industry</u>	95,191	2,450
61	<u>Tesco</u>	94,185	4,104
62	<u>UnitedHealth Group</u>	94,155	4,634
63	<u>Wells Fargo</u>	93,249	12,362
64	<u>Aviva</u>	90,211	2,260
65	<u>Metro</u>	89,081	1,126
66	<u>PDVSA</u>	88,361	4,313
67	<u>Statoil</u>	87,646	6,302
68	<u>Électricité de France</u>	86,309	1,351
69	<u>Lukoil</u>	86,078	9,006
70	<u>Valero Energy</u>	86,034	324
71	<u>BASF</u>	84,597	6,036
72	<u>Société Générale</u>	84,350	5,188
73	<u>Sony</u>	83,845	-3,031
74	<u>ArcelorMittal</u>	83,443	2,916
75	<u>Deutsche Telekom</u>	82,674	2,245
76	<u>Kroger</u>	82,189	1,116
77	<u>Industrial & Commercial Bank of China</u>	80,501	24,398
78	<u>Telefónica</u>	80,444	13,466
79	<u>BMW</u>	80,099	4,262
80	<u>Procter & Gamble</u>	79,689	12,736
81	<u>Nippon Life Insurance</u>	78,571	2,631
82	<u>SK Holdings</u>	78,435	570
83	<u>EXOR Group</u>	78,123	182
84	<u>AmerisourceBergen</u>	77,954	637
85	<u>Costco Wholesale</u>	77,946	1,303
86	<u>Petronas</u>	76,876	17,479

	Společnost	Tržby (v milionech USD)	Zisk
87	<u>China Mobile Communications</u>	76,673	9,733
88	<u>Munich Re Group</u>	76,220	3,208
89	<u>Toshiba</u>	74,706	1,609
90	<u>Peugeot</u>	74,251	1,502
91	<u>Prudential</u>	73,598	2,210
92	<u>Vodafone</u>	71,344	12,389
93	<u>Deutsche Post</u>	71,121	3,366
94	<u>Repsol YPF</u>	70,456	6,216
95	<u>China Railway Group</u>	69,973	1,106
96	<u>Dexia Group</u>	69,491	958
97	<u>Groupe BPCE</u>	69,297	4,821
98	<u>Indian Oil</u>	68,837	1,719
99	<u>Marathon Oil</u>	68,413	2,568
100	<u>Royal Bank of Scotland</u>	68,088	-1,546

ZDROJ: Global 500 2011. *CNN Money* [online]. 2011 [cit. 2012-11-01]. Dostupné z: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2011/full_list/index.html